

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Diplomová práce

2025

Martin Tichý

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Zkonfiskované živnosti: likvidace živností v letech 1949–1954 z orálně historické
perspektivy

Diplomová práce

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2023/2024

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Martin Tichý**
Osobní číslo: **H23333**
Studijní program: **N0222A120033 Historie**
Specializace: **Historie – Soudobé dějiny**
Téma práce: **Zkonfiskované životy: likvidace živností v letech 1949-1954 z orálně-historické perspektivy**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Likvidace malovýroby jako princip budování socialismu byla zahájena bezprostředně po únoru 1948 sociální perzekucí živnostníků a vrcholila likvidací živností na počátku 50. let. Student na základě vlastního orálně-historického výzkumu zachytí individuální příběhy pamětníků, kteří byli připraveni o své živnostenské podnikání. Zároveň využije všech dostupných archivních zdrojů a odborné literatury ke konfrontaci zjištěných sdělení a zasadí téma do širšího kontextu. Předmětem výzkumu bude také "druhý život" znárodněných živností a jejich případné navrácení původním majitelům v rámci restitučního procesu v 90. letech 20. století.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

RITCHIE, Donald. Doing oral History. New York 2003.

THOMPSON, Paul. The Voice of the Past: Oral History. New York 2000.

VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel. Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie. Praha 2015.

VANĚK, Miroslav – KRÁTKÁ, Lenka. Příběhy (ne)obyčejných profesí. Praha 2014.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Dita Homolová, Ph.D.**
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. března 2024**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2025**

---

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

děkan

V Pardubicích dne 30. listopadu 2024

**doc. Mgr. Pavel
Marek, Ph.D.**
vedoucí katedry

Prohlašuji:

Práci s názvem

Zkonfiskované živnosti: likvidace živností v letech 1948–1954 z orálně-historické perspektivy

Jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že na moji práci se vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000. sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména ze skutečnosti, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle §60 odst. I autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou, nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností, až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s §47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne...

Martin Tichý

Poděkování

Touto cestou bych rád poděkoval své vedoucí diplomové práce paní Mgr. Ditě Homolové, PhD. za velice přínosné rady při psaní této diplomové práce. Dále bych rád také poděkoval narátorům, bez nichž by tato práce nemohla vzniknout, jelikož byli tak laskaví a podělili se o svá svědectví. Jmenovitě tímto tedy děkuji paní Jiřině Duchoslavové, Panu Pavlu Steinerovi, panu Antonínu Beránkovi, panu Václavu Němečkovi, panu Vladislavu Severinovi, panu Ing. Janu Uhlířovi a panu Ing. Václavu Stríteckému. Dále bych chtěl také poděkovat paní Šárce Kuchtové za poskytnutí kontaktu na narátory. V neposlední řadě bych chtěl také poděkovat pracovníkům Státního okresního archivu Pardubice za zpřístupnění archivních pramenů. Na závěr bych chtěl poděkovat mé rodině a přátelům za podporu a pomoc během celého mého studia.

Anotace

Likvidace soukromého podnikání v Československu nastala bezprostředně po únoru 1948. Byla s ní pak spojena také následná perzekuce živnostníků v průběhu 50. let. Tato práce si klade za cíl skrze orálně-historický výzkum spojený se studiem odborných pramenů vytvořit komplexní pohled na znárodnění v Československu.

Annotation

Liquidation of private bussines in Czechoslovakia started immediately after February 1948. It was associated with that persecution of entrepreneurs in the 1950s. The work sets a goal with the oral-history research and with the research literature create complex view of nationalization in the Czechoslovakia.

Klíčová slova

znárodnění, živnosti, orální historie, komunismus

Keywords

Nationalization, trades, oral history, communism

Obsah

1	ÚVOD.....	1
2	Komunismus v Československu	3
3	Metodika výzkumu	8
3.1	Archivní zdroje jako pramen.....	17
4	Znárodnění versus kolektivizace	18
5	Proces znárodnění v širším kontextu	23
5.1	Živnosti v ohrožení	26
6	Pochopení subjektu podnikatele a firmy.....	32
7	Likvidace živností po únoru 1948	35
8	Přeměna společnosti a člověka v rámci komunistické nadvlády	58
9	Znárodnění živností v Československu na jednotlivých příkladech.....	59
9.1	Smékalovo pekařství/Vysoké Mýto	60
9.2	Sedlářství a čalounictví Steiner/Bystré	66
9.3	Řeznictví Antonín Beránek/Rychnov nad Kněžnou.....	69
9.4	Mlýn a pila Emil Šauer/Ubušíněk.....	71
9.5	Němečkův mlýn/Trhová Kamenice	75
9.6	Zlatnictví Josef Chládek/Lanškroun, Žamberk	77
9.7	Autodoprava, statek Václav Stříteský/Pardubice	82
10	Závěr.....	85

1 ÚVOD

Znárodňování a následná perzekuce podnikatelů byla jedním z mnoha zločinů komunistické moci na území Československa. Cílem této diplomové práce bude zmapovat znárodňování živností ve východočeském regionu a přiblížit uplatňování komunistických perzekucí na jednotlivých vybraných případech. Mezi zdroje této práce patří výpovědi pamětníků, které byly doplňovány archivními prameny Státního okresního archivu v Pardubicích. Jedná se o narátory, kteří mnou zkoumané období sami prožili, anebo mají zprostředkovanou výpověď od svých příbuzných. Na základě jejich výpovědí jsem získal informace o vývoji jednotlivých živnostenských podniků a sestavil medailonky zachycující osudy majitelů a jejich blízkých.

Důvod, proč jsem si vybral toto téma pro svou diplomovou práci je, že má rodina byla vystavena komunistickým restrikcím v 50. letech minulého století. I přes tuto skutečnost jsem se po celou dobu mého bádání snažil o neutrální a objektivní postoj k danému tématu. Dalším důvodem pak byl fakt, že se jedná o téma, kterému stále nebyla věnována příliš velká pozornost v české historiografii. Z hlediska bádání v oblasti sekundární literatury jsem pak nejvíce čerpal z knihy Pavla Marka České živnostnictvo 1945–1960. Důvodem byl nedostatek další odborné literatury na toto téma.

Nelze však provádět výzkum bez stanovení výzkumných otázek či hypotéz. Pracuji s hypotézou, že dnešní společnost nahlíží na soukromé podnikání stále velmi negativně a v osobách podnikatelů nevidí přínos státní ekonomice, ale naopak v nich spatřuje nepříznivé subjekty. Dle mého názoru je to způsobeno čtyřicet jedna let trvající komunistickou nadvládou, která v tuzemsku způsobila tento negativní pohled. Tuto hypotézu se pokusím potvrdit či naopak vyvrátit právě na základě výpovědí jednotlivých pamětníků, kteří ve většině případů sami určitou dobu podnikali, nebo stále ještě podnikají. Co se výzkumných otázek týče, pokusím se odpovědět na mnou kladenou otázku: Existovala možnost zachování soukromého podnikání i během komunistické nadvlády? Měla likvidace živností ve všech zkoumaných případech stejný průběh?

Znárodnění jako takové nebylo ojedinělou událostí v našich dějinách. Můžeme o něm hovořit například v roce 1919 v souvislosti s tzv. pozemkovou reformou, při níž byla výrazně oslabena

pozice tuzemské šlechty. Dále pak nastalo znárodnění také roku 1945 na základě dekretů prezidenta republiky dr. Edvarda Beneše. Tehdy byl opět vliv šlechty oslaben, ba přímo zničen, stejně jako vliv německých podniků, které definitivně propadly státu. Tehdy došlo i k znárodnění bank či československého filmu. Nicméně až komunistický převrat dokončil proces znárodnění a na několik desetiletí zastavil podnikatelskou činnost v Československu. Jedná se o tragédii, která dodnes zůstává velmi zastiňovaná jinými dějinnými událostmi. Česká historiografie má již podrobně zmapované represe ze strany komunistického aparátu vůči členům tzv. druhého i třetího odboje, dále proti služebníkům církve či proti soukromým zemědělcům. Bezpochyby je velmi přínosné, že se otevřeně píše a hovoří o ostrakizaci těchto skupin v dobách minulého režimu, nicméně perzekuce živnostníků v 50. letech minulého století zůstává stále výrazně opomenuta, nemluvě o znárodnění jejich živností jako takových. Historie jedné tragédie tedy zůstává ve stínu tragédií jiných, ale přesto analogických.

Pochopení fungování komunistického systému je klíčové i pro pochopení proti živnostenských restrikcí. Komunistické myšlenky typické pro 20. století jsou neodmyslitelně spojeny s Ruskem, ovšem základním „stavebním“ kamenem pro utváření komunistické společnosti byly již myšlenky Karla Marxe. Dle něj nejsou hybateli dějin ideje, ale skuteční lidé a protiklady, které vyplývají z poměrů v materiální podobě. Marx dále viděl neustálé rozpory mezi výrobními vztahy, a to ve dvou prostorech. Prvním prostorem byl feudální systém, kde spatřoval rozpory mezi šlechtou a měšťanstvem. Zde bychom mohli hovořit o vývoji buržoazie. Druhým prostorem dle Marxe byl kapitalismus. Zde uváděl jako dvě „soupeřící“ skupiny kapitalisty a dělnickou třídu. Marxova teorie prosazovala beztřídní společnost, která jediná může být ke všem občanům spravedlivá.¹

Základy komunistické myšlenky se tedy upínaly na tržní hospodářství. Už v jeho počátcích můžeme vidět silnou nevráživost proti některým třídám, jako byli právě živnostníci. Plány na beztřídní společnost byly dlouhou dobu pro velkou část společnosti považovány za nonsensovou představu. Pro mnohé se naopak tato představa stala snem o spravedlivém světě. 20. století pak ukázalo, že tyto myšlenky mohou být praktikovány ve velkém měřítku, avšak bez kýženého výsledku. Jinými slovy nevznikla „spravedlivá společnost“ určená pro všechny vrstvy a občany. Naopak došlo k ostrakizaci určitých skupin, které se musely asimilovat, aby dokázaly i nadále existovat nebo alespoň koexistovat v novém politickém systému. Komunisté tak svým způsobem vytvořili typ společnosti, který sami kritizovali. Jednalo se o společnost,

---

¹ Beier, Brigitte. *Kronika lidstva*. Praha, 1995. ISBN: 80-85873-42-7. s.789.

ve které vládla pouze jedna třída, která vytvořila jasnou hierarchii pro všechny skupiny. Vybočení z této hierarchie pak bylo vážně trestáno. Ač se myšlenky komunismu zrodily v Německu, první zemí, kde se komunisté chopili moci, bylo Rusko. Zde se revolucionářům podařilo využít politických a vojenských obtíží carského režimu k tomu, aby uchopti moc pro sebe. Vladimír Iljič Lenin psal již roku 1902 o potřebě revoluce, a to ve své knize *Co dělat?*²

Sovětský svaz začal okamžitě po svém vzniku uplatňovat tvrdou komunistickou politiku. Marxovy myšlenky byly obohaceny o myšlenky Leninovy, čímž pádem se komunismus výrazně radikalizoval. SSSR však ve svých levicových a revolučních ideách zůstal na dlouhá léta osamocen. Myšlenka převzetí moci pomocí revoluce se šířila jednotlivými státy, avšak ve většině případů nedocházelo na straně komunistů ke kýženému výsledku.

2 Komunismus v Československu

V českém prostředí došlo již v 19. století k propojení socialismu a nacionalismu. Vznik socialistického dělnického hnutí souvisel s procesy národního obrození a sociálně ekonomickými změnami. Český socialismus však nebyl „čistokrevně“ český i přes své nacionální tendence. Vznikl totiž skloubením české národní demokratické tradice a německého socialismu.³

Komunistická strana na území Československa vznikla v době, kdy myšlenky na komunistické revoluce jinde v Evropě byly na ústupu. Došlo k izolaci bolševického Ruska a k neúspěšné revoluci v Německu (1919). Utváření komunistických stran a snah o revoluci však vzniklo v každé zemi odlišně, a to v závislosti na tom, v jaké pozici daná země byla za 1. světové války a těsně po ní.⁴

KSČ vznikla odštěpením od sociální demokracie. Počátky tohoto štěpení můžeme pozorovat již roku 1919, kdy vznikla dvě její křídla. Prvním bylo výrazně marxistické křídlo, které stavělo svůj program primárně na podpoře dělnické třídy. Druhé křídlo bylo proti těmto postojům opoziční. Rozpory v této straně gradovaly až do prosince 1920, kdy oficiálně vznikla KSČ. Československo bylo jednou z mála zemí v Evropě, kde mohli mít komunisté legální politickou

---

² Tamtéž. s. 872.

³ Rupnik, Jacques. *Dějiny komunistické strany Československa*. Praha, 2002. ISBN: 80-200-0957-4. s. 22–23.

⁴ Tamtéž. s. 41–42.

stranu. Důležité samozřejmě bylo pro komunisty získat vliv v Praze jako v centru politického dění. KSČ však musela i přes tyto jasné plány čelit vnitřním potížím.

Rok 1928 byl klíčový v oblasti vnitřních změn KSČ. Došlo k rozkolu mezi skupinou prosazující socialistickou tradici a skupinou prosazující naprosté podřízení Moskvě. Roku 1929 vedení ve straně převzal Klement Gottwald. Nejvýraznějším impulsem v dokončení bolševizace KSČ byl Stalinův program nazvaný „třída proti třídě.“ Gottwald následně začal s ostrou rétorikou směřovanou proti sociální demokracii a buržoazii. Tato dvě uskupení dle něj měla vést k nastolení fašismu v Československu.⁵ Uvnitř KSČ docházelo k nástupu nových typů funkcionářů. Jednalo se o mladé lidi školené již od roku 1924, kteří byli výrazně podporováni Moskvou. Na tuto skupinu mladých lidí pak Moskva spoléhala při uplatňování svých plánů. Dochází k začátku nového období. To můžeme označit jako stalinské či gottwaldovské.⁶ Jednalo se o poměrně radikální komunisty, kteří usilovali o bolševizaci strany, která měla vést k radikálnímu směřování KSČ. Měla de facto změnit i postavení samotného dělníka, který byl považován za základ samotné komunistické myšlenky. Dle komunistů se měl občanský dělník stát „bolševickým proletářem.“ Avšak těmito kroky se paradoxně KSČ od většiny dělnické základny odřízla. KSČ se nedařilo získat svůj vliv v oblasti odborů, a to i přes to, že roku 1922 založila Mezinárodní všeodborový svaz. Okolo roku 1925 byla KSČ první dělnickou stranou z hlediska počtu voličů (těsně za agrárníky). Ale v oblasti odborů zůstávala za sociálními demokraty. Pokud se vrátíme k oné bolševizaci strany, tak ta se neobešla bez vnitrostranických problémů. Provázela je čistka, která proběhla roku 1929.

Tyto čistky měly za následek odchod mnoha intelektuálů, jako byli například Jaroslav Seifert nebo Vladislav Vančura. Došlo tak ke štěpení strany, která do té doby působila dojemem absolutní celistvosti. I přes tyto vnitropolitické problémy však bezpochyby KSČ stále byla stranou, která byla pro spoustu lidí velmi atraktivní. Tento rozkol mezi svými členy však strana nikdy před veřejností netajila, a naopak z něj učinila jeden z momentů, které dle vyhovujících měřítek strany tvořily historii KSČ. Tím se tento rozkol stal výjimečný oproti jiným, které KSČ se vši vervou chtěla vymazat z kolektivní paměti. Nové vedení KSČ v čele s Gottwaldem se soustředovalo na sociálnědemokratické tendence ve straně.⁷ Během prvorepublikové éry vedli komunisté ostrou rétoriku proti tehdejšímu politickému systému. Například roku 1934 vydala provokační leták v souvislosti se znovuzvolením Masaryka do úřadu prezidenta. Masaryka

---

⁵ Tamtéž. s.77–78.

⁶ Tamtéž. s. 83–85.

⁷ Kalous, Jan. *Český a slovenský komunismus*. Praha,2012. ISBN: 978-80-87211-70-0. s.24–28.

označovali za „válečného štváče“, který chce v Československu nastolit diktaturu. Na Gottwalda a některé jeho věrné spolupracovníky (například Václava Kopeckého) byl vydán zatykač. Před vězením je pak zachránil útek do SSSR.⁸

KSČ po celou dobu své nadvlády podléhala sovětskému vedení. Strana přijala sovětský model, který velmi rychle aplikovala, a to za pomoci sovětských poradců. Šlo o to si společnost podmanit za každou cenu. Politické procesy, které toto podmaňování doprovázely se sice s vývojem doby měnily, jejich podstata však zůstávala stejná, tedy odsouzení a potrestání „třídních nepřátel.“ Soudní procesy 50. let měly působit jako odstrašující případ. Občané si měli být vědomi, že jakékoliv vykročení z proletářských norem bude tvrdě trestáno. Docházelo tedy k využití těchto procesů, jako exemplárních případů. Souzeny byly celé skupiny obyvatel. Nepřítelem státu se ze dne na den stali živnostníci, církevní představitelé, nebo hrdinové druhého nekomunistického odboje. Problémem samozřejmě nebyly osudy pouze těchto lidí, kteří se režimu často velmi hrdinně vzepřeli, začalo také docházet k likvidaci jejich přátel a příbuzných. Absurdita tehdejší komunistické nadvlády navíc spočívala v tom, že ani nebylo nutné proti režimu vystupovat a aktivně jej kritizovat, či snad snažit se jej, jakkoliv rozložit. Pro „provinění“ vůči režimu postačovalo být v kontaktu s osobou, která již byla režimem perzekuována. Nastala tedy situace, kdy se občané dostali do začarovaného kruhu plného strachu a zatýkání. Strach poté lidi podněcoval k udávání a donášení na své blízké. Režim si díky tomuto strachu udržoval svou pozici. Tento strach byl navíc přiživován pocitem permanentního osobního ohrožení a nejistoty z toho, co lidem přinesou následující dny a měsíce.⁹

Komunisté po uchopení moci v roce 1948 potřebovali nové zákoníky, které by odpovídaly jejich pojetí státu a vlády v něm. Vláda pak následně ve dnech 7. a 14. července 1948 uložila Ministerstvu spravedlnosti a vnitra, aby nejdéle k 1. září 1950 předložilo ke schválení osnovy nových klíčových zákoníků. Toto období dostalo pojmenování „právnícká dvouletka.“ Název byl odvozen od populárních sovětských víceletých plánů. Následně byly vytvořeny dvě komise. Jedna se měla zabývat občanským právem a druhá trestním právem. Tyto komise se dále dělily na subkomise, které měly na pomoc další speciální komise. Mezi tyto speciální komise patřila například komise pro jazykovou úpravu, která se starala o gramatickou úpravu. Celkově tyto přípravy zaměstnaly obrovské množství lidí, jelikož na přípravě zákonů pracovalo přes sto

---

⁸ Kvaček, Robert. *Doba moderní (1914–2012)*. In: *Kronika českých zemí do pravěku po současnost*. Praha, 2012. ISBN: 978-80-7321-652-8. S. 674.

⁹ Tamtéž. s. 87–90.

prokurátorů a soudců. Cíl strany byl jasný. Vytvořit nový právní řád, který měl být „absolutně očištěn“ od starých pořádků. Jelikož si KSC výrazně zakládala na tzv. „vládě lidu“, bylo zapotřebí do procesů zakomponovat také prvek zahrnující širší společnost. Členy komisí se proto stali dělníci z továren, odboráři a mládežnickí funkcionáři.¹⁰ Zapojeni tak byli často velmi mladí lidé, kteří často sotva dosáhli plnoletosti. Nesmíme opomenout fakt, že právě po nástupu komunistů byla snížena v Československu věková hranice plnoletosti na 18 let. Jednalo se bezpochyby o velmi účinný a taktický krok ze strany KSC. Snížením věkové hranice pro plnoletost se strana snažila navodit dojem toho, že své občany považuje za natolik vyzrálé, aby již v tomto věku mohli činit úkony sami za sebe bez dohledu a souhlasu zákonných zástupců. Mohlo tak jít o získání důvěry občanů, kterým bylo dáno jasně najevo, že jsou jako plnohodnotní občané bráni v daleko nižším věku než v meziválečném Československu, kdy věková hranice pro plnoletost činila 21 let. V dobách Rakouska-Uherska to pak bylo dokonce 24 let. Komunisté však v uzákonění této věkové hranice viděli pochopitelně upřednostnění svých zájmů. Občané Československa díky „dříve získané plnoletosti“ mohli jít dříve volit a v pracovním procesu na ně nemusely být kladeny ohledy jako na nezletilé zaměstnance. Jednalo se o získání plnoletosti lidí, kteří byli často ještě na středních školách, tak vyvolalo obrovskou společenskou změnu. Mnoho těchto mladých lidí to vnímalo pochopitelně velmi pozitivně a skutečně převzali narativ, který hlásal, že jim strana plně důvěřuje, když je zmocňuje dříve nežli první republika a „staré mocnářství.“ Tito lidé poté na oplátku plně straně důvěřovali. Vzájemná důvěra vedla k posílení vztahů mezi vládnoucí garniturou a obyvatelstvem. Této situace poté mohli komunisté využít právě v oblasti politických procesů. Nicméně důvodů pro snížení věkové hranice však bylo pochopitelně více. Věk se snižoval také z důvodů odvodů do armády či pro získání pracovních sil v továrnách.

Komunistická justice narychlo prováděné soudy uskutečňovala ve velkém a bez množství adekvátních důkazů odsuzovala lidi všech možných skupin. Důležité bylo dokázat obviněným vinu za každou cenu i se zcela smyšlenými a irelevantními důkazy. Právní systém ve své podstatě vůbec nebyl právní a obviněný už byl de facto odsouzený ještě před tím, než byl zatčen. Vše bylo systematicky propracováno tak, aby obžalovaní byli odsouzeni dříve, než se najde nějaká nesrovnatelnost, která by celý proces mohla pozdržet či zcela narušit. Začalo docházet k zcela odlišnému chápání pojmu právo. Právo totiž můžeme chápat jako výraz vůle politické reprezentace státu. I díky tomu může dojít k jeho zneužití ze strany vládnoucích elit. Toto zneužití práva se poté může projevit politickou persekucí, kterou minulý režim hojně využíval.

---

¹⁰ Bláhová, Ivana. *Oběti komunistické spravedlnosti*. Praha, 2013. ISBN: 978-80-87284-43-3. s. 51–52.

Cílem takovéto vládnoucí skupiny je udržet svou moc a vytěsnit své odpůrce. Při likvidaci politických odpůrců se uplatňovaly nástroje trestního práva, což sebou neslo nutnost změny trestních předpisů, úpravy jejich výkladů a aplikace a v neposlední řadě i ovládnutí soudního systému. Po roce 1948 pak dosáhla svého vrcholu cílevědomá cesta KSČ za získáním moci. Na konci této cesty pak strana získala mocenský monopol umožňující přímou likvidaci skutečných i potencionálních odpůrců nového režimu.¹¹

Strana pak využila hned několik zákonů k „potrestání viníků.“ Klíčovým zákonem komunistického soudnictví 50. let byl zákon č. 231/1948 Sb. Jednalo se o tzv. zákon na ochranu lidově demokratické republiky. Ve své podstatě šlo o přetvoření již existujícího zákona č. 50/1923 Sb., což byl tzv. zákon na ochranu republiky. Komunisté museli tento zákon přetvořit z toho důvodu, že zastupoval bývalý režim a v očích nově vládnoucí garnitury tedy působil jako „buržoazní.“ Pozměnění zákona ku komunistickému obrazu se projevovalo především zpřísněním trestů, vyššími sazbami a novým definováním toho, co je vlastně trestné. Nejvýraznější změnu tohoto zákona můžeme spatřovat v tom, jak bylo nakládáno s trestem smrti. Zákon z roku 1923 ukládal trest smrti jen zřídka. Po pozměnění zákona po roce 1950 však mohl soud uložit trest smrti hned v několika případech. Jednalo se například o zločiny vyzvědačství či spáchání velezrady. Důležité je samozřejmě si u těchto zákonů všimnout jednotlivých hlav. V zákonu na ochranu republiky se první hlava nazývala Úklady o republiku, druhá nesla název Poškození republiky a útoky na ústavní činitele a třetí byla označována jako Ohrožování míru v republice a vojenské bezpečnosti.

Zákon na ochranu lidově demokratické republiky byl laděn v podobném duchu. Zde první hlava nesla název Trestné činy proti státu. Druhá hlava nesla název Trestné činy proti vnější bezpečnosti. Hlava třetí pak byla pojmenována jako Trestné činy proti vnitřní bezpečnosti.¹² V čemsi se tedy nová zákonná norma inspirovala již předešlou první republikou. To ve své podstatě není žádným novým úkazem, jelikož přebírání zákonných norem od bývalých režimů (alespoň v nějaké formě) činilo více zemí a politických systémů. Ovšem ve své skutkové podstatě se tento zákon výrazně změnil. Co se týče jeho platnosti, tak ta vzešla 1. srpna 1950. Tento zákon obsahoval jisté prvky tzv. socialistického humanismu, který měl za úkol proklamovat výchovný účel trestu. Dále si kladl za cíl pachatele napravit a snažit se jej navrátit do řádné společnosti. Otázkou však zůstává, zda byla tato myšlenka vůbec naplněna. V praxi se totiž ukázalo, že šlo spíše o systematickou likvidaci odsouzených, a to jak fyzickou, tak

---

¹¹ Bláhová, Ivana. *Jménem republiky*. Praha, 2015. ISBN: 978-80-8784-55-1. s. 18–19.

¹² Bláhová, Ivana. *Oběti komunistické spravedlnosti*. Praha, 2013. ISBN: 978-80-87284-48-3. s. 53–54.

psychickou, přičemž následky této likvidace si nesli do konce života. Stát se začal dle tohoto zákona stavět do role ochránce. Šlo o jakéhosi ochránce „lidové demokracie“, který měl zabránit tomu, aby byl stát rozložen zevnitř. Tato politická propaganda skutečně zabrala a lidé nabili dojem, že stát se vypořádá se všemi nepřáteli socialismu. Nepřítel měl být zkrátka odhalen, dopaden a potrestán za každou cenu. Z dnešního hlediska již víme, že nešlo o spravedlivý justiční postup, ale o předem připravenou mašinérii, která byla systematicky vyvinuta k likvidaci určitých jednotlivců, ale i celých skupin. Nové zákony si kladly za cíl být co nejvíce srozumitelné a prosté, aby je „davy pracujících“ dobře pochopily. Pochopitelně zde docházelo k inspiraci ze sovětské strany.¹³ Presumpce nevinu byla odstavena na okraj zájmů totalitní společnosti, která nehledá důkazy pro nevinu občanů, ale naopak systematicky vytváří často i falešné důkazy pro jejich vinu. Utvořilo se tím de facto stigma o falešné spravedlnosti, kdy stát ujišťoval občany, že spravedlnosti bude učiněno za dost, a to za každou cenu. Živnostníci tedy byli podobně jako jiné skupiny stavěni před soudní tribunál na základě částečně nové a částečně již existující legislativy z doby, kdy mohli ještě svobodně podnikat.

3 Metodika výzkumu

Primární metodou, kterou využívám ve své diplomové práci, je orální historie. Jedná se o metodu, která je pro bádání v oblasti soudobých dějin typická, někdo by ji dokonce mohl považovat za synonymum soudobých dějin. Práce s pamětníky pro popis historických událostí však existuje již po dlouhá staletí. Nicméně metodou historiografie se stala až ve 20. století. Je nesporným faktem, že se jednalo o století bohaté na různé události, které výrazně přeměnily uspořádání světa. Po řadě těchto dramatických událostí vzrostl zájem o přímá svědectví.¹⁴ Jedná se o metodu, která skrze vzpomínání jednotlivce předává lidské vyprávění dalším generacím. Jde zde o trojí koncepci času, kdy minulost a současnost vytvářejí pomyslný most do budoucnosti. Dochází tedy k uchování vytvořeného narativu dalším generacím, které skrze něj mohou nahlédnout do minulosti.¹⁵

Primárním zdrojem pro výzkum v oblasti orální historie je tedy paměť. Rád bych zde alespoň letmo nastínil fungování paměťových studií. Ta sice nejsou součástí orální historie a tvoří samostatné badatelské odvětví, nicméně tvoří důležitou složku bádání v oblasti soudobé

---

¹³ Tamtéž. s. 56–58.

¹⁴ Vaněk, Miroslav. *Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie*. Praha, 2011. ISBN:978-80-87398-11-1. s. 28.

¹⁵ Tamtéž. s. 26.

historiografie. Za průkopníky v oblasti paměťového bádání je považována anglosaská historiografie. Ta se chtěla zaměřit na do té doby opomíjené vrstvy a dále také na rozdíl mezi osobní pamětí a veřejnou reprezentací. Ani v případě tohoto vývoje se však představitelé historiografie jednoznačně neshodnou. Někteří badatelé totiž vidí počátky už u francouzské historické školy Annales. Zde se však analýza termínu paměť objevuje pouze zřídka.¹⁶ Co se týče oněch opomíjených vrstev, tak s nimi pracuje i současná orální historie. Primárně se zaměřuje na výpovědi lidí, kteří dané události zažili, ale nebyli nutně jejich přímými tvůrci. Rozdíl mezi pamětí kolektivní a pamětí jednotlivce je též fenoménem, který je bezpochyby nutné prozkoumat, abychom pronikli hlouběji do dané problematiky. Kolektivní paměť obsahuje události, které již postrádají přímé účastníky, ale stále tyto události nesou silné poselství ve větším celku, například národu. Němečtí badatelé Jan a Aleida Assmannovi kolektivní paměť rozdělili do čtyř odvětví.

- 1) **paměť mimetická** (uchovávání společenského jednání prostřednictvím napodobování)
- 2) **paměť věcí**
- 3) **paměť kulturní** (minulost připomínaná skrze zvyky či obřady)
- 4) **paměť komunikativní** (předávaná mezi 3.-4. generací)¹⁷

Pro kolektivní paměť jsou poté významným fenoménem tzv. místa paměti. Jedná se o prostory, které sehrály důležitou roli v dějinách určitého národa či určitého státu. Proto si dané skupiny neustále připomínají význam těchto míst i událostí. V České republice mezi taková místa můžeme zařadit například horu Říp, či Pražský hrad. Místa paměti sehrávala výraznou roli v oblasti sebeutváření jednotlivých národů. Průkopníkem studia míst paměti se stal francouzský historik Pierre Nora. V návaznosti na něj poté pokračovali i vědci z dalších zemí. 21. století poté přineslo výzkumy zaměřené na nadnárodní místa paměti. Následně tak došlo například k výzkumu česko-německých míst paměti či míst středoevropského významu.¹⁸

Naproti tomu stojí vzpomínky pamětníků, kteří byli účastníky přímými či nepřímými.¹⁹ Paměť každé skupiny je odlišná. Čím větší pak skupina je, tím větší možnosti výkladu máme.

---

¹⁶ Švaříčková Slabáková, Radka. *Mýtus šlechty u nás a v nás*. Praha, 2012. ISBN:978-80-7422-223-8. s. 21.

¹⁷ Vaněk, Miroslav. Mücke, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: Teorie a praxe orální historie*. Praha, 2011. ISBN:978-80-87398-11-1. s. 110.

¹⁸ Šustrová, Radka. *Česká paměť: Národ, dějiny a místa paměti*. Praha, 2014. ISBN: 978-80-200-2411-4. s. 67-70.

¹⁹ Tamtéž. s. 24.

V případě národa se jedná o skupinu tak velkou, že je nemožné nalézt úplnou shodu ve výkladu pamětníků. Každý národ má navíc jiné historické zkušenosti. Tento fakt je poté třeba zohlednit v dalším bádání.

Druhou světovou válku má ve své paměti většina evropských národů, avšak vzpomínky příslušníků různých národů k těmto událostem budou značně odlišné. Značně negativní vzpomínky mohou prezentovat Poláci nebo třeba Srbové, kteří čelili brutálnímu masakrování ze strany nacistů a Ustašovců. Jinak pak na tyto události budou vzpomínat národy, které bojovaly na straně nacistického Německa. Úplně odlišnou kapitolou poté bude prezentace vzpomínání ze strany států, které ve válečných letech vystupovaly jako neutrální.

O tom, co se v Evropě děje, věděly, mohlo to na ně působit i negativně, ale osobní zkušenost jejich národ postrádá. Jak jsem však již předeštel, většina států Evropy nějakou formu zkušenosti s válkou měla. Výrazný rozdíl však nastává s počátkem studené války a takzvaným bipolárním dělením světa. Zkušenosti s komunistickou diktaturou se omezují na polovinu evropských národů a tím jsou výrazně ovlivněny i jejich vzpomínky.

Národy bývalého západního bloku jako například Dánové, Irové a jiní, přímou zkušenost s komunismem postrádají. Nedá se říct, že by se státy tohoto typu nepotýkaly se sociálními a ekonomickými problémy, ale vyhnuly se desetiletím komunistické diktatury. Jinou národní zkušenost proto budou mít státy bývalého východního bloku.

Mají dokonce oproti „západním“ národům možnost porovnat dvě totality 20. století, což ale může vést k tendenci jednu z nich ospravedlňovat. Avšak i zde není zkušenost jednoznačně stejná. Jinou zkušenost s komunistickým režimem budou mít národy, snažící se nepodlehnout plně sovětskému vedení, jako například Rumuni, či národy bývalé Jugoslávie. Jinak dané situace vnímaly oddané sovětské satelity jako Československo a rozdílným pohledem mohou přispět tzv. postsovětské národy. Výrazný prim můžou sehrát také vlastnosti určitého národa, jako například silný nacionalismus, ale také zakořeněné tendence panslavismu, pangermanismu či rusofilství. Přičteme-li k nim geografické a ekonomické podmínky dané země, popřípadě působení menšin, státní zřízení či vliv tradic, vznikne v každém státě takřka unikátní symbol připomínání daných událostí. Můžeme tedy vidět, že v oblasti politických dějin se kolektivní paměť může značně rozcházet. Jiný pohled nabízí historiografie, v některých oblastech dějin každodennosti. I zde sice nepanuje úplná shoda, ale najdou se události, které do značné míry většina národů viděla podobným pohledem. Jedná se o události spojené s šířením určité nákazy. Pandemie koronaviru jako jedna z mála událostí zasáhla doslova celý svět. Do budoucna

bezpochyby nastane situace, kdy v oblasti orálně historického bádání dostanou svůj prostor pamětníci koronavirového období.

Byl zde již mnohokrát použit pojem paměť. Čím je ale vlastně ona paměť? Jedná se o fenomén vlastní každému jedinci. Souvisí s lidskou existencí jako takovou. Jako počáteční úkol paměti byla vždy brána schopnost uchovávat a dále předávat lidské schopnosti a znalosti.²⁰

Současná věda pracuje s pojmem paměť jako s kategorií mnoha různých systémů, které pracují individuálně. Jelikož však ale není jednotnou funkcí, tak nemůžeme ani aplikovat jednotnou teorii paměti.²¹ Přestože orální historie, jak ji známe a používáme dnes, má své zastoupení především až po 2. světové válce, tzv. paměťová studia jsou však daleko starší.

Za zakladatele paměťových studií je považován francouzský sociolog Maurice Halbwachs. Ten se této tématice věnoval již v období mezi světovými válkami. Psal o tzv. podmíněnosti paměti. Podmíněnost dle jeho výzkumu tvoří rámce, které vytvářejí lidé žijící ve společnosti. Skrze ně pak funguje proces vzpomínání. Co se týče rámců, o kterých Halbwachs psal, jedná se především o rámce jazykové, časové a prostorové. Nejdůležitější pak dle něj byly jazykové rámce.²² Jak jsem již zmínil výše důležitým faktem je tzv. národní paměť. V té sehrávají klíčový prvek tzv. místa paměti. Badatel, který se rozhodne pro využití orální historie by však neměl opomenout ani biologickou stránku paměti. Paměť má totiž svoje limity a je zapotřebí s tímto faktem dále pracovat. Člověk s přibývajícím věkem zapomíná a pochopitelně i rychlost jeho vzpomínání je již značně omezena. Badatel tedy musí orálně historický rozhovor vést tak, aby dal narátorovi dostatek prostoru. Zároveň je potřeba pokusit se tento věkový rozdíl pochopit a řídit se dle něj. Paměť je bezpochyby alfou a omegou orální historie, nicméně neméně důležité postavení má i jazyk. Jazyk je nezpochybnitelným aspektem pro tvorbu humanitních věd napříč odvětvími.

Nemožné odloučení jazyka od lidského jednání a působení ve vědách dokázali jak Ferdinand de Saussure, tak Michel Foucault nebo Michael Pullmann. Výpovědi konkrétních pamětníků lze zkoumat z hlediska lingvistického. Jako inspiraci k tomuto hledisku zkoumání mohou posloužit Foucaultovy teorie. Ten psal o tzv. obecné gramatice. Tu můžeme pojmovit jako diskurz chápaný jako řadu verbálních znaků. Skrze znaky můžeme dále definovat jazyk. Obecná gramatika se

---

²⁰ Maslowski, Nicholas. Šubrt, Jiří. *Kolektivní paměť: K teoretickým otázkám*. Praha, 2014. ISBN:978-80-246-2689-5. s. 7.

²¹ Švaříčková Slabáková, Radka. *Mýtus šlechty u nás a v nás*. Praha, 2012. ISBN:978-80-7422-223-8. s. 25.

²² Maslowski, Nicholas. Šubrt, Jiří. *Kolektivní paměť: K teoretickým otázkám*. Praha, 2014. ISBN:978-80-246-2689. s. 15–18.

zabývá zákonitostmi všech jazyků, ale i každého jazyka zvlášť.²³ Halbwachs také hovořil o tom, že „minulost není pasivně ukládána, ale je naopak neustále selektivně rekonstruována z hlediska přítomného. Individuální paměť je reálná díky „sociálním rámcům“ vzpomínání, které jsou veřejně dostupné, sdílené a reprodukovány vlivem zapojení členů do skupinové komunikace, diskurzu“.²⁴ Historiografie z hlediska paměti také může pracovat s pojmy, které oběti bývalého režimu mohou označit za „procesy spravedlnosti.“ Mezi ně bychom mohli zařadit restituční, rehabilitační či amnestie. Tyto procesy poté můžeme označit jako tzv. retrospektivní politiky, které mohou být studovány jako „médiální paměť.“ Vědec Riechel klade důraz dělení médií na různá „re- „např. rehabilitační, restituční atd.“ Dle jeho teorie existují dvě otázky, ze kterých vycházejí kritéria výběru. První otázkou je, co dělají média minulostí? Druhou pak, co dělají média s pomocí této minulosti? Oba proudy se poté zabývají tím, jaké plní funkce, jak a komu slouží. Sdílené kulturní představy o minulosti se neobjevují jenom „přímo“ v symbolických aspektech porevolučního dění, ale také ve specifických diskurzech. A to především v užívání jazyka.²⁵ Problémem je však zapominání, které hraje stále výraznou roli i v oblasti historické paměti. Pokud se dané události nebudou připomínat, tak se na ně pochopitelně zapomene, což by mohlo vést i k fatální ztrátě historického povědomí. Dalo by se říci, že příslušníci každé společnosti mají jistý úkol, tím je vytvářet rekonstruování historie a „udržovat ji při životě“. Jedině tak nezanikne a budou z ní moci čerpat další generace a popřípadě se z ní poučit. Díky rekonstrukci kolektivní paměti můžeme pracovat s fenoménem „kolektivní amnézie.“ Jedná se o události, které upadají v zapomnění. Má ale i pozitivní dopad, kdy umožňuje určité zvýraznění historických událostí, většinou po nějakém zlomu. V českém prostředí by to mohla být například Sametová revoluce. Díky těmto zvrátům můžeme na historické události nově nahlédnout a uchopit je jiným způsobem. Sametová revoluce tak například umožnila objektivnější výzkum poválečného období a dalších událostí. Důležitá je ale pro kolektivní paměť také práce s historickými traumaty. Ukazuje se totiž, že propojení kolektivní paměti a samotného zážitku může být velmi silné. Není bezpodmínečně nutné, aby člověk prožil traumatizující událost na vlastní kůži. Jako kulturní trauma se totiž může předávat i dalším generacím, které jej přímo nezažili. Události jako holokaust nebo politické procesy se tak nesou dále v paměti.²⁶ Problémem zůstává fakt, že studia sociální a kolektivní paměti byla dlouho opomíjena, a to až do 80. let minulého století. Následně jim však začala být věnována

---

²³ Foucault, Michel. *Slova a věci*. Brno, 2007. ISBN:978-80-251-1713-2. s. 69-76.

²⁴ Šmídová-Matoušová, Olga. „*Rudé právo psalo, že nás bylo málo.*“ Praha, 2012. ISBN: 978-80-7419-065-0. s. 24.

²⁵ Tamtéž. s. 33-34.

²⁶ Tamtéž. s. 25-26.

poměrně vysoká pozornost. Olga Šmídová-Matoušová také hovoří o proměně postavení a vnímání historie. Dle jejího názoru již historie není jen „*nezaujatou a objektivní vědou, která je posvěcená státem.*“ Hovoří o tom, že současná historie je „*stranická, zaujatá, mnohdy dokonce urputná a vášnivá.*“²⁷

Můžeme tedy s použitím znaků rozšifrovat pamětníkův jazyk a následně ho komparovat s jazyky ostatních narátorů, popřípadě s jazykem dobového kontextu. Se zkoumáním dobového jazyka pak souvisí Pullmannovy teorie. Právě Pullmann přišel s hypotézou, že mezi minulým režimem a obyvatelstvem existovala dohoda o mlčenlivosti. Jednalo se o nepsanou dohodu, kdy obyvatelstvo proti režimu nevystupovalo, popřípadě jej kritizovalo jen v malém kroužku lidí. Nastala tak existence dvou světů. Byl tedy vytvořen nesourodý diskurz, který však fungoval po celou éru normalizace.²⁸ Režim pak na oko „pečoval o své občany“, nebo se tak minimálně snažil působit. Zde tedy může vytanout problém při rozhovoru, kdy pamětníci mohou na určité události vzpomínat s určitou mírou nostalgie. Může na to mít vliv právě dobová proměna jazyka. Lidé byli zvyklí hovořit různými typy jazyka. Obrovská propast mezi tím, co je oficiální a co není, se vepsala hluboko do jejich mysli. Neustále jim byl servírován narativ o tom, jak podstatnou roli hraje socialismus v jejich životech. Jednalo se tedy o floskule, kterými byli občané tak dlouho zahlcováni, až jim skutečně uvěřili, nebo to alespoň předstírali.²⁹

Významným důvodem, proč je také orální historie přiřazována k soudobému bádání, jsou bezpochyby technické možnosti. Audiovizuální záznam umožňuje zachytit lidské vyprávění ve všech aspektech. Nevýhodou však je, že může tento záznam působit především na emoční stránku příjemců, a ti následně opomíjejí výzkumné hledisko. Dalším aspektem, proč se pojí orální historie se soudobými dějinami, jsou samotní pamětníci. I přesto, že pamětníků určitých událostí ubývá, či zcela vymizeli, stále je zde možnost tuto metodu aplikovat. Pro badatele starších dějinných období pak již tato možnost pochopitelně využitelná v praxi není. Nelze však v praxi využít metodiku orální historie bez komparace s jinými metodami. Využitím orální historie sice badatel získá množství informací ze strany narátora, nicméně pro dovršení kvalitního výzkumu je zapotřebí využít i jiné možnosti. Jednou z nich bývá obvykle studium pramenů. I v tomto případě je možné se setkat se zákonem, který je velmi důležitý pro přístup k archiváliím. V minulosti se velmi podstatným zákonem v této oblasti stal zákon ČNR č. 343/92 sb., který mění a doplňuje zákon ČNR č. 97/1974 sb. o archivnictví. Z tohoto zákona

---

²⁷ Tamtéž. s. 27.

²⁸ Pullmann, Michael. *Konec experimentu: Přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha, 2011. ISBN:978-80-87271-31-5. s. 186.

²⁹ Tamtéž. s. 186-189.

pak vyplývá povinnost pro určité skupiny vést vlastní spisovní a skartační řád. Jedná se například o státní orgány, obce či právnické osoby.³⁰ Roku 2004 pak vešel v platnost zákon č. 499/2004 sb., jehož plný název zní Zákon o archivnictví a spisovní službě a o změně některých zákonů.³¹ Právě tento zákon tedy soudobým historikům umožňuje přístup k nejrůznějším archivním pramenům podle současné a platné normy. Výzkum dobových materiálů pomáhá badatelovi získat množství dalších důležitých faktů, které může využít ve svém bádání. Je na místě říct, že by dokonce tento typ výzkumu využít měl. Časté je pak využití „písemností osobní povahy“ a tzv. „projevů osobní povahy.“ Jedná se o materiály osobní provenience, které jsou soustředěny v tzv. osobních fondech. Jedná se například o soukromou korespondenci či deníky. Jsou to materiály velice přínosné, nicméně přístup k nim je značně stížen. Je totiž možné je studovat pouze se svolením dané fyzické osoby, které patří, popřípadě se svolením jejich příbuzných.³²

Tak jako i jiné typy pramenů, tak i orální historie má své negativní aspekty. Badatel se opět potýká se subjektivitou pramene. Ani zde nesmí být opomenuta kritika pramene umožňující vytvoření smysluplného a objektivního textu. Je zapotřebí konfrontovat vyprávění narátora s dobovými archiváliemi. Pokud k této konfrontaci nedojde, získává badatel pouze jednostranný vhled do dané problematiky, který může být zpochybněn dalšími badateli z historické obce. Narátor navíc není, a ani nemůže být zdrojem stoprocentně důvěryhodných informací. Paměť je totiž vysoce individuálním fenoménem, který může do historického bádání přispět, stejně jako jej může rozložit. V mainstreamovém povědomí totiž může platit konsenzus, který staví narátora na piedestal v podobě naprosto relevantního zdroje. Nicméně nikde není psáno, že narátor musí mluvit vždy pravdu. Může sledovat své taktiky a určitá fakta zamlčet či poupravit tak, aby vyhovovala jemu, popřípadě jeho okolí.

Většinová společnost chce vidět v orální historii poutavé příběhy. V těchto narativech pak má vystupovat hrdina, nebo oběť jisté represe, či těžké životní situace. Orální historie však jako objektivně kritická metoda získává svědectví i od spolupracovníků a spolutvůrců padlých totalit a netvoří rozdíly mezi těmito dvěma protipóly, avšak právě hledisko postavení člověka v daném režimu může mít vliv na jeho vyprávění v režimu odlišném. Jinak bude na období komunistických represí vzpomínat disident a jinak příslušník StB. Spolupracovník minulého

---

³⁰ Vaněk, Miroslav. *Orální historie: metodické a „technické“ postupy*. Olomouc, 2003. ISBN: 80244-0718-3. s. 53.

³¹ Zákon č. 499/2004 sb.: Zákon o archivnictví a spisovní službě a o změně některých zákonů. *Zákony pro lidi: sbírka zákonů*. [online]. [cit.2025-05-07]. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-499>.

³² Vaněk, Miroslav. *Orální historie: Metodické a „technické“ postupy*. Olomouc, 2003. ISBN: 80-244-0718-3. s.57.

režimu je pak současným společenským diskurzem odsouzen k veřejnému opovržení. Tyto aspekty pak mohou vést k taktikám narátora, které jsem naznačil výše.

V drtivé většině spolupracovníci bývalých režimů neřeknou všechna fakta týkající se daného tématu a mohou mít tendence své činy obhajovat. V takovém případě může nastat situace, při které chce narátor stůj, co stůj vylepšit své životní portfolio a popřípadě najít jiného viníka dobového problému. Ať už se jedná o jednotlivce či početnější skupinu. Jeden rozhovor totiž může výrazně změnit život narátora, popřípadě poškodit, či zcela zničit jeho sociální kapitál. Není totiž ojedinělým případem situace, kdy pamětník hovoří o událostech, které sám nikdy neprožil. Vzniká tedy koncept falešné paměti, který sebou může nést dezinformační rámec celé výpovědi narátora.

V případě, že narátor poskytuje stále větší množství rozhovorů, už tento styl výpovědi používá automaticky. Může se tak stát, že člověk, který znal přeživší z koncentračních táborů, se sám může vydávat za vězně nacistického režimu. Narátor může převzít vyprávění vězňů a plně se s ním ztotožnit, ač nikdy v koncentračním táboře osobně nebyl. Nejedná se však pouze o pamětníky, kteří přebírají tento narativ často i nevědomě. Existuje totiž také typ pamětníků, kteří staví svou sebezprezentaci na narativu vzpoury vůči totalitě i přesto, že stáli na „opačné straně barikády.“ Není tedy neobvyklé, že například konfident StB vystupuje jako bývalý disident. V takovém případě zcela pozmění habitus, který pro něj byl zásadní po celou dobu komunistické nadvlády a začne s prezentací výkladu, který byl pro něj do té doby nemyslitelný.

Nemusí se však jednat pouze o narátory spojené s minulým režimem. Může se jednat o „pamětníky“ jakýkoliv událostí, kteří se snaží splnit určitou společenskou poptávku, do které by přesně zapadlo jejich vyprávění. Ve fázi prepisu a následného zpracování rozhovoru je potřeba přistupovat k tomuto prameni kriticky a mít na paměti, že slova narátora se nutně nemusejí shodovat s historicky platným kontextem

Možnosti výkladu ze strany pamětníků však nejsou jediným důvodem, proč čelí metodika orální historie kritice, a to i ze strany profesionálních historiků. Mnozí by mohli označit metodiku orální historie za „slepé přepisování“ pramene, podobně jako to činili historici okolo Leopolda von Ranke v 19. století. To však není tak úplně pravdou. Bezpochyby si metoda orální historie nevystačí sama o sobě a potřebuje kooperaci i s jinými vědními disciplínami pracujícími ve službách humanitních věd. Zároveň však tato vědecká technika může doplnit i bádání, která používají primárně jiné metody. Zpovídat lze totiž kohokoliv. Orálně historické bádání je nutné konfrontovat s jinými prameny, které je třeba vystavit kritickému soudu. Pokud ke konfrontaci

nedojde, vzniká pouze jednostranný pohled na určitou problematiku. Důvod vzniku tohoto typu pohledu může být spojen s tzv. selektivitou, kdy dochází k procesu „zapomínání“ a „zkreslování“ určitých událostí. Následně poté může dojít k transformaci vjemů a vzpomínek, které mohou výrazně poškodit celou výpověď narátora. Je tedy zapotřebí s každou výpovědí pracovat velice opatrně.³³ Někteří badatelé se domnívali, že by se orální historií měli zabývat profesionální historici. Nicméně došli k závěru, že danou problematikou se můžou zabývat také další humanitní vědy (antropologie, psychologie, etnografie atd.). Postupy orální historie však stále zůstávají spjaty převážně s badateli soudobých dějin.³⁴

Tak jako i v jiných odvětvích, i zde můžeme využít další množství metod. Jelikož jedna metoda bádání nemusí jít proti druhé, naopak svou spoluprací mohou vytvořit přínosný a edukativní text. Jednou z takových metod může být i metoda komparace. Metodikou komparace se v minulosti zabývalo velké množství vědců. Jedním z nich byl již zmíněný Michel Foucault. Ten ji rozdělil na dvě skupiny: komparaci míry a komparaci řádu.³⁵ Dle mého názoru se zde uplatňuje první z těchto možností. Díky ní můžeme pamětníky porovnávat v jejich výpovědích na stejné téma a pokusit se dojít konečného výsledku. Nicméně stále musíme mít na paměti, že každý pamětník je unikátní jak svým osudem, tak svým pojetím vyprávění. Badatel musí mít tento fakt neustále na paměti a nesmí podléhat tendenci, přiřazovat pamětníky automaticky do určitých skupin.

Jakým způsobem však máme vést rozhovor s narátorem? Za nejlepší variantu je považováno, když narátor hovoří bez jakéhokoliv přerušování, aby odvyprávěl svůj životní příběh. Realita se však může lišit a narátoři potřebují na počátku rozhovoru často pomoci. V takovém případě je dobré se narátora zeptat na nekonfliktní otázky. Často tyto otázky směřují k jeho dětství, většina lidí totiž na své dětství vzpomíná s určitou mírou nostalgie. Následně se již většinou narátor sám rozpovídá o svém životě. Tazatel klade minimum otázek. Pokud již otázky klade, měly by být vedeny tak, aby na ně narátor nedopovídal pouze ano či ne, ale aby jeho odpověď byla souvislá a přínosná pro bádání. Tazatel si v průběhu rozhovoru píše poznámky k průběžným nejasnostem, zároveň tazatel nezůstává zcela mimo rozhovor. Pokud narátor ve sém vyprávění zabíhá mimo téma rozhovoru, je zapotřebí, aby jej tazatel taktně vrátil zpět.³⁶ Při rozhovoru s narátorem je nutné postupovat chronologicky. Pokud si narátor vzpomene na nějakou věc spojenou s obdobím jeho života, o kterém s badatelem již hovořil, je dobré narátora nechat, aby

---

³³ Vaněk, Miroslav. *Třetí strana trojúhelníku*. Praha, 2011. ISBN: 978-80-87398-11-1. s. 115.

³⁴ Vaněk, Miroslav. *Orální historie: Metodické a „technické“ postupy*. Olomouc, 2003. ISBN: 80-244-0718-3. s. 5.

³⁵ Foucault, Michel. *Slova a věci*. Brno, 2007. ISBN: 978-80-251-1713-2. s. 46.

³⁶ Vaněk, Miroslav. *Třetí strana trojúhelníku*. Praha, 2011. ISBN: 978-80-87398-11-1. s. 148–150.

o své vzpomínce hovořil. Každý detail pamětníkova vyprávění může mít pro daný výzkum nedozírnou hodnotu. Nefunkční postup je, pokud jsou ihned na začátku rozhovoru kladeny přímé otázky, týkající se problematiky, kterou projekt zahrnuje.

Například pokud budu vést rozhovor s vězněm z uranových dolů, je zcela nevhodné mu jako první otázku položit, jaký byl nucený pobyt v tomto zařízení. Je třeba začínat otázkami na dětství narátora. Zjistit informace o tom, jací byli jeho rodiče, či kolik měl sourozenců. Postupně se díky tomu paměť narátora začne otevírat a je možné přistoupit k otázkám z náročných etap jeho života. Je však nezbytné, plně respektovat osobu narátora po celou dobu jeho vyprávění. Pokud narátor o nějaké otázce odmítne mluvit, nebo ji pouze rychle přejde, musíme to akceptovat a přejít k dalším otázkám. Ukončení rozhovoru by mělo být provedeno spíše ze strany narátora. Je dobré, aby měl tazatel připravené shrnující otázky. Po dokončení rozhovoru by si měl tazatel ještě vymezit určitý čas, aby si s narátorem popovídal. Obě strany pak mohou dořešit případné formality týkající se rozhovoru.³⁷

Na závěr se tedy dá říct, že metodika orální historie může být velmi přínosnou a dokáže zachytit svědectví, které bohužel jednoho dne nenávratně zmizí. Je však potřeba k této metodě přistupovat kriticky a pracovat na jejich nedostatcích.

Kromě využití orální historie jsem ve své práci vycházel také z odborné literatury. Té však bohužel stále není v českém prostředí dostatek. Pro mé bádání tedy sloužily různé odborné články.

3.1 Archivní zdroje jako pramen

Při svém výzkumu jsem jako další pramenný zdroj využil archivní prameny a z nich získané poznatky jsem se pak pokusil adekvátně zařadit do této práce. Důležité informace přinesly materiály ze Státního okresního archivu Pardubice (dále jen SOkA Pce). Jednalo se o různé dobové soupisy živností, zprávy o začleňování živností do komunálních podniků či výpisy o stanovení mezd zaměstnanců, kteří byli dříve soukromými živnostníky. Bylo však zapotřebí, aby tyto prameny prošly určitou selekcí předtím, než jsem je do textu zařadil. Všechny archiválie pocházely z rozmezí let 1949–1954. Jelikož jsem bádal na půdě SOkA Pce, tak se veškeré tyto dokumenty týkaly živnostníků z Pardubic a přilehlého okolí. I přes tyto skutečnosti jsem se v práci s ostatními prameny zaměřil i na živnostníky z jiných krajů. Pokoušel jsem se

---

³⁷ Tamtéž. s. 153–154.

také zjistit určité informace z Archivu bezpečnostních složek. Zde se však žádné obsáhlejší materiály vztahující se k osobám narátorů nevyskytovaly.

4 Znárodnění versus kolektivizace

Proces znárodnění se stal de facto procesem „okrádání“, stejně jako proces kolektivizace. O kolektivizaci jako pojmu hovoříme v souvislosti se selským stavem, kdy docházelo k systematickému zabavování majetku středních a drobných rolníků a následně byly jejich pozemky, stroje či dobytek vloženy do JZD. Zemědělci měli možnost vstoupit do jednotlivých družstev „dobrovolně.“ Ovšem z hlediska dnešního právního řádu nemůže být o dobrovolném vstupu ve většině případů žádná řeč. Rolníci, kteří byli po generace zvyklí pracovat na svých pozemcích sami, a jak byli naučení od předků, pochopitelně nechtěli těžce vydřený majetek vložit širší skupině lidí, která by s ním nakládala různorodě, a mohla by jej i zcela zničit. Podobná situace panovala i u rolníků, kteří k zemědělským usedlostem přišli na základě dekretů prezidenta republiky v roce 1945, ani jim se nechtělo vzdát hospodářství, která sotva získali. Začalo tedy docházet k systematické likvidaci rolníků, kteří odmítali vstup do JZD. Nastalo násilné zabavování polností i zemědělské techniky, docházelo také k uvěznění sedláků či vystěhování celých rodin. Proces kolektivizace se tak stal hrůzným příkladem zničení československého venkova. Kolektivizace probíhala i v jiných zemích spadajících do sovětské sféry, ale ne všude se podařilo selský stav zničit tak, jako v Československu. Například v Polsku totiž bylo běžné, že po celou dobu komunistické nadvlády zde soukromí zemědělci provozovali své statky, i když často v omezené míře. Kolektivizace měla také výrazný vliv na přetvoření krajinného rázu. Vývoj kulturní krajiny (myšleno přetvářené člověkem) na českém území trvá již více jak tisíc let, přičemž komunistický režim do něj vstoupil na čtyři dekády. Komunistickému režimu se za velmi krátkou dobu podařilo ráz krajiny výrazně proměnit, nicméně ve výsledném přetvoření krajiny se odrážely také procesy již z dob minulých. Vyvlastnění půdy můžeme v české historiografii pozorovat již před komunistickým převratem, kdy se tento proces stal jakýmsi nástrojem v boji proti bývalým režimům. Konfiskace se na českém a československém území odehrály například již po 1. světové válce, kdy byla půda zabrána na základě zákona č. 215 o zabránění velkého majetku pozemkového z roku 1919. Další zabírání půdy nastalo o necelých dvacet let později po podepsání Mnichovské dohody. Zde zábory krajiny směřovaly k plánu na kolonizaci českých zemí ze strany Německa, která však nikdy nebyla uskutečněna. V tehdejší době pak byly uvaleny nucené správy na hospodářství vlastněná Čechy a Židy. Následující, již v pořadí třetí vlna konfiskací se odehrála po konci

války na základě Benešových dekretů a byla mířena na zabavení majetku Němců a Maďarů. Tento krok byl obhajován tím, že se měla půda navrátit „do rukou slovanských obyvatel.“ Můžeme tedy z tohoto aktu vypožorovat další nacionální tendence v české historiografii. Žádná pozemková konfiskace však nebyla v platnosti tak dlouho, jako ta po roce 1948. Šlo o tzv. likvidaci „pozemkové buržoazie“, která byla reprezentována majetnějšími sedláky a správou světských a církevních velkostatků. Na scéně se pak objevil nový typ zemědělce, kterým byl „všechn pracující lid.“ Tento lid však byl tradičnímu soukromému zemědělství vzdálený. Postrádal také autoritu, a především potřebné zkušenosti.³⁸ Došlo tedy k narušení koloběhu selského života, který fungoval po mnoho generací a který během pár let komunisté nenávratně poničili. K prosazování svých zájmů pak komunisté použili řady praktik. Mezi nejznámější patří například scelování pozemků. Právě to mělo na krajinný ráz výrazný dopad. V českých zemích jej můžeme pozorovat již od roku 1848, kdy vešel v platnost císařský patent o zrušení roboty. Další snahy o scelování, které měly vést k lepšímu obhospodařování půdy pak můžeme sledovat i dále v průběhu 19. a první poloviny 20. století. Nicméně opět až v době komunistické nadvlády bylo scelování provedeno v tak masivní míře, jak ho známe dnes. Zanikla tradiční malá pole se svými typickými remízky a namísto toho se začaly objevovat velké plochy k obhospodařování. Dalším nástrojem pro uskutečnění kolektivizace bylo zemědělské družstevnictví.

Sdružování soukromých zemědělců mělo též dopad na ráz krajiny a vývoj zemědělství. Společné rozhodování o osevu, sadbě, pěstování rostlin a chovu zvířat vedlo ke změnám rozlohy a struktury obdělávané půdy. Pozemkové úpravy spolu s výstavbou provozních budov (skladiště, stáje atd.) výrazně proměnily vzhled mnohých sídel a jejich okolí.³⁹ Problémem kolektivního sdružování byl právě fakt, že se na zemědělské produkci podílel tak velký počet lidí. Jednalo se o lidi, kteří často k půdě neměli sebemenší vztah a veškerou práci prováděli velmi nekvalitně. Právě tato nekvalitní práce se poté podepsala na celkovém výsledku. Množství pracovníků v kolektivním zemědělství navíc spoléhalo na to, že za ně práci odvede někdo jiný. Klesající míra odpovědnosti pak celkově zapříčinila špatný a neproduktivní přístup mnohých pracovníků. Jednalo se o situaci, která byla spojena právě s větším a větším množstvím pracovníků, jelikož soukromý zemědělec si nemohl dovolit přenést zodpovědnost na někoho druhého, pokud chtěl dosáhnout patřičných výsledků.

---

³⁸ Hájek, Pavel. *Jde pevně kupředu naše zem*. Praha, 2008. ISBN: 978-80-86776-07-1. s. 13-17.

³⁹ Tamtéž. s. 17-24.

Komunisté kolektivizací a znárodněním jako takovým likvidovali nejen konkrétní osoby, ale také stavby s velkým historickým významem. Zámky, kláštery či kostely po roce 1948 dostaly zcela novou úlohu. Ze staveb starých stovky let, které dnes mají obrovskou historickou hodnotu, byly vybudovány školy, domovy důchodců či sklady. Pro komunistický režim představovaly především památky s náboženskou tematikou výrazný problém. Razantně ateistická KSČ totiž musela čelit tomu, že v Československu stále ještě početná řada obyvatel přikládá náboženství silný význam. Církev a jakékoliv náboženské struktury představovaly pro komunistický režim výrazné nebezpečí. Tyto organizace totiž měly svou autoritu, pevnou hierarchii a relativně velkou nezávislost na světské moci. Církvi byl zkonfiskován takřka všechný majetek na základě zákona č. 46/1948 o trvalé úpravě vlastnictví. Velkou ránou pak byla také likvidace řeholních řádů. Roku 1950 proběhly dvě akce ke zničení těchto uskupení. První byla vedena proti mužským řádům a nesla zkratku Akce K a druhá byla vedena proti ženským řádům a nesla zkratku Akce VŽK. Právě těmito a mnoha dalšími kroky výrazně vzrostl ateismus v Československu.⁴⁰ Ať už však probíhala kolektivizace ve východním bloku jakýmkoliv způsobem, jedná se o proces, který je v české a slovenské historiografii poměrně dobře zmapován.

Zde bych si dovolil alespoň lehký nástin kolektivizační situace, i přesto, že to není hlavním tématem této práce, neboť likvidace živností a selských statků byla do značné míry provázána. Nejprve si položíme otázku, kde se vlastně kolektivizace objevila poprvé? Poprvé můžeme proces násilného združstevňování vidět v SSSR od konce dvacátých let. Strůjcem tohoto masového ničení selského stavu nebyl nikdo jiný než J. V. Stalin. Jeho plán měl však fatální následky pro velkou část obyvatelstva, jelikož například na Ukrajině si kolektivizace ve třicátých letech vyžádala miliony obětí, a to z důvodu hladomoru, který bezprostředně po ní vypukl. Z SSSR také pochází slovo kulak označující drobné a střední zemědělce. Tento výraz se uchytil také v Československu, stejně jako často skloňovaný pojem „vesnický boháč“, který navrhl sám Klement Gottwald. Kolektivizaci v Československu se sice na rozdíl od SSSR vyhnul hladomor, ale doprovázely ji jiné shodné znaky, například politické procesy nebo již zmíněné vystěhovávání.⁴¹

Atmosféra zastrašování a trestů tedy měla přimět sedláky, aby podlehli nátlaku a vstoupili do družstev. Ne všichni sedláci však do družstev vstupovali. Našli se tací, kteří tlaku dlouho vzdorovali, jednalo se většinou o muže, kteří byli zvyklí předávat grunt z otce na syna.

---

⁴⁰ Tamtéž. s. 70–72.

⁴¹ Bláhová, Ivana. *Oběti komunistické spravedlnosti*. Praha, 2015. ISBN: 978-80-87284-48-3. s. 105-107.

V menším množství to pak byly ženy, které vedly statek jako vdovy. Jako příklad může posloužit případ Marie Švejdové z Kakovic. Ta po smrti manžela vedla statek sama a vstup do JZD zásadně odmítala, a to až do roku 1952, kdy se pro vstup nakonec rozhodla, jelikož postrádala na statku pracovní síly. I přes členství v družstvu musela čelit ústrkům a šikaně ze strany svých sousedů a družstevníků (které se však odmítla poddat). Z družstva byla nakonec roku 1954 vyloučena. Následně byla v letech 1955–1958 vězněna. Žádala později o soudní rehabilitaci, a to na základě zákona č. 82/1968 Sb. Ta však byla zamítnuta. Rehabilitována byla až na podnět své dcery roku 1990 na základě zákona č. 119/1990 Sb. Jednalo se však pouze o rehabilitaci částečnou, jelikož plnohodnotné rehabilitace se dočkala až roku 2014.⁴²

Situace rolnického obyvatelstva byla o to komplikovanější, že rolníci měli mezi příbuzenstvem často řadu živnostníků, komunisté tak systematicky zabavovali majetek těmto rodinám a začali uplatňovat výraznou vlnu persekucí. Každý soukromý vlastník či provozovatel byl rázem „nepřitelem státu“ bez ohledu na to, zda se specializoval na zemědělskou či jinou výrobu. Takovým příkladem může být příběh rodiny Růženy Svobodové. Pocházela z obce Lom u Tábora a její otec se věnoval zemědělské produkci. Její rodině se pak nevyhnula násilná kolektivizace. Její manžel vlastnil koloniál, který mu byl také vyvlastněn. Ovšem tyto procesy však neměly příliš silný dopad přímo na osobu Růženy Svobodové. Ta následně nastoupila do civilního zaměstnání (výroba hřebenu ve znárodněné knoflíkárně). Díky tomuto zaměstnání měla možnost se stát finančně nezávislou na manželovi, s nímž měla komplikovaný vztah. Postavení živnostníků ve společnosti se výrazně změnilo a s ním se změnilo právě také postavení žen, které v mnoha případech již nebyly „k ruce“ manželovi při provozování živnosti.⁴³ Musely samy totiž docházet do zaměstnání.

KSČ se však zpočátku pokusila rolníky uklidnit tím, že kolektivizace v Československu se vůbec neuskuteční. V tomto přesvědčení je udržoval sám Klement Gottwald. Komunisté se pokoušeli zemědělce přivést do družstev za pomoci masivní propagandy, která oslavovala jednotné zemědělství sovětského typu. Jak však již bylo řečeno, většina sedláků se odmítala do družstev přidat. Při procesech se sedláky pak komunisté využili hned několika nástrojů pro jejich očernění. Byly jimi například neplnění předepsaných dodávek nebo zatajení sklizně. Pokud byl někdo obviněn z neplnění dodávek, mohla jej státní moc perzekuovat a tím obejít ústavní záruku soukromého vlastnictví půdy. Výrazným krokem pro ostrakizaci v oblasti

---

⁴² Bláhová, Ivana. *Jménem republiky*. Praha, 2015. ISBN: 978-80-87284-55-1. s. 82-114.

⁴³ Tichá, Jana. *Dvacáté století ve světle života jedné ženy*. Paměť a dějiny. [online]. [cit.2025-03-31].2013/04. ISSN: 1802-8241. s. 48–55. URL:<https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1304/048-058.pdf>

zemědělství bylo přijetí tzv. bukurešťské rezoluce v červnu 1948. Hlavním cílem se již tehdy stal „třídní boj“ proti středním a drobným rolníkům.

Komunisté pak využívali v tomto „boji“ hned několik zákonů. Patřily mezi ně například zákon č. 15/1947 Sb. o stíhání černého obchodu a podobných pletich. Ten komunisté zneužili k trestání zemědělců za volný prodej jejich výrobků. Při porušení dodávky pak mohli využít zákon č. 36/1948 Sb. na ochranu republiky.⁴⁴ Před komunisty však nastal často nelehký úkol, a to stanovit, kdo je vlastně oním vesnickým boháčem? Za vesnického boháče byl označován každý, kdo vlastnil více jak 20 ha půdy, přičemž se postupně tato výměra snížila i na 13 ha. Definitivní zničení selského stavu však přinesla až tzv. akce Kulak. Šlo o návrh směrnice, která by umožňovala úplnou socializaci vesnice. Jednalo se de facto o soubor prostředků, které urychlovaly kolektivizaci. Autory této směrnice byli ministr národní bezpečnosti Luděk Kopřiva, ministr vnitra Václav Nosek a ministr spravedlnosti Štefan Rais. Byla přijata 22. 10. 1951. Pro obyvatelstvo v Československu však tato směrnice zůstala velkou neznámou, jelikož nikde nebylo vytištěno její znění. Komunisté tím mohli později obviněné trestat, aniž by porušili všeobecně platný zákon. Aby tato směrnice narušila u sedláků vlastnické a spoluvlastnické struktury, bylo proti nim použito dekretu prezidenta republiky č.5/1945 Sb., který upravoval po skončení války majetkové poměry Němců a Maďarů.⁴⁵ KSČ tedy použila zákon, který vznikl ještě před únorovým pučem, a který byl po válce prezentován jako zákon hájící národnostní tendence a práva Čechoslováků. Nyní byl však použit proti „vlastním občanům.“ I přes uskutečnění rehabilitace sedláků stále ve společnosti může přetrvávat názor, že se jednalo o lidi, kteří si svůj trest zasloužili.

Nicméně vraťme se k tématice kolektivizace jako určitého fenoménu. Velký odkaz věnovaný kolektivizaci můžeme naleznout také v oblasti kultury. Asi nejslavnější příklad je snímek Vojtěcha Jasného *Všichni dobří rodáci* z roku 1968 nebo film Karla Kachyni *Noc nevěsty* z roku 1967. Téma kolektivizace se dostalo také do literatury. Například v díle Lenky Chalupové *Páté jablko* nebo v knižní sérii Štěpána Javůrka *Sudetský dům*. Dá se tedy říci, že tematika kolektivizace se již do širokého povědomí dostala velice výrazně.

Proces kolektivizace byl tedy velice propracovaný a československému zemědělství zasadil fatální ránu, kterou můžeme v tuzemsku pociťovat dodnes. Jedním z důvodů, proč byla

---

⁴⁴ Bláhová, Ivana. *Oběti komunistické spravedlnosti*. Praha, 2015. ISBN: 978-80-87284-48-3. s. 108-109.

⁴⁵ Tamtéž. s. 112-113.

kolektivizace natolik monstrózním procesem je také fakt, že Československo bylo výrazným producentem zemědělských plodin.

V Československu však kromě množství soukromě hospodařících rolníků byl také nemalý počet živnostníků rozličných profesí, přičemž řada z nich svou tradici výroby a produkce nesla již z dob Rakouska-Uherska. Procesem jejich znárodnění utrpěla podnikatelská tradice u nás dodnes znatelnou ránu. Kolektivizaci a znárodnění živností nemůžeme stavět do opozice, jelikož oba procesy nesly stejné znaky, kterými byly například očernění konkrétních osob, vyvolání nenávisti u spoluobčanů, která byla namířena opět proti konkrétním osobám, a dále pak již výše zmíněné metody ve formě zabavování majetku či vystěhovávání. Jednalo se tedy o dvě systematicky promyšlené akce.

5 Proces znárodnění v širším kontextu

Již nedlouho po převratu roku 1948 začala KSČ uskutečňovat plány na to, jak převzít kontrolu nad podniky po celé ČSR. Rozhodujícím krokem k provedení znárodnění byla schůze Národního shromáždění konaná ve dnech 27.-28. 4. 1948. Jednalo se o tzv. druhou vlnu znárodnění. Ministr průmyslu Zdeněk Fierlinger hovořil o tom, že tato vlna je reakcí lidu na škody způsobené soukromo-kapitalistickým sektorem.⁴⁶ Začalo se plánovat znárodnění půdy, drobného a středního podnikání a také osobního majetku. Druhá vlna znárodnění se pak měla odehrát celkem ve třech etapách:

- a) podniky a závody, které byly znárodněny úplně,
- b) podniky, které se v dalších odvětvích znárodněly částečně,
- c) podle počtu zaměstnanců, rozhodující datum bylo 1. 1. 1946 (hranice 50 zaměstnanců).⁴⁷

Komunisté z počátku ujišťovali obyvatelstvo, že drobné podnikání bude zachováno, nicméně se brzy ukázalo, že tento jejich výrok nebude realizován. Výraznou roli v oblasti druhé vlny znárodnění pochopitelně sehrály určité zákony. Jednalo se konkrétně o zákony číslo 114 a

---

⁴⁶ Kuklík, Jan. *Znárodněné Československo, Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických práv a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha, 2010. ISBN: 978-80-87284-12-4. s. 306-308.

⁴⁷ Tamtéž, s. 306-308.

115/1948 Sb. Tyto zákony byly schváleny na již zmiňované schůzi Národního shromáždění. Oba zákony pak měnily dekrety prezidenta republiky číslo 100 a 101 z roku 1945.

Výrazným faktorem, který připravil živnou půdu pro následné znárodnování, byly dekrety prezidenta republiky, známé též jako Benešovy dekrety, které jsem zmínil již v úvodu této práce. Dekrety výrazně omezily vlastnická práva různých skupin (šlechta, velkopodniky, obyvatelstvo německé národnosti). Jejich dopad je dodnes patrný. Je zde však bezpochyby určitý rozdíl oproti znárodnujícím zákonům vydaným KSČ. Tzv. Benešovy dekrety totiž vešly v platnost v první fázi poválečného vývoje, kdy ještě nebylo ustanoveno Prozatímní národní shromáždění, které by připravovalo legislativní kroky. Oproti tomu komunisté již mohli v legislativní sféře čerpat ze zákonů třetí republiky a využívat je ve svůj prospěch. Popřípadě pak mohli vytvářet zákony vlastního ražení.⁴⁸ Nicméně z počátku byly osudy majetkového vlastnictví dosti nejasné. Jediné odvětví, které bylo podrobně stanoveno se týkalo zabavení válečného majetku z důvodu národnostní či politické persekuce. V praxi tedy namířeno hlavně vůči osobám s německou a maďarskou státní příslušností. Zde se uplatňoval dekret č. 5/1945 sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů. Dekret se věnoval restituci a neplatnosti z dob nacistické okupace. Občané tedy mohli zažádat o navrácení zabaveného majetku, pokud splňovali podmínky dané dekretem.⁴⁹ Jednalo se však o období chaotických změn, a proto i tyto majetkové poměry museli projít určitým upravujícím procesem. Poválečné restituce pak s konečnou platností upravil zákon č. 128/1946 sb., o neplatnosti některých majetkových právních jednání z doby nesvobody a o nárocích z této neplatnosti a z jiných zásahů do majetku vcházejících.⁵⁰ Výše zmíněný dekret č. 5/1945 sb. také přinesl nové chápání výrazu podnik. Ten byl definován jako živnostenský, obchodní či tovární, kde nebyla rozhodující forma právnické osoby. Předpokládalo se, že nebude na podnik uvalena pouze jedna správa, ale že mohlo dojít k zavedení několika správ, například zvlášť na dům a zvlášť na rodinou firmu. K uvalení správy na podnik stačilo, pokud byl jeden ze spoluvlastníků označen jako osoba nespolehlivá. Jednalo se o poměrně širokou škálu obyvatel. Mohli to být například členové Hlinkovy slovenské lidové strany, čeští fašisté či členové České ligy proti

---

⁴⁸ Dekrety prezidenta republiky Edvarda Beneše. Parlament České republiky: Poslanecká sněmovna. [online]. [cit.2025-03-21]. URL:<https://www.psp.cz/docs/laws/dek/>.

⁴⁹ Kuklík, Jan. *Majetkové změny v ČSR v letech 1945–1948*. Paměť a dějiny. Ročník XI. 2017/01. ISSN: 1802-8241. s. 3–4.

⁵⁰ Tamtéž. s.5.

bolševismu.⁵¹ Právě třetí jmenovaná skupina dokládá, že komunisté již krátce po skončení války měli v Československu velmi pevnou pozici.

Můžeme také pozorovat, že již v tomto období mohly být postiženy živnosti, a to za předpokladu, že živnostník byl shledán za vinného ve spolupráci s okupačními silami. Toto omezování živností však bylo přeci jenom ještě v poměrně malé míře oproti situaci po únoru 1948. Vlastnické poměry byly celkově velmi pozměněny a nucené správy měly značný vliv na další fungování podniku, většinou se jednalo o vliv poměrně negativní. Počátky zanikání podniků tedy můžeme bezesporu pozorovat již v období třetí republiky. Tzv. Národní správy byly prezentovány jako nástroje, které měly zamezit dalšímu fungování „soukromo-kapitalistickému chaotickému hospodaření.“ Defacto se tedy jednalo o předstupeň k dalšímu zestátnění. Počet těchto správ navíc velmi rychle narůstal. K 1. srpnu 1945 jich bylo 5510 v oblasti živností a podniků 2475 v oblasti průmyslových podniků. Co se týče počtu zaměstnanců těchto podniků, tak ten překročil v součtu rovný milion. Tyto správy se tak staly prvkem, který začal společnost výrazně přeměňovat a jejich síla tedy byla velmi značná.⁵² S vlnou uvalování těchto správ pochopitelně také souvisel určitý dekret. Jednalo se o dekret týkající se konfiskace „nepřátelského majetku.“ Byl to konkrétně zákon č. 12/1945 sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů jako i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. O přidělování půdy pak rozhodoval dekret č. 28/1945 sb., o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci.⁵³ Ať už je soudobé vnímání dekretů jakékoliv, tak je nesporným faktem, že právě tyto dekrety pomohly komunistům započít proces znárodnění, kteří mohli komunisté dokončit dle vlastních plánů. Změně majetkových poměrů napomohly právě výše zmíněné tzv. Benešovy dekrety. Rád bych zde zmínil ještě jeden poměrně významný dekret, který nesl označení č. 108/1945 sb. o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy. Opět se jednalo o zákon, který měl za úkol uvalit nucenou správu na majetek osob s německou a maďarskou národností, byl prováděn za pomoci vyhlášek ministerstva financí. Poslední skupinou dekretů týkajících se majetkových vztahů byly dekrety znárodnovací. Přípravu těchto zákonů doprovázely spory o to, jak rychle vlastně znárodnění bude probíhat. I přesto tyto potíže došlo k jejich převedení do praxe. Jednalo se například o dekret č. 50/1945 sb., který zestátnil československý film. Dále to pak byl například dekret č. 100/1945 sb., který znárodnil doly a průmyslové podniky. Pod řízení státu tedy začaly spadat

---

⁵¹ Tamtéž. s. 6–7.

⁵² Tamtéž. s. 7–8.

⁵³ Tamtéž. s. 9.

podniky zabývající se energetickým průmyslem, ocelárny či železářny.⁵⁴ Stát tak získal kontrolu nad velmi důležitými a finančně výnosnými odvětvími výroby, která byla pro československý průmysl prakticky nepostradatelná. Znárodnění průmyslu a pozemková reforma bývají označovány jako „hospodářská demokracie.“ Tento výraz může mylně působit dojmem jakési rovnoprávnosti pro jednotlivé vrstvy v hospodářském sektoru, což však nebyla pravda. Mělo jít o vybudování národohospodářské soustavy. Tento plán se formoval postupně bez většího propracování. Nicméně období třetí republiky bylo příliš krátké na jeho dotvoření a únor 1948 jej definitivně utnul. Mělo jít o rozdělení ekonomiky do třech sektorů (znárodněného, soukromokapitalistického a malovýrobního). Vedoucí roli nad těmito znárodněnými sektory měl mít znárodněný průmysl. Hospodářská demokracie měla být spojena se silnými zásahy státu do ekonomiky a následně měla přejít i k národohospodářskému plánování. Hospodářská demokracie měla vyřešit problém jakými kroky se bude ubírat poválečné hospodářství Československa. Komunisté v těchto krocích spatřovali cestu k socializaci společnosti. Československé hospodářství se ocitlo na rozcestí a bylo třeba vyhodnotit, která cesta bude nejvíce schůdná. Ve hře byla i možnost zrušení soukromého sektoru a jeho následným převedením do větších celků, kterými mohla být družstva a státní podniky. Vedle znárodnování velkých podniků se také začínalo postupně hovořit o znárodnování malých podniků.

5.1 Živnosti v ohrožení

Postavení živnostníků bylo problematické již od 30. let 20. století, kdy museli podnikatelé čelit strachu o samotnou existenci, a to v důsledku velké hospodářské krize. K tomu se přidala ještě opatření státních orgánů. Nepříznivá situace poté eskalovala během protektorátní éry. Roku 1945 pak začalo docházet k dichotomii společnosti. Její část podporovala postavení podnikatelů i v nově obnoveném státě, a to v duchu budování systému tzv. hospodářské demokracie. Jejich odpůrci naopak vnímali živnostenský stav jako přežitý element, který měl do budoucna přestat existovat a stát se součástí jednotné sociální vrstvy socialistické společnosti.⁵⁵ Stranický tisk jednotlivých politických uskupení se snažil ujistit živnostníky, že se nemusejí o osudy svých živností obávat. Také prezident Beneš se snažil živnostníky uklidnit, jelikož z jejich strany cítil silné napětí. Malopodnikatelé pochopitelně chovali nedůvěru ke státům řízenému hospodářství. Politici se je snažili uklidňovat tím, že znárodněné hospodářství

---

⁵⁴ Tamtéž. s. 10–11.

⁵⁵ Marek, Pavel. *České živnostnictvo 1945–1960*. Brno, 2008. ISBN:80-7339-200-X. s.7.

nemůže existovat bez předem připraveného plánu. Snažili se však plánování podat v co nejlepším světle a vylíčit živnostníkům všechny jeho výhody.⁵⁶

KSČ však pochopitelně nebyla jedinou politickou stranou, která před rokem 1948 ovlivňovala vývoj živnostnictva. Vzhledem k tomu, že však v tzv. Národní frontě nebyly pravicově orientované strany, byl pohled na podnikání často výrazně levicový, a to u většiny tehdejších stran. Sociálně demokratická strana se po léta snažila vytvořit obraz toho, že stojí za drobnými živnostníky. Především v zostrujícím se politickém boji před volbami roku 1946, začlenili její členové „boj“ za drobné živnostníky do svého politického programu. Důvodem bylo získání hlasů voličů ze středních vrstev. Sociální demokracie se také výrazně věnovala otázce zakládání konzumních družstev, která by byla pokládána za hlavního konkurenta soukromého obchodu. Živnostníci, kteří byli registrovanými členy sociální demokracie pak ve velkém množství pořádali různé sjezdy. Tím zřejmě nejvýznamnějším pak byl tzv. První pracovní sjezd živnostnictva čs. sociální demokracie, konaný v dubnu 1946.⁵⁷

I přes to, že se KSČ zrodila z útroby sociální demokracie, tak byl jejich postoj k soukromému podnikání značně odlišný, ač to bylo často veřejnosti prezentováno jinak. Co se jiných stran týče, velkou podporu živnostníkům projevovala Československá strana lidová. Na fungování podnikání se členové této strany zaměřovali nejen na celorepublikové úrovni, ale také na úrovni menších celků (okresů, krajů). Lidovci měli v Praze zřízený tzv. živnostensko-obchodnický odbor ČSL. Ten tvořili nejen funkcionáři strany, ale také živnostenské elity. ČSL mohl pomoci k získání hlasů od živnostníků také fakt, že se prezentovala jako jediná čs. strana, která ve svém programu neměla budování socialismu. To mohlo zapůsobit na podnikatele, kteří netíhli k politické levici. Neznamená to však, že by se tato strana stavěla proti znárodnění velkých podniků, požadovala však aby došlo ke stanovení výrobních jednotek. Dále strana požadovala, aby malé podniky zůstaly v rukou soukromníků. Strana také dále podporovala národně hospodářské plánování, a to především proto, že v něm spatřovala cestu k překonání ekonomických problémů ještě z válečných dob. Lidovci na rozdíl od sociálních demokratů kritizovali komunisty za jejich „praktiky“ týkající se podnikání. Především upozorňovali na to, že KSČ chce soukromý obchod zničit, aby jej mohla převzít družstva.⁵⁸ Jednalo se o stále sílící kritické hlasy, které KSČ potřebovala umlčet, což se jí nakonec po roce 1948 podařilo. Do třetice se podívejme, jak se k tématice soukromého podnikání v poválečné atmosféře stavěla

---

⁵⁶ Marek, Pavel. *Staré městské střední vrstvy v letech 1945–1948*. In: studie k sociálním dějinám, 10/2. Opava, 2002. s. 76–78.

⁵⁷ Marek, Pavel. *České živnostnictvo 1945–1960*. Brno, 2006. ISBN: 80-7339-200-X. s. 30–33.

⁵⁸ Tamtéž. s. 41–48.

Československá strana národně socialistická. Ministr zahraničního obchodu Hubert Ripka definoval národní socialisty jako demokratické socialisty, kteří odmítají absolutní znárodnění živností. Národní socialisté, stejně jako lidovci, kritizovali fungování družstev. Především se jim nelíbilo, jak družstva pohltila majetek zkonfiskovaný na základě prezidentských dekretů. Dle národních socialistů to totiž často bylo nabytí v rozporu se zákonem a požadovali přerozdělení tohoto majetku mezi drobné živnostníky. Bezpochyby to byl od nich tah, jak od živnostníků získat hlasy ve volbách. Národní socialisté ve velkém cílili na zachování soukromého obchodu, jelikož měli mezi obchodníky velké množství příznivců. Co se týče určité, nebo alespoň okrajové kooperace, tak národní socialisté spolupracovali s lidovci, zatímco se sociálními demokraty a komunisty docházelo k neustálému pnutí a konfliktům. Nutno o národních socialistech napsat, že se k fungování družstev nestavěli pouze kriticky. Stejně jako lidovci však jejich smysl spatřovali tam, kde jednotlivec již na svou práci nestačí.⁵⁹

Centrální plánování dle sovětského modelu bylo velmi populární a uchýlit se k němu chtěla řada evropských politiků, napříč zeměmi. Důvodem bylo narůstající komunistické nadšení a vize SSSR jako vzoru stability a prosperity. Nicméně zásahy státu do ekonomiky nebyly pouze věcí poválečné scény. Již v období Velké hospodářské krize bylo možné vidět zásahy státu v USA, kdy prezident Franklin Roosevelt vyhlásil tzv. Nový úděl. Zasahování státu do ekonomiky tak mohlo bezpochyby přinést i kýžené ovoce. Pro KSČ to však byla jedna ze zbraní, která jim měla pomoci v jejich plánu, jak získat hlasy voličů. Ujišťování podnikatelů o tom, že se nic neděje, stále pokračovalo. Vedle prezidenta Beneše tak činil například ministr zahraničního obchodu Hubert Ripka, který byl národním socialistou. Poválečná rétorika KSČ vůči živnostníkům byla odlišná oproti té z let následujících. V červenci 1945 se v pražské Lucerně konala schůze KSČ, kde Rudolf Slánský práci živnostníků dokonce vyzdvihoval. KSČ v tehdejší době neměla vyloženě striktní postoj k živnostníkům a orientovala se na jiné otázky ve společnosti. Koncem roku 1945 se situace změnila a zájem o živnostníky ze strany KSČ začal narůstat. Došlo dokonce ke sjezdu živnostníků-komunistů, což dokazuje zájem KSČ o podnikatelskou sféru. I skrze tento sjezd mohla KSČ získávat další příznivce v oblasti malovýrobců. Dále se mohli komunisté prezentovat jako ochránci živností. Vše bylo součástí dobře promyšlené strategie. Strana kladla důraz na budování živnostenských komisí, ty měly za úkol začlenit živnostníky-komunisty do všech uskupení, která mohla jednat o problematice živností. Ruku v ruce s tím šel nábor živnostníků do KSČ. Komunistická strana se dále snažila hrát na již zmíněnou nacionalistickou notu, a to tím, že zabavený majetek po Němcích se snažila

---

⁵⁹ Tamtéž. s. 50–62.

rozdělit mezi české živnostníky (viz. výše). Dále se pak komunisté snažili prezentovat jako strana, která se snaží aktivně řešit problémy živnostníků a v neposlední řadě apelovala na živnostenské komise, aby pořádali různé schůze k dané problematice. Za účelem lepší propagandy byla vydávána řada periodik jako například Věstník živnostenských komisí KSČ.⁶⁰

Období třetí republiky by se dalo označit jako období velkých změn, které se týkaly i živnostenského stavu, kdy dochází k jeho postupné proměně. Komunisté postupně zapříčinili likvidaci soukromých velkoobchodů, a to zavedením národních správ do těchto sektorů. Šlo o to nahradit velkoobchod obchodem státním a družstevním. Postupně se začala objevovat diskriminační jednání vůči ostatním živnostníkům, což vyvrcholilo jejich stávkou, kterou svolali národní socialisté, a to v lednu roku 1948. Jednalo se o období zostřeného politického boje právě mezi komunisty a národními socialisty. A tyto kroky jsou jasným důkazem toho, že již před únorovým převratem komunisté zosnovali plány na postupné zničení živnostnictva. I přes tyto skutečnosti se komunisté stále snažili vystupovat jako strana sjednocující národ. Součástí jejich kampaně bylo například heslo „Za většinu národa“, čímž se snažili prezentovat to, že hájí zájmy všech vrstev. Živnostníci však chovali stále nedůvěru k vyjádřením komunistů, jelikož si všímali rozporů mezi tím, co politici říkají a co činí. Neustále se totiž museli potýkat například s obtížným zásobováním či problematickým zakládáním nových živností.

Ta nejhorší situace pro živnostníky měla ještě přijít, jelikož období třetí republiky pro ně sice bylo problematické, nicméně až po uchopení moci komunisty v únoru roku 1948 živnostenský stav čekala jistá záhuba.⁶¹ Jednalo se o likvidaci na dlouhá následující desetiletí s vyzí toho, že již nikdy živnostenský stav nebude obnoven. V květnu roku 1949 KSČ vyhlásila na svém devátém sjezdu program generální linie výstavby socialismu. Jednalo se o první po válce skutečně radikální dokument. Poukazoval na směřování strany z hlediska její ideologie i její plánované praxe. Šlo o období, kdy, již strana mohla naplno vystupovat ve své přirozenosti bez toho, aniž by se zahalovala do demokratického kabátu. Program si kladl za cíl dokončit ovládnutí všech důležitých složek ve státě (ministerstva, armáda, tisk atd.). pod křídly komunistů s tím, že hlavní pozornost měla být věnována národnímu hospodářství.

První pětiletka byla naplánována na období mezi lety 1949–1953. Ve spojitosti s ní měl být kladen důraz na znárodnění veškerého průmyslu, centrální plánování a podporu těžkého průmyslu. Právě orientace na těžký průmysl se stala pro následující léta komunistické nadvlády

---

⁶⁰ Tamtéž. s. 79–84.

⁶¹ Tamtéž. s. 86–89.

typická. Již nemělo docházet k přerozdělování půdy, ale začala se postupně propagovat JZD a také vyvstala otázka, jak řešit soukromé vlastnictví. První pětiletý plán však skončil naprostým neúspěchem. K získání důvěry společnosti pak KSČ použila také populistické kroky v oblasti sociální politiky, jako byly například zavedení bezplatného sociálního a zdravotního pojištění, závodního stravování či regulaci cen a e energií. Těmito taktickými kroky si pak strana získala u mnoha lidí opravdu velikou popularitu.⁶² Právě určitá forma „sociálních jistot“ je důvodem, proč mnoho lidí dodnes vidí bývalý režim jako prospěšný a výhodný a pomíjí přitom jeho negativní stránky. Drobní živnostníci začali být postupně v očích veřejnosti dehonestováni. KSČ sázela na štvavou kampaň, díky které získávala přízeň řadových občanů. Živnostníci se tak dostali do postavení tzv. „třídního nepřítele.“ KSČ neusilovala o transformaci živností, ale o jejich přímou likvidaci a následné převedení do státního sektoru.

Rok 1948 následně přinesl zpřetrhání po generace fungujících vazeb živnostenského stavu. Byla nabourána tradice předávání rodinného podniku z generace na generaci. Stranické aparáty pak jednotlivými kroky učinily ze soukromých výrobců zaměstnance, a to násilnou cestou. Aniž by si to většina lidí uvědomovala, mělo to silně negativní dopad na celou společnost. Díky bádání odborníků se dnes dá také říci, že procesy likvidace podnikatelské sféry byly vyvolány politickými potřebami bývalého režimu. Nejde je tedy odůvodnit nedostatečně fungující malovýrobní sférou.⁶³ Ukazuje se tedy fakt, že situace živnostníků byla předem rozhodnuta již před únorovým převratem.

Mnoho podnikatelů se o osudy svých živností začalo právem obávat, jelikož viděli, jaká situace nastala ve státech, kde se moci chopila komunistická garnitura, ať už šlo o SSSR již v meziválečném období, nebo Jugoslávii a Albánii po pádu fašistických diktatur. Řada drobných živnostníků však uvěřila slibům KSČ o zachování drobných podniků a nepropadla panice. Pro velkou část obyvatel ČSR státem řízené hospodářství sovětského typu vytvářelo představu budoucího vrcholného blahobytu. Řízené a znárodněné hospodářství bylo prezentováno jako jediný možný způsob, jak československou ekonomiku vymanit z poválečné recese. Sovětský model pětiletých plánů navíc vypadal jako zcela bezchybný a precizně propracovaný. KSČ se tuto rétoriku dařilo prosazovat také díky tomu, že se rázem stala nejpopulárnější stranou v ČSR. Jejich program působil dojmem absolutní bezchybnosti. KSČ navíc výrazně pomáhal fakt, že se jednalo o stranu, která nebyla nikdy ve vládě, tudíž s ní voliči nemohli mít ani negativní, ani

---

⁶² Malíř, Jiří. *Politické strany: Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861–2004. II. díl: Období 1938–2004*. Brno, 2005. ISBN: 80-7239-179-8. s. 1243–1245.

⁶³ Tamtéž. s. 7-10.

pozitivní zkušenosti. Dále pak československým komunistům neustále dýchali na záda sovětští poradci, kteří přicházeli s osvědčeným tipem, jak nastolit své zájmy. Moskevské vedení navíc neodpouštělo žádný neúspěch. Byla tedy nastolena atmosféra strachu, která komunistické pracovníky hnala stále dál při prosazování své stranické politiky, a to bez ohledu na následky pro společnost i pro stranu samotnou.

Co se týče hospodářské orientace KSČ, tak jejím hlavním polem působnosti byla dělnická třída. Ve skutečnosti však chtěla tato strana získat co největší vliv (nejlépe úplný) ve všech uskupeních a vrstvách společnosti. Roku 1922 založila organizaci s názvem Federace samostatných živnostníků. Tato organizace neměla dlouhého trvání, nicméně se u komunistických předáků objevila tendence mít pod kontrolou také drobné živnostníky a zejména pak jejich pomocníky, popřípadě zaměstnance. Právě z toho důvodu roku 1934 byla založena nová organizace nesoucí název Jednota pokrokových živnostníků. Roku 1937 došlo k přejmenování na Obrannou jednotu živnostníků a obchodníků. KSČ tedy chtěla získat přízeň maloročníků a snažila se vytvořit dojem, že podpora soukromého vlastnictví je jejich prioritou. Posílení této sebe prezentace se objevilo především v souvislosti s prvními poválečnými volbami roku 1946. KSČ chtěla z živnostníků udělat součást stranického programu.⁶⁴ Po úplném uchopení moci komunisty již nebylo nutné, aby se komunisté „na oko“ stavěli na stranu živnostníků. Především v oblasti maloobchodu začalo docházet k čím dál přísnějším kontrolám. Ty původně měly zabránit šmelinám, ale postupem času se proměnily v promyšlenou šikanu obchodníků. Kontroly prováděla tzv. Dělnická inspekce, která následně prováděla inventury a zabavovala zboží. To však nebyla jediná forma šikany proti obchodníkům. Byl vydán zákaz otevírání nových soukromých obchodů s výjimkou odlehlých a zapadlých lokalit. I zde bezpochyby mohla KSČ vytvářet určité výjimky, aby otevření obchodů zabránila. V letech 1950–1951 se k rušení živností často využíval paragraf o šestiměsíčním neprovozování živnosti.⁶⁵ Tím byla situace obchodníků značně zkomplikována. Pokud totiž na tak dlouhou dobu byli vyřazeni z fungování trhu, mohli přijít o veškeré zákazníky, kteří začali nakupovat jinde.

---

⁶⁴ Tamtéž. s. 18-21.

⁶⁵ Tamtéž. s. 138-139.

6 Pochopení subjektu podnikatele a firmy

V následující kapitole bych se rád zaměřil na to, jak vlastně můžeme uchopit pojem živnostník, a jak je tento fenomén prezentován ve spojitosti s podnikatelskou činností. Živnostníka vždy definuje předmět jeho podnikání a firma, kterou vlastní nebo spoluvlastní. Právě to utváří živnostníkuv habitus, který napomáhá jeho prezentaci ve společnosti. Pokud chce badatel zkoumat dějiny podnikání, musí zkoumat firmy a podniky, coby organizační jednotky. Z hlediska této disciplíny pak můžeme podniky zkoumat z hlediska jejich funkce, anebo z hlediska osudů jednotlivých podnikatelů.⁶⁶ V oblasti podnikání je pak pochopitelně také důležitá konkurenceschopnost. Ta je závislá na strategiích, které jsou definovány ve třech úrovních, a těmi jsou: národní, regionální a místní.

Vraťme se však zpět k osobě podnikatele. Podnikatele tedy můžeme definovat jako koncept, bez kterého se volný trh neobejde, naopak státem řízené hospodářství jej de facto ze svých řad vylučuje. Pojem podnikatel však dlouho zůstával upozadován i v odborných pracích. Ještě v 18. století bylo běžné v bádání vycházet ze tří základních výrobních faktorů. Těmi byly půda, práce a kapitál. Dle tohoto primárního dělení existovalo ještě sekundární dělení obyvatelstva na majitele půdy, dělníky a kapitalisty (výnosy jim přinášela renta z půdy). Unikla jim existence podnikatele, který existuje mezi výše zmíněnými skupinami a tvoří nepostradatelný článek na trhu, který tvoří zprostředkovatelskou funkci.⁶⁷ Podnikatele tak jako všechny jiné osoby můžeme „umístit“ do pomyslné společenské třídy, podobně jak to činil Pierre Bourdieu. Ten hovořil o začlenění do třídy na základě praktických činností, anebo na základě vlastností z nich plynoucích. Podnikatele dle mého názoru můžeme zařadit do obou skupin. Bezpochyby je podnikatel spjat s praktickými činnostmi, jelikož náplní jeho práce je něco vytvářet a snažit se to prodat na trhu. Avšak právě vlastnosti plynoucí z těchto schopností utváří podnikatelovu osobu.⁶⁸

Podnikatel musí disponovat množstvím schopností, které jsou nezbytné pro fungování jeho podniku. Komplet těchto schopností je poté potřebné využít ve správný čas, a to za použití správného postupu. Pokud k tomu nedojde, riskuje podnikatel neúspěch, který může znamenat i definitivní zánik jeho firmy. Podnikatel vedle určitých schopností (ať už vrozených či získaných), disponuje také několika druhy kapitálu. Tyto druhy kapitálu jsou nezbytnou

---

⁶⁶ Geršlová, Jana. *Dějiny moderního podnikání*. Příbram, 2012. ISBN: 978-80-7431-080-5. s. 29.

⁶⁷ Tamtéž. s. 31.

⁶⁸ Bourdieu, Pierre. *Teorie jednání*. Praha, 1998. ISBN: 80-7184-518-3. s. 17.

součástí osoby podnikatele a napomáhají dalšímu prosazování jeho zájmů. Pro fungování podnikatele je bezpochyby nejdůležitější postavení kapitálu ekonomického, které je alfou a omegou jeho fungování. Bezpochyby však podnikatel také potřebuje kapitál sociální. Právě tyto dva kapitály považují u živnostníků za nejdůležitější, přestože i jiné druhy mohou podnikatelé využít. Záleží pak na předmětu samotného podnikání. Monopolem na určitý druh meta-kapitálu disponuje stát, ten má díky tomu ve svých pomyslných rukou moc nad ostatními kapitály a jejich držiteli.⁶⁹ I to je jeden z důvodů, proč může státní aparát podnikatele ovládat, a pokud chce, může nastolit i jeho absolutní zkázu. Musíme si však položit otázku Co je stát? Stát můžeme definovat jako množinu určitého počtu lidí. Jinými slovy jsou to opět lidé, kteří se podílejí na utváření prostředí pro podnikatele a také tvorbě jeho případné likvidace. Nelze si však myslet, že by podnikatel stál v opozici vůči státu. Není to totiž možné teoreticky, ani prakticky. Podnikatel je samostatnou jednotkou, která pro stát aktivně pracuje a napomáhá státu vytvářet kapitály, které stát potřebuje. Opět se tedy dostáváme k tématice státu a jeho občanů. Jak jsem již řekl, stát tvoří občané. Podnikatelské subjekty vždy pracují pro občany, ať už jim nabízejí své služby nebo produkty. Přesto se však do povědomí obou skupin vžilo přesvědčení, že stát a podnikatelé jsou dva naprosto neslučitelné elementy, a to i přes jejich vzájemnou a potřebnou symbiózu. I toto bipolární dělení má své historické kořeny. Můžeme jej spatřovat výrazně po roce 1948, kdy začali být podnikatelé označováni dobovou rétorikou za „vykořisťovatele“ a „nepřátele státu.“

Komunistický establishment začal v občanech přiživovat domněnku, že podnikatelé je okrádají a vykořisťují. Lidé tak začali brát živnostníky jako přítěž ve fungování státu. Mnoha lidem mohl vadit již samotný výraz soukromý podnikatel. Právě výraz „soukromý“ v nich mohl evokovat odtažitost živnostníků, a tím byla přiživována nenávisť ze strany občanů, vyvolaná komunistickou mocí.

Komunistický režim k znárodnění použil mnoho zákonů a vyhlášek. Tyto zákony pak postupně rušily existenci stále většího množství podniků. Nicméně legislativa v dobách minulého režimu sloužila výhradně pro potřeby KSČ. Jedním ze zákonů, které sehrály výraznou roli v oblasti znárodnění, byl například zákon č. 115/1948 sb. Tento zákon byl vydán dne 28. dubna roku 1948 a na jeho základě byly zestátněny podniky, které se věnovaly potravinářské výrobě. Jednalo se tak například o znárodnění množství mlýnů a pekáren (pokud se nevymykaly z daných ustanovení). Znárodnění tohoto sektoru pak spadalo pod resort

---

⁶⁹ Tamtéž. s. 75.

Ministerstva výživy.⁷⁰ Došlo tedy de facto k ovládnutí potravinářského průmyslu, čímž mohli komunisté kontrolovat také zásobování a případnou distribuci. Potravinářská produkce navíc měla v Československu velmi dlouhou tradici, jelikož se zde nacházelo například velké množství již zmíněných mlýnů či pekáren. Na tomto zasedání však došlo k vydání také dalších zákonů, které znárodnily určité typy podniků. Kromě potravinářské produkce to byl také například zákon týkající se stavebnictví. Konkrétně šlo o zákon č. 121/1948 sb. Toto nařízení platilo již od 1. ledna 1948, přestože oficiálně bylo vydáno až o takřka čtyři měsíce déle. Zde však důležitou roli sehrával počet zaměstnaných osob. Jednalo se o tradiční hranici padesáti lidí. Díky tomuto zákonu komunisté znárodnili velké množství cenného majetku, mezi který patřily například budovy, cenné papíry či nerostné suroviny.⁷¹ Dalším poměrně důležitým zákonem týkajícím se znárodnění některých podniků byl zákon č. 114/1948 sb. Šlo o zákon o znárodnění některých dalších průmyslových a jiných podniků a závodů a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků. Zákon byl vydán 28. dubna roku 1948, tedy již více jak dva měsíce po komunistickém převratu a zestátnoval podniky ve dvaceti pěti různých skupinách. Díky němu byly znárodněny například koželužny, podniky zabývající se výrobou lékařských zařízení či podniky pro výrobu technického porcelánu.⁷²

Opět tedy vládoucí strana získala snadný přístup k výnosnému kapitálu, který mohla následně využít pro svou potřebu. Ještě počátkem téhož roku přitom Klement Gottwald ujistoval živnostníky, že nechce stát v cestě rozvoji řemesel a KSČ je chce naopak podpořit. Přitom Gottwaldovi spolustraníci činili pravý opak. Živnostníci tedy začali zaujímat zcela odlišné postoje k dané problematice. I v řadách podnikatelů totiž byli zastánci komunistických myšlenek. Primárním důvodem byla dichotomie ve vyjadřování komunistů. Oficiální rétorika sice byla totožná se slovy Klementa Gottwalda, nicméně z některých tajných jednání pronikala na povrch tvrzení o tom, že soukromé podnikání je přežitkem kapitalismu a je zapotřebí se jej zbavit. Komunisté sami v tehdejší době ještě neměli jasný plán pro znárodnění. Potřebovali především upevnit svou moc a osudy živností tak byly v tuto chvíli méně podstatné.⁷³ Důležité je také zmínit, že živnosti byly rozděleny do několika skupin, a to na základě rozhodnutí Svazu československého živnostnictva. Jednalo se celkem o čtyři skupiny: řemeslo, obchod, pohostinství a doprava. Následné využití těchto živností probíhalo velmi odlišně.

---

⁷⁰ Zákony pro lidi: sbírka zákonů. [online]. [cit.2025-03-19.]. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-115>

⁷¹ Tamtéž. [cit.2025-03-19]. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-121>

⁷² Zákony pro lidi: sbírka zákonů. [online]. [cit. 2025-03-30.]. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-114?text=114%2F1948+sb.>

⁷³ Marek, Pavel. *České živnostnictvo 1945–1960*. Brno, 2006. ISBN: 80-7239-200-X. s. 118–121.

Koncem prosince 1948 pak v Československu proběhla plošná kontrola zásob. Obchody byly takřka všechny zavřeny a prováděly se soupisy zásob. Soupis se týkal všech podniků od národních až po soukromé. Krátce na to ministerstvo financí vydalo nařízení o zdanění zásob všeobecnou daní. Tato akce pak měla mít vedle kontrolního zaměření také politický úkol, jelikož na soupis zboží dohlížely pověřené osoby. Jednalo se o lidi, kteří byli vysláni bezpečnostním referentem okresního národního výboru (dále jen ONV). Ti měli kontrolovat živnostníky, o kterých se vědělo, že nejsou nově nastolenému režimu zcela nakloněni nebo ti, kteří měli dle mínění KSČ zatajovat nějaké zboží. KSČ tyto osoby označovala za „reakcionáře a šmelináře.“ Výsledek byl pro živnostníky velmi nepříznivý. Došlo totiž k zabavení velkého množství zboží, zatčení značného množství osob a také zrušení řady živností. Někteří podnikatelé nesli situaci tak těžce, že dokonce spáchali sebevraždu.⁷⁴ Jednalo se tedy o předem promyšlený plán, kterým chtěli komunisté zlikvidovat některé živnosti a zároveň také pokračovat ve štvavé kampani vůči živnostníkům. Údajné zatajování zboží k tomu mohlo skvěle posloužit, jelikož stále ještě ve společnosti fungoval přidělový systém. Veřejnost tak mohla v živnostnících spatřovat lidi, kteří si zboží nechávají pro sebe, aniž by se o něj podělili s ostatními potřebnými. Tím však stále tvrdší šikana živnostníků zdaleka neskončila. Od 1. ledna 1949 byl zaveden tzv. dvojí trh. Živnostníci byli vyňati z vázaného trhu a mohli nakupovat pouze na volném trhu. Zde však byly ceny mnohonásobně vyšší. Mnoho živnostníků již nedokázalo nastalou situaci déle snášet, a proto svou činnost ukončili. Někteří činnost dočasně přerušili a nejpozději do šesti měsíců ji znovu obnovili. Lhůta šesti měsíců byla stanovena zákonem o zániku živnostenského oprávnění neprovozováním živnosti.⁷⁵

7 Likvidace živností po únoru 1948

Komunisté bezprostředně po získání moci začali aktivně pracovat na znárodnění živností. Postavení živností se také změnilo ve smyslu suverenity a individuality. Živnosti již neměly fungovat samostatně a měly být de facto při každé činnosti kontrolovány. Svou roli v tom bezpochyby sehrál tzv. Svaz československého živnostnictva (SČZ). Jednalo se o povinnou živnostenskou organizaci, do které měly být přihlášeny všechny podniky, a to i ty, které byly pod národní správou. Svaz jako takový vznikl 1. ledna roku 1949. Svaz byl členěn na 4 odbory: řemeslo, obchod, pohostinství, doprava. Vytyčil si jasný úkol, kterým bylo zlikvidovat do té doby funkční živnostenské organizace. Nicméně tento svaz se snažil působit dojmem, že svou

---

⁷⁴ Buřtová, Iva. Likvidace sektoru, drobných a středních živnostníků, v Československu v letech 1948–1953.[online]. Praha, 2019. [cit. 2025-03-28]. Dostupné: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/111172>
Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Mgr. Alena Marková, Ph.D. S. 44–45.

⁷⁵ Tamtéž. S. 45.

činnost vyvíjí pro blaho živnostníků a že se je pouze snaží převést do společného kolektivního podnikání. SČŽ byl napojen na státní orgány, kterým předával informace o svých členech. Orgány pak tyto získané informace využívaly pro své účely. Nicméně přechod k jednotné organizaci byl značně komplikovaný a nesl s sebou řadu úskalí, které bylo zapotřebí překonat. Chyběl například podklad pro zrušení jiných živnostenských organizací. Kvůli vzniklým potížím se musel SČŽ potýkat s nevolí některých vysoce postavených komunistů. I přes tyto potíže si SČŽ udržel svou roli, pak také svou propagandu šířil za pomoci různých periodik. Známy byl například časopis Naše řemeslo, vycházející později pod názvem Řemeslo, který vznikl sloučením několika do té doby existujících periodik.⁷⁶

Svou roli v oblasti znárodnování sehrála také Hospodářská rada při ÚV KSČ. Tato rada prosazovala ukončení činnosti maloobchodu s průmyslovým zbožím do konce června 1951 a obchodu s potravinářským zbožím do konce prosince téhož roku. Zachovány měly být pouze obchody, jejichž provozovatelé byli považováni za sociální případy. Může vyvstat otázka, co bylo myšleno takovým sociálním případem? Byli to lidé invalidní, popřípadě se sníženou pracovní schopností. V tehdejší době byl navíc již rapidně znát pokles tržeb z maloobchodů oproti tržbám ze socialistických obchodů (rozdíl často činil desítky procent). Důvod tohoto rozdílu byl zcela jednoduchý, komunisty ovládaný stát kontroloval veškeré obchodní dění a mohl do socialistického obchodu přinést větší sortiment levnějšího zboží. Soukromý sektor tedy nedokázal držet krok s touto velkou konkurencí, a navíc za předpokladu, že mu státní aparát budou klást další překážky do cesty.

Živnostníci starší čtyřiceti let měli být zařazeni do národních podniků obchodních nebo spotřebních družstev. Ostatní měli být zařazeni podle svých schopností do různých podniků národního hospodářství.⁷⁷ Likvidace maloobchodů v československém prostředí tak byla de facto dovršena. Stačily v podstatě pouhé tři roky na to, aby tento sektor soukromého podnikání přestal existovat. Začleňování živnostníků do větších celků se však netýkalo pouze maloobchodníků, ale de facto všech živnostníků na území ČSR. Na živnostníky byl vyvíjen veliký tlak, který ne každý dokázal ustát. Navíc bylo de facto jasné, že se znárodnění živností nevyhnu. Mnozí z nich se však pokoušeli nastalou situaci oddálit či získat výjimku pro svou živnost. Existuje mnoho záznamů o živnostnících na Pardubicku, kteří se pokoušeli živnost zachovat v soukromém ražení skrze svůj špatný zdravotní stav, nebo někoho ze svých blízkých. Mnozí z nich se i po zrušení svých živností pokoušeli vymanit ze začlenění do

---

⁷⁶ Tamtéž. S. 46–48.

⁷⁷ Tamtéž. S. 56.

socialistických podniků. Jako příklad může posloužit Růžena Bártová, tato dámská krejčová se pokoušela vyhnout začlenění z důvodu nemoci své matky, o kterou se musela starat. Oproti tomu například krejčí Josef Koza uváděl, že není proti zapojení do podniku, ale kvůli špatnému zdravotnímu stavu nemůže pracovat v kolektivu. Navíc poukazoval na své potíže s dojížděním do společné provozovny. Do třetice pak krejčová Klára Formanová musela dle dobových pramenů ukončit živnost kvůli špatnému zdraví a měla tedy přejít do zaměstnání, kde jí její problémy neměly vadit. Živnost měla údajně rušit dobrovolně. V potaz však musíme brát, že i přes záznamy v dobových pramenech nemuseli živnostníci plně souhlasit se zrušením svých živností a mohli se snažit je alespoň co nejdéle udržet v chodu.⁷⁸

Nesmíme však opomenout ani fakt, že někteří živnostníci nejen že nekladli vůči znárodnění žádný odpor, ale „nové pořádky“ dokonce vítali. Mnoho drobných živnostníků stejně jako maloročníků mělo levicovou politickou orientaci a přeměněná společnost dle sovětského obrazu jim nikterak nevadila. Mezi takové živnostníky patřil například František Kalous. Ten pocházel z velmi nuzných poměrů, a proto měl později velmi blízko ke komunistickým ideálům. V Kunvaldu provozoval vlastní podnik na výrobu lyží. Jeho podnik poměrně prosperoval, jelikož před 2. světovou válkou měl až 30 zaměstnanců. Dle vyprávění jeho dcery Zlata Kalousová velmi vítal nové politické uspořádání a také nastupující kolektivizaci. Sám František Kalous měl velké množství známých, kteří byli komunisté. I to vedlo k jeho vstupu do strany a aktivní práci pro naplnění komunistické myšlenky. Roku 1952 došlo v Kunvaldu k založení JZD, František Kalous se tehdy aktivně podílel na sepisování pozvánek na různé stranické schůze. Svým ideálům zůstal věrný až do své smrti v roce 1968.⁷⁹

Mnoho živnostníků však tyto ideály nesdílelo a situace pro ně byla tak neúnosná, že se mnoho z nich rozhodlo odejít do exilu. Možnosti emigrace však byli s přibývajícimi roky totality stále menší, stejně jako šance na útěk. Pro živnostníky, stejně jako pro další emigranty, kteří prchali před komunistickým hněvem, bylo nejlepší prchnout v prvních měsících po převratu. Mnozí z živnostníků však doufali, že nastalá situace nebude trvat dlouho, nebo že poměry ve společnosti přeci jenom nebudou tak zlé. Nicméně realita nemohla být více odlišná od jejich představ. Mezi těmi živnostníky, kteří úspěšně uprchli a započali nový život v zahraničí, byl například Eduard Fusek. Ten pocházel z města Valašské Klobouky. Jeho otce byl maloročník a rodina žila v poměrně velké chudobě. K podnikání měl silné vlohy, a proto se rozhodl sám

---

⁷⁸ SOKA Pce. Fond: Jednotný národní výbor Pardubice (1949–1954)., kart. 104. Technická služba města Pardubic: *Jednotný národní výbor*: hospodářský referát. 11.2. 1952.

⁷⁹ Kalousová, Zlata. Paměť národa. [online]. [cit.2025-03-31]. URL: <https://www.pametnaroda.cz/cs/kalousova-zlata-1940>.

založit vlastní živnost. Zajímal se o elektrotechniku a začínal jako opravář pojistek. Hodně cestoval po světě, kde nabíral různé zkušenosti a následně založil svůj podnik v Novém Městě nad Váhom. Jeho firma byla velmi úspěšná a podařilo se mu dokonce získat několik různých patentů na pojistky či různé vypínače. Jeho podnikání se později rozšířilo také do Prahy, kde založil obchod s elektronikou s názvem Radio Fusek. Byl také politicky aktivní, angažoval se v rámci Československé živnostensko-obchodnické strany středostavovské. Za nacistické okupace pak aktivně podporoval protinacistický odboj. Po válce obnovil svou politickou aktivitu, jelikož však byla živnostenská strana zakázána, přidal se k lidovcům. Snažil se aktivně hájit zájmy živnostníků a otevřeně vystupoval proti komunistům. Kvůli svým postojům byl pak nucen v únoru roku 1948 uprchnout. Pokoušel se začít podnikat ve Švýcarsku, což ale nevyšlo. Zkoušel pak také rozjet firmu na akumulční kamna v Irsku, rovněž bez úspěchu. Trvale pak zakotvil v USA, kde se mu po několika letech konečně podařilo dosáhnout určitého úspěchu. Byl jmenován technickým ředitelem stavby Národní svatyně neposkvrněného početí. Na projektu pracoval deset let, než odešel do důchodu, v USA zemřel roku 1996.⁸⁰ Příběh Eduarda Fуска jasně dokládá, že českoslovenští podnikatelé byli velmi schopní, nicméně jim jejich úspěch překazilo komunistické vedení, které zkrátka jakýkoliv soukromý úspěch neodpouštělo. Dále tento příběh dokládá nelehké začátky živnostníků v cizině, kteří neměli možnost navázat na to, co vybudovali v tuzemsku.

Jak jsem již zmínil výše, mnoho živnostníků neuneslo tlak doby a rozhodlo se k nejkrajnějšímu řešení, tedy k sebevraždě. Činili tak v zoufalé situaci, jelikož neviděli jiné východisko z této situace, a to i přesto, že často měli rodiny, které na nich byly existenčně závislé. Takovým živnostníkem byl například Alois Duží. Ten provozoval řeznickou živnost v obci Staré Hamry v okrese Frýdek–Místek. Rodina pana Aloise se této živnosti věnovala velmi aktivně. Před ním ji provozoval jeho otec a dále také oba jeho bratři. I přes starost s provozováním živnosti mu nebyla lhostejná situace v zemi. Proto také za války podporoval protinacistický odboj. Kvůli svým aktivitám byl během okupace vězněn, nicméně po válce dostal od partyzánů vyznamenání, které podepsal sám generál Ludvík Svoboda. Rok 1948 však vše obrátil vzhůru nohama. Pro pana Dužího byla nová situace ve společnosti těžko přijatelná. Dle slov jeho dcery nesl hlavně těžce to, že se na něj lidé začali dívat negativně. Často to navíc byli občané, kterým za války pomohl. Pro pana Dužího začalo mít znárodnění

---

⁸⁰ Pechr, Michal. *Živnostník proti totalitám*. Paměť a dějiny. Praha, 2021. [online]. [cit. 2021-03-31]. 2021/02. ISSN:1802-8241. S. 72–79. URL: https://www.ustrcr.cz/wp-content/uploads/2021/06/PD_2_20_s69-79.pdf.

také existenční důsledky, jelikož před převratem dodával maso do horských hotelů. Po znárodnění už však od něj tyto hotely nesměly nic brát. Celá situace nakonec vedla k tomu, že pan Duží 2. října roku 1949 spáchal sebevraždu.⁸¹ Osud tohoto živnostníka ukazuje pohled na situaci, která je pro dnešního člověka již těžko představitelná. Živnostníci totiž po všech těchto peripetiích s komunisty měli naprosto zničené zdraví, a to jak fyzické, tak psychické a někteří bohužel zaplatili i daň nejvyšší, a to svůj život.

Pokud nebyla živnost znárodněna a mohla být ještě určitým způsobem provozována, snažili se ji někteří živnostníci za každou cenu zachovat. Jelikož pan Duží zásoboval hotely, dovolil bych si použít menší oslí můstek a přejít k situaci soukromého pohostinství v období socialismu.

V roce 1948 došlo k tzv. „očistě veřejného života.“, což pro pohostinské podniky znamenalo odjímání živnostenských oprávnění a zavírání provozoven. Zpětně bylo legalizováno zákonem č. 113/1948 sb. o úpravě některých poměrů na úpravu veřejného zájmu. Z nařízení ONV byly sledovány hostince, které měly mít „nedobrou pověst“ a měly být vedeny ve zvláštní evidenci. Pokud neučinily dle stanovených měřítek nápravu, bylo jim odňato živnostenské oprávnění. Otázkou však zůstává, do jaké míry byla daná měřítko pro živnostníky splnitelná. Proti rozhodnutí se dalo odvolat, nicméně odvolání se ve většině případů stejně nezdařilo a podnik byl uzavřen. Soupisy hostinců s nedobrou pověstí byly pořizovány většinou lidmi z blízkého okolí podniku. Jako důvod k uzavření například mohlo sloužit nařčení, že se v podniku scházejí notoričtí alkoholici. Výrazně zde stranickým aparátům mohl pomoci také zákon č. 87/1948 sb. o potírání alkoholismu. Ne vždy však docházelo rovnou k odnětí živnostenského oprávnění. V některých případech mohla být provozovatelům uložena pokuta nebo trest odnětí svobody v řádu několika dnů. Dále docházelo také ke snížení počtu nočních barů a klubů. Nicméně situace zde v mnoha případech byla odlišná od situace hostinců. Okolo roku 1949 dochází k ponechání nočních podniků v provozu a jejich šanci na dobrovolné začlenění. Restaurace a kavárny však byly i nadále rušeny. Důvodem již nebylo potírání alkoholismu či nadměrný hluk, ale například „neproduktivita podniků.“ Je samozřejmé, že šlo o dobovou rétoriku a tyto podniky byly v produkování služeb stále aktivní jako v letech předchozích, ale komunistické vedení chtělo tyto živnosti omezit za každou cenu, a to i za cenu použití krivých nařčení. Co se začlenění živností týče, tak ani mezi členy KSČ nepanovala shoda, který typ podniků je tím nejvýhodnějším. Docházelo ke vzniku určitého napětí mezi podniky národními

---

⁸¹ Krpešová, Anna. Paměť národa. [online]. [cit.202-04-01]. URL: <https://www.pametnaroda.cz/cs/krpesova-anna-1930>.

a komunálními a také mezi družstvy. Národní podniky se však nacházely v situaci přece jenom o něco výhodnější, jelikož tendence centralismu ve společnosti byla stále velmi vysoká. Družstva a komunální podniky se navíc potýkaly s nedostatkem administrativních pracovníků. Tento problém se ještě prohloubil v průběhu 50. let, jelikož docházelo k hledání nových pracovních sil do průmyslového sektoru. Hospodářská rada se pokoušela o vyřešení tohoto problému tzv. Plánem Ř. Ten měl za úkol vyřešit rozdělení živností mezi národní podniky, komunální podniky a družstva a zároveň zařídit optimalizaci jejich sítí. Sektor místních služeb si měly rozdělit komunální podniky a družstva a Národní podniky pak služby celostátního významu (velké hotely a rekreační střediska).⁸² Předem připravované rozdělení pohostinských živností se odehrálo bez vědomí živnostníků a bez toho, aniž by na tom mohli cokoli změnit. Co se socializace podniku týče, tak ta úředně probíhala buď přidělením konfiskátu, nebo dobrovolným začleněním. Při ohlašování začlenění živnosti musela žádost obsahovat jméno bývalého majitele, sídlo, činnost shodnou s udělenou koncesí, návrh nového správce provozu a plány provozních místností ve třech vyhotoveních. Tento zdlouhavý systém však prodlužoval proces socializace. Začleněný živnostník navíc musel vrátit živnostenský list. V některých případech však živnostníci nahlašovali jeho ztrátu, aby si jej mohli ponechat.

V průběhu roku 1950 se socializace začala zrychlovat. Ke zrychlení přispěla možnost sepsání prohlášení mezi hostinským a pohostinským podnikem. Mělo se tím zamezit pozdějšímu odmítnutí začlenění a také se tím zrychlil již zmíněný byrokratický proces. Situaci se rozhodlo řešit samotné Ministerstvo vnitra. To bylo zahlceno žádostmi o začlenění, a proto na podzim roku 1950 vydalo nařízení, které rušilo povinnost ohlašovat ministerstvu začlenění.⁸³ Pro živnostníky byl také zřízen speciální druh zdanění. Toto zdanění vymezoval zákon č. 50/1948 sb., neboli Zákon o živnostenské dani. Toto nařízení bylo vydáno v dubnu 1948 a stanovovalo povinnost platit daň fyzickým osobám, které pod svým jménem a svým účtem provozovali určitý druh malé živnosti, který odpovídal předpisům stanoveným v příloze zákona.

Může zde vyvstat otázka, co je považováno za malou živnost? Drobnou živností se rozuměl podnik, kde pracoval poplatník sám anebo měl nanejvýš jednoho zaměstnance a popřípadě k tomu i jednoho učně. Základ daně dále nesměl převýšit 120 000 Kčs. Toto nařízení ustanovovalo, že pokud podnikatel provozuje více živností, považují se za živnost jednu. Dále

---

⁸² Čermin, Jan. *Socializace pohostinských živností v Brně v letech 1948–1953: Sonda do dějin komunálního podniku Pohostinské podniky města Brna*. [online]. Brno, 2013. [cit. 2025-04-15]. Dostupné: https://is.muni.cz/th/uc3bi/Bakalarka_Jan_Cermin_verze26.4..pdf. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita, filozofická fakulta. Mgr. Tomáš Dvořák, PhD. s. 16–19

⁸³ Tamtéž. s. 20–22.

také ustanovil, že pokud živnostník zemřel, tak se pozůstalost (nezaplacená částka) posuzovala, jako by byl na živu. Pokud byla živnost převzata jinou osobou, tak se to bralo tak, že dosavadní živnost zanikla a vznikla tím živnost nová. Živnostník se pak této daňové povinnosti nevyhnul ani v případě, že by svou živnost přemístil. Platnost tohoto zákona však byla k 1. lednu roku 1952 zrušena.⁸⁴ Tento zákon pomohl k regulaci stavu živnostenstva v Československu. Opět se jednalo o jeden z pozvolných kroků k jeho likvidaci. Pozdějším problémem se ukázal také fakt, že sice Klement Gottwald sliboval zachování řemesel, mělo jít o zachování jako v předešlých dobách, nicméně vzhledem k tomu, jak se poválečná společnost proměňovala, se brzy ukázalo, že zachování ve stejném modu jako před válkou již nebude možné. Respektive by bylo proveditelné alespoň v částečné míře, pokud by KSČ nezačala prosazovat tvrdou proti živnostenskou politiku. Gottwald svými ústy proklamoval sice již zmíněnou ochranu živnostníků, nicméně pouze těch „nekapitalistických“, tedy těch, kteří neměli žádného zaměstnance, avšak skutečnost se časem ukázala být zcela odlišná.⁸⁵ Drtivá většina živnostníků však nějaké zaměstnance nebo učně měla. Z hlediska komunistické rétoriky tak de facto na území Československa nezbyli takřka žádní „skuteční živnostníci.“ Podle dobové komunistické rétoriky lze říct ti, co mají adekvátní původ (tedy dělnický) a nevykořisťují žádné další pracující občany. Živnostníci však takřka vždy měli na pomoc nějakou osobu, minimálně z rodinných kruhů. Tím pádem se živnostníci jen velice těžko mohli vyhnout nátlaku. Strana jako taková navíc postupem času nechtěla zanechat žádnou živnost v rukou soukromníků. Pouze pár výjimečných případů, kdy živnost zůstala zachována, však nedokázalo udržet existenci živnostenského stavu v takové míře jako tomu bylo po desetiletí předtím. Neexistence živností v Československu (nebo její minimální výskyt) vedla k tomu, že i společnost jako taková soukromé živnosti přestala postrádat. K tomu se vytvořil dobový narativ, kdy živnost začala být brána jako přežitek a samotná podstata podnikání se ze společnosti vytratila. Stačilo navíc „pouhých“ 41let k tomu, aby byl zničen systém, který fungoval po celé předešlé generace.

Vraťme se však k tomu, jak funguje vztah státu a podnikatele. Stát pro svou existenci potřebuje pochopitelně finance. K získání těchto financí slouží funkce účinného daňového systému, nezbytnou součástí je poté vznik státního trhu. Stát následně vybírá finanční dávky od všech subjektů, které jsou jeho součástí. Přerozdělení takto vybraných peněz funguje na bázi

---

⁸⁴ Zákony pro lidi: sbírka zákonů. Zákon č. 50/1948 sb.: Zákon o živnostenské dani. [online]. [cit. 2025-04-22]. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-50>.

⁸⁵ Krupica, Radim. *Osudy živnostníků na Vyškovsku po roce 1948*. [online]. Brno, 2011. [cit. 2025-04-23]. Dostupné: https://is.muni.cz/th/iyz kf/Bakalarska_prace.pdf. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Mgr. Jiří Němec, Ph.D. s. 9–10.

přeměny kapitálu ekonomického v kapitál symbolický. S vybíráním daní pak také souvisí výraz legitimita daně. Dle Norberta Eliase má daň z počátku podobu určitého „vydírání“, až později se začne jevit jako nezbytný příspěvek. Legitimita daně však není samozřejmá, důkazem toho jsou daňové podvody.⁸⁶ Právě daňové podvody širší veřejnost spojuje s živnostníky, i přestože se vyskytují i u osob nepodnikajících. To však neznamená, že by daňové úniky svět podnikatelů míjely, i zde se tento problém vyskytuje. Na celém trhu, kde se tyto procesy odehrávají, dochází ke koncentraci ekonomického a informačního kapitálu. Následně pak dochází ke sjednocování kulturního trhu.⁸⁷ Informační kapitál je opět nezbytnou formou k vytvoření úspěšného a profitujícího podniku. Živnostník musí disponovat informacemi, co se na trhu odehrává a také jaká je nabídka a poptávka. V dobách nástupu komunistického režimu pak živnostníkům chyběl přístup k informacím, což zapříčinila KSČ.

Na fungování malých a středních živností měla také klíčový vliv rodina. Rodinní příslušníci totiž ve většině případů pomáhali živnostníkovi v provozování jeho činnosti, ať už se jednalo o manželky, děti nebo třeba sourozence podnikatelů. Rodinu v tomto kontextu i v kontextu celkovém můžeme vnímat jako skupinu, která tvoří vlastní sociální svět, který je jasně ohraničen a dbá na ochranu toho, co tento svět uvnitř skrývá.⁸⁸ Rodina tedy vlastní určitý habitus, který jí umožňuje fungovat jako samostatné skupině, která dokáže určité věci korigovat bez cizího vlivu. Právě skrze rodinu se komunisté také snažili živnostníky zdiskreditovat. Taktikou vydírání a zastrašování tvořili komunisté nátlak na rodinné příslušníky, aby zlomili živnostníky právě skrze jejich nejbližší. Pokud se rodinní příslušníci odmítli podvolit a postavit se proti živnostníkům, nastala vlna represí i proti jim samotným. Restrikce tak mohli postihnout jak lidi v důchodovém věku, tak malé děti. V případě dětí živnostníků jim poté mohly stranické orgány převrátit naruby celý dosavadní život, neboť v mnoha případech neměly umožněno se vzdělávat. Nejednalo se však pouze o vzdělání vysokoškolské. Výrazně se tento fakt projevil i v sektoru středoškolského vzdělávání. Žákům ze živnostenských rodin nebylo umožněno nastoupit studium maturitních oborů, ale velmi často ani oborů učebních. Mnoho nadaných mladých lidí tak muselo skončit studium po vychození povinné školní docházky a následně nastoupili do zaměstnání, která nechtěl nikdo vykonávat. Těmto lidem pak po celý život bylo předhazováno, že nic nedokázali a že nic neumí. Komunisté to mohli využít jako určitou formu taktiky, kdy děti podnikatelů následně mohly cítit zášť i k vlastním rodičům za to, že se vlivu KSČ nepodřídili. Ve většině případů však tito potomci stáli na straně svých rodičů a odmítli

---

⁸⁶ Bourdieu, Pierre. *Teorie jednání*. Praha, 1998. ISBN: 80-7184-518-3.- s. 76-77.

⁸⁷ Tamtéž. s. 79.

⁸⁸ Bourdieu, Pierre. *Teorie jednání*. Praha, 1998. ISBN:80-7184-518-3. s. 95.

jejich pomyslné odsouzení. K narušení rodinných vazeb však přesto došlo. Politické přesvědčení rozdělilo rodinné kruhy a nastalo rozvracení základních hodnot, které platily po staletí. Nebylo výjimkou, že někteří příbuzní na podnikatele donášeli STB, či je přímo udávali za sebemenší prohřešek. KSC tak vrazila klín mezi živnostníky a lidi, kteří jim měli být blízcí. Jednalo se o jakýsi rozklad živnostenského habitu, který byl aplikován zevnitř za pomoci infiltrace komunistických aparátů do rodin živnostníků.

Problém narušených rodinných vazeb se však netýkal pouze rodin živnostníků. Lidé nesměli dávat najevo otevřeně své názory. K tomu se přidala všim prostupující stranická informovanost. Lidé začali mít strach své názory vyjadřovat i v soukromých sektorech jako byly rodina nebo přátelé. Lidé se začali izolovat. V 50. letech tak výrazně došlo k nabourání sociálního kapitálu. KSC prezentovala vždy rodinu jako „zakládající kámen“ socialistické společnosti.

Nicméně je třeba mít na paměti, že rodinu jako své PR využívali a stále ještě využívají všechny politické režimy, ať už demokratické či totalitní. Avšak ani v propagaci rodiny jako „základu státu“ nebyly komunistické režimy jednotné. Režim diktátora Pol Pota v Kambodži nebo kulturní revoluce Mao Cetunga v Číně rodinu de facto úplně zničily. Režim diktátora Pol Pota však byl odlišný oproti jiným komunistickým režimům od samého počátku a dalo by se říci, že se ani za „čistokrevný“ komunistický režim považovat nedá. Maův režim byl komunistický v pravém slova smyslu, avšak svou radikalitou udivoval i některé stranické aparáty v jiných zemích. Musíme však mít na paměti odlišný politický vývoj v těchto zemích od vývoje v komunistických zemích evropského pásma. Ve všech zemích s komunistickým typem vlády však došlo k narušení tradičních vazeb a hodnot, a to jak v oblasti rodiny, tak v oblasti podnikání.

Vraťme se nyní k tomu, jak definovat malé a střední podniky, o jejichž osudech je tato práce především. Malé a střední podniky bývají veřejností často opomíjeny, vzhledem k tomu, že nemohou naplnit poptávku v celonárodním měřítku nebo, že nabídka jejich zboží a služeb může mít omezený sortiment. Nicméně malé a střední podniky stále zůstávají významnými činiteli v oblasti přispívání do státní kasy a v oblasti zachování tradic malopodniků. Významný je také fakt, že díky počtu těchto podniků, pružnosti a významu pro zaměstnanost v ekonomice zůstávají typy těchto podniků předmětem státního zájmu. V zahraničí se můžeme často setkat s podporou malých a středních podniků.

Pro komunistické vedení bylo poměrně důležité provozování národních podniků. Šlo zde o začlenění živnostníků do větších celků, které měly fungovat tak, aby sloužily „všemu

pracujícím lidu.“ Vedle státních podniků ještě fungovaly podniky komunální. Dle dobového znění měly být komunální podniky obdobou podniků státních a byly zaměřeny na podnikání místní, tedy regionální. Podléhaly následně pravomocím národních výborů. Komunistická rétorika se je snažila vylíčit tak, že mají velmi blízko k pracujícím lidu a jsou zde pro jeho potřeby. Komunální podniky se pak dále mohly dělit na místní (obecní, městské), okresní a krajské. Komunální podniky se pak zřizovaly jako podniky jednoho národního výboru. Bylo však možné, aby se dva či více národních výborů spojilo pro vytvoření společného komunálního podniku. Jednalo se však spíše o ojedinělé případy. Vedoucí národní výbor měl pak právo komunální podnik zrušit.⁸⁹ Všechny podniky v Československu pak podléhaly ministerstvům, jako například ministerstvu vnitra. To pak samozřejmě ve spolupráci s jednotlivými podniky mohlo určovat zařazení určitých živností, případně jejich různá omezení. Můžeme to pozorovat na příkladu začleňování podniků zabývajících se šitím oblečení na Pardubicku. Dobové zprávy hovořily o husté síti národních podniků, které pokrývaly potřeby obyvatelstva (realita však bývala často odlišná). Ministerstvo pak trvalo na zařazení všech větších řemeslných podniků. Následně měly spadat pod správu podniku Oděvní služba.⁹⁰ Komunální podniky však dle dobového znění neprováděly znárodnění. Zařazovaly se do nich totiž podniky, které nebyly znárodněny. Přesto však tyto podniky se znárodněným majetkem pracovaly. Podniky lidové správy totiž majetek převáděly právě k založení podniků komunálních.⁹¹ Docházelo tedy k zakládání stále větších celků, které měly soukromý sektor zcela pohltnit. Nicméně mohlo dojít i k situaci, kdy daný živnostník, který byl zařazen do komunálního podniku z něj mohl být časem vyloučen. V oblasti pardubických oděvních služeb to byl například dříve soukromý závod Zdeňky Robové. Tento závod byl vyčleněn již po dvou měsících, přičemž komunálnímu podniku zůstal k používání materiál i provozovna Robové.⁹² Situace z hlediska vytváření jednotlivých podniků byla velice komplikovaná. Na výnos ministerstev vnitra a průmyslu bylo z počátku zakázáno zřizovat komunální podniky s textilním zaměřením, a to ještě v druhé polovině roku 1949. Nicméně o pár měsíců později již byla situace zcela odlišná.⁹³ Je tedy možné pozorovat velmi rychlou proměnlivost tehdejších zákonů a také individuální vytváření

---

⁸⁹ Zákony pro lidi: sbírka zákonů. Zákon č. 167/1950 sb.: zákon o komunálních podnicích. [online]. [cit.2025-04-03]. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1950-167>.

⁹⁰ Státní oblastní archiv Pardubice (dále jen SOKA Pce). Fond: Jednotný národní výbor Pardubice (1949–1954), kart. 104. Technická služba města Pardubic: komunální podnik. 2.5. 1950

⁹¹ Zákony pro lidi: sbírka zákonů. Zákon č. 199/1948sb. Zákon o komunálních podnicích. [online]. [cit.2025-04-03]. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-199>.

⁹²SOKA Pce. In fond: Jednotný národní výbor Pardubice (1949–1954). kart.104 Krajský národní výbor: hospodářský referát. 21.3.1950.

⁹³ SOKA Pce. In fond: Jednotný národní výbor Pardubice (1949–1954). kart.104.Ministerstvo průmyslu: opis. 31.12.1949.

jednotlivých komunálních podniků. Mohla nastat situace, kdy větší celky neprojeví svůj zájem o začlenění živností. Taková situace nastala také například v případě hned tří mužů, kteří v Pardubicích provozovali pletářské služby. Jejich firmy měly dohromady celkem 45 zaměstnanců. Nebylo však možné ponechat je v soukromém sektoru, a tak musel národní výbor žádat ministerstvo o jejich začlenění do komunálního podniku. Jinými slovy šance na zachování soukromé živnosti byla v tehdejší době již opravdu velmi malá.⁹⁴

Nicméně opět se postupně dostáváme k dichotomii týkající se nakládání s majetkem jednotlivých firem. Majetek totiž mohly komunální podniky od majitele odkoupit. Jednalo se o majetek, který mohl podnik využít pro svůj provoz. Nepotřebný majetek pak mohl zůstat v rukou živnostníka, který jej mohl prodat dle vlastního uvážení, ale nesměl již používat k provozování živnosti, která již v té době byla zaniklá, jako to bylo například v případě Oldřicha Volánka, který provozoval zahradnickou živnost. Pardubický komunální podnik pohřební služby od něj navíc pronajímal zahradu. Volánek pak byl převeden do komunálního podniku spolu se svými zaměstnanci.⁹⁵ Odlišný proces socializace podniků ve velké míře záležel na tom, jak se sám živnostník ke znárodnění stavěl. Zároveň bylo také velmi podstatné, jak radikální bylo místní vedení, které o socializaci a začlenění rozhodovalo. Našli se ale také živnostníci, kteří požadovali, aby byli zaměstnáni v komunálním podniku. Nemusela s tím být ani spojena jejich politická orientace, čímž chci říct, že se nutně nemuselo jednat o živnostníky, kteří by byli oddáni komunistické myšlence a tomu, že budou všichni občané společně pracovat s dříve soukromým majetkem. Mnozí z nich tak činili z existencionálních důvodů, jelikož platila povinnost být zaměstnán pro všechny občany Československa. Mnoho živnostníků se tak stalo zaměstnanci ve své dřívější firmě. Existovala však šance, že se budou moci chopit nějaké vedoucí pozice v tomto podniku. Mnoho z nich se také pokoušelo o tyto pozice žádat, aby dosáhli lepších podmínek. Učinil tak například pan Václav Zahálka z Pardubic, který odevzdal komunálnímu podniku své zahradnické vybavení a zároveň požadoval, zda by mohl být zaměstnán jako vedoucí v tomto oboru podnikání komunálního podniku. Václav Zahálka skutečně nakonec dosáhl svého cíle a podařilo se mu ještě získat místo pro jeho matku, jako prodejní sílu.⁹⁶ Tito živnostníci mohli být stále komunistickému režimu prospěšní právě svými znalostmi a schopnostmi, ale režim je ve většině případů nechtěl pustit na vedoucí pozice, jelikož je považoval za své nepřátele. Co se týče již zmíněné pracovní povinnosti, tak ta sice mohla působit dobrým dojmem, jelikož každý, kdo pracoval měl přinášet peníze státu, nicméně

---

⁹⁴ Tamtéž. Krajský národní výbor v Pardubicích. 24.10. 1949

⁹⁵ Tamtéž. Jednání. 18.4.1950.

⁹⁶ Tamtéž. Zápis: jednání.16.11. 1949.

situace bývala v praxi dosti rozličná a komplikovaná. Jako příklad může posloužit osud paní Květy Hamplové rozené Vokřálové. Ta pocházela z Hradce Králové a její otec Jaroslav zde měl klempířskou dílnu. Jeho firma byla znárodněna roku 1948 a následně zde směl pracovat již jenom jako dělník. Když roku 1952 Květa Vokřálová vycházela z základní školy, bylo jí řečeno, aby šla pracovat jako hornice do dolů. Její otec to nechtěl dopustit a řekl, že radši dceru bude živit sám. Následně přišlo na Vokřálovou udání za příživnictví, jelikož nesplňovala výše zmíněnou povinnost. Díky přimluvě jejího strýce se jí však nakonec podařilo sehnat zaměstnání v prodejně Pramen v Hradci Králové a bylo jí dovoleno vyučit se prodavačkou a následně nastoupit na ekonomickou školu.⁹⁷

Pro mnoho živnostníků i jejich příbuzné po únoru 1948 nastala paradoxní situace, kdy museli být zaměstnáni, ale zároveň nemohli zaměstnání nalézt. I takovýmto způsobem se snažil režim jejich životy komplikovat. Problémem také zůstávalo, že sice mnoho bývalých živnostníků mohlo zůstat pracovat ve svých bývalých podnicích (ač na degradovaných pozicích), ale nebylo zajištěno, že nebudou ze svých pozic propuštěni. Příkladem může být osud pana Františka Sochora, ten v Chocni na Orlickoústecku provozoval řeznictví. Roku 1949 mu bylo znárodněno a směl zde zůstat pracovat jako prodavač, nicméně byl roku 1951 z tohoto postu vyloučen, v prodejně směla zůstat pouze jeho manželka.⁹⁸ Je třeba také vnímat rozdíl mezi národní správou a začleněním do komunálního podniku. Oba aspekty měly společné to, že živnostník již není majitelem své živnosti. Nicméně v případě komunálního podniku měli živnostníci šanci získat ve své bývalé živnosti pracovní pozici a určitý výdělek. Minimálně mohli být stále blízko své bývalé práci, kterou po několik let poctivě vykonávali. Nicméně pro některé živnostníky to naopak mohl být důvod, proč odejít hledat jiné zaměstnání, jelikož pro ně bylo těžké sledovat, jak je zacházeno s jejich majetkem. Nicméně pokud zůstali v komunálním podniku, mohli mít lepší možnost pracovního uplatnění a tím mohli splnit pracovní povinnost v Československu. Takový převádějící proces však bylo zapotřebí schválit tehdejšími orgány. Jako příklad může být uveden případ firmy Emil Sobotka. Jednalo se o firmu květinářskou. Tato firma byla pod národní správou, a to do listopadu roku 1949. V tomto případě sám správce podniku Bohumil Šorm navrhnul zrušení správy a převod do komunálního podniku. Stalo se tak se souhlasem Emilie Sobotkové (manželky bývalého majitele). Paní Sobotkové měly být proplaceny zásoby a měla být v podniku následně zaměstnána jako prodavačka. Následně s ní byla také sepsána

---

⁹⁷ Hamplová, Květa. Paměť národa. [online]. [cit.202-04-03]. URL: <https://www.pametnaroda.cz/cs/hamplova-kveta-20190813-0>.

⁹⁸ Sochor, Oldřich. Paměť národa. [online]. [cit.2025-04-03]. URL: <https://www.pametnaroda.cz/cs/sochor-oldrich-20190326-0>.

nájemní smlouva, která zahrnovala prodejnu, dílnu a sklep. Do sepsání smlouvy s Emili Sobotkovou měly být platné nájemní podmínky sjednané Emilem Sobotkou.⁹⁹ Případ firmy Emil Sobotka ukazuje rozličnost přístupů ke národní správě z hlediska tehdejších aparátů. Nicméně je možné, že převedení pod komunální podnik mohlo být výhodné jak pro Bohumila Šorma, tak i pro tamní komunistickou buňku. Někteří živnostníci však měli možnosti o něco větší, jako například v případě Václava Zahálky z Pardubic (viz. výše). Ten vlastnil kamenictví, které bylo začleněno do komunálního podniku města Pardubic. Následně žádal, aby mohl být zaměstnán jako vedoucí podniku v této oblasti podnikání. Dále mu bylo umožněno, aby vedl provoz i v jiných převzatých provozovnách.¹⁰⁰

Co se již zmíněných komunálních podniků týče, často docházelo k jejich sloučení, jako tomu bylo například v případě komunálního podniku Sezemice a Pardubice. Následně dané orgány do úředních listin zapisovaly stav finančního plánu, tedy to, zda jej bylo dosaženo. Dále bylo nutné uvést stavy pracovníků. Případné stavy pracovníků se mohly měnit, jelikož mohli být dle potřeby přerazováni do jiných podniků. Je dost možné, že vzhledem k tomu, že stavy byly různě pozměňovány, tak některé podniky mohly trpět nedostatkem pracovníků, což se samozřejmě mohlo dále podepsat na plnění pracovního plánu.¹⁰¹ Tato situace se však pochopitelně netýkala pouze Pardubického kraje.

Komunální podniky pak měly jeden výrazný problém a tím bylo plnění státem nařízených pětiletých plánů. Myšlenka těchto hospodářských sestav připravených na několik let byla ve své podstatě opravdu přelomovým plánem, avšak její provedení bylo zcela katastrofální. Pětiletka se stala symbolem státem řízeného hospodářství, které měli ve svých rukou komunisté. Nicméně z dnešního pohledu můžeme vnímat pětiletky jako jeden ze symbolů neúspěchu bývalého režimu, co víc dokonce jako symbol pošramocené ekonomiky, který můžeme vnímat dodnes.

Pětiletky navazovaly na dvouletý plán, který byl ustanoven již roku 1946 podle zákona 192/1946 sb. Dvouletka měla pozdvihnout životní úroveň a hospodářství v Československu, přičemž obojí bylo po skončení války v žalostném stavu. Dvouletka měla několik bodů, kterými se komunisté rozhodli ekonomiku pozdvihnout a zároveň tím získat náklonnost obyvatelstva.

---

⁹⁹ SOkA Pce.Fond: Jednotný národní výbor Pardubice (1949–1954).kart. 104. Jednotný národní výbor. Zápis. 17.11.1949.

¹⁰⁰ SOkA Pce. Fond: Jednotný národní výbor Pardubice (1949–1954), kart. 104. Jednotný národní výbor Pardubice: Zápis 16.11. 1949.

¹⁰¹ SOkA Pce. Fond: Jednotný národní výbor Pardubice (1949–1954)., kart.105. Stavební komunální podnik města Pardubic. 20. 9. 1951.

Z dnešního pohledu již víme, že navrácení ekonomiky do předválečného období za pouhé dva roky bylo nereálné, nicméně ve své době se k této myšlence bezpochyby upínalo velké množství lidí. Dvouletka si například kladla za cíl do konce roku 1948 přeskočit celkovou úroveň výroby z roku 1937 o 10 %. Snažit se dohnat předválečnou výrobu však nebylo vůbec jednoduché. V roce 1937 sice byla československá ekonomika stále ještě poznamenána hospodářskou krizí, nicméně oproti poválečnému stavu byla v daleko lepší kondici. Podobné cíle si pak komunisté kladli také v oblasti zemědělství.¹⁰² Dvouletka se opírala o zhruba 10 národních podniků s volenými řediteli. Přípravy na první pětiletku pak začaly již roku 1947, tedy ještě před komunistickým převratem, a navíc v době kdy stále probíhala dvouletka. Proti tomu se však tehdy stavěli národní socialisté, kteří chtěli umírněnější formu plánování bez tvrdého prosazování těžkého průmyslu. Cílem bylo odstranění různých nerovnoměrností, rozložení výroby na území státu, úprava textilního průmyslu a nahrazení výpadku v průmyslové výrobě Německa. První pětiletý plán se dále také pokoušel ukončit stále trvajícím přidělovým systémem. Součástí tohoto systému byla skutečnost, že každý občan dostával určitý počet lístků, za které si mohl zakoupit spotřební zboží. Příděly zboží však byly přísně limitovány podle věku a povolání. Každý pracující člověk měl právo na určité množství potravin. Rovnost mezi profesemi z hlediska tohoto systému však nebyla dodržována. Horníci, hutníci a další těžce pracující měli příděly zvýšeny. Úřady pak také pracovaly se systémem tzv. třídního přístupu, kdy některým občanům udělovali speciální příděly. Jednalo se například o funkcionáře KSČ či důstojníky policie a armády, tedy o lidi, kteří drželi moc vládnoucí strany ve svých rukou. Nejspíše si těmito kroky chtěla strana udržet své příznivce.¹⁰³ Jak jsem již zmínil, první pětiletka se však nezdařila. I přes tento neúspěch se komunisté rozhodli pro další plánování i v příštích letech. Druhý pětiletý plán měl probíhat mezi lety 1956–1960, avšak došlo k jeho zpoždění, jelikož byl schválen až na podzim roku 1958. I zde byly výsledky špatné a československá ekonomika se tak stále potýkala s velkými potížemi

Ukázalo se, že plánování nebude cestou ke „kýženému blahobytu.“ Došlo tak například k situaci, kdy se výrobky, jejichž produkce byla náročná, nevyráběly, a to i přesto, že po nich byla poptávka. Problematika pětiletky přiměla stranické aparáty k tomu, že již v roce 1956 začaly hovořit o změně. Ideologický rámec však stále vítězil nad tím ekonomickým, což vedlo k tomu, že v praxi nedocházelo k otevřené kritice pětiletých plánů. Nedá se však říci, že by

---

¹⁰² Zákon č. 192/1946 sb.:o dvouletém hospodářském plánu. Zákony pro lidi: Sbirka zákonů. [online]. [cit.2025-04-28]. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1946-192>.

¹⁰³ Kvaček, Robert. *Doba moderní 1914–2012. In: Dějiny českých zemí od pravěku po současnost*. Praha,2012. ISBN: 978-80-7321-652-8. s. 753.

nedošlo k uplatnění určitých nových postupů. Byla přijata tzv. Rozsypalova reforma, která měla být uplatněna v letech 1958–1960. Snažila se o reorganizaci podniků, které měly být přetvořeny na výrobně-hospodářské jednotky. Mělo dojít k pružnějšímu řízení, nežli tomu bylo ze strany ministerstev. Reforma však byla postavena na v zásadě nefungujících principech, a proto se počátkem 60. let zhroutila. Celkem bylo vytvořeno 8 pětiletok, z nich však žádná nedokázala naplnit očekávání, která do ní byla vkládána.¹⁰⁴ Pětiletky jako takové měly také za úkol posílit obchod mezi zeměmi východního bloku. Na úkor obchodu se Západem. To bezpochyby bránilo většímu růstu tuzemské ekonomiky. Československo tak na poli mezinárodního obchodu směřovalo obchodovat de facto pouze se členskými státy Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP) a to vždy v moskevské režii. Pětiletka navíc nastalé problémy nevyřešila a v únoru 1951 musel být znovu zaveden lístkový systém, který bylo v plánu zrušit, týkal se přidělu chleba, mouky a brambor. Zásobovací situace tehdy byla ve velmi špatném stavu. Ukázalo se navíc, že plnění předepsaných úkolů ze strany pětiletky je takřka nemožné.¹⁰⁵

První pětiletku doprovázela ještě jedna poměrně výrazná událost, kterou byla měnová reforma. Ta proběhla na jaře roku 1953, původně měla vyřešit problémy československé ekonomiky, ale namísto toho přivodila další výrazné potíže. Byla připravována již delší dobu a věděla o ní pouze hrstka zasvěcených. Nejznámějším elementem, který je dodnes spojený s touto akcí, však stále zůstaly výroky Antonína Zápotockého. Zápotocký byl tehdy necelé tři měsíce novým prezidentem a lid v rozhlasovém vysílání ujišťoval, že se občané nemusí obávat o stav svých financí. Zápotockého projev byl však pouhým krokem k oklamání veřejnosti, jelikož druhý den vypukla měnová reforma. Krátce pře vyhlášením reformy byly do pohotovosti uvedeny ozbrojené složky vládnoucího režimu tedy konkrétně Lidové milice. Propaganda hlásala, že reforma byla uvedena v platnost, aby se vypořádala s pozůstatky kapitalismu. Výsledek však byl takový, že se „obětmi“ tohoto plánu nakonec stali i „řadoví“ občané. Nyní už tedy nešlo pouze o „trestání“ bývalých živnostníků či dalších režimu nepohodlných skupin, ale následky pocítily takřka všechny skupiny společnosti, včetně dělnické třídy, která tvořila páteř vládnoucího režimu. Reakce obyvatelstva na sebe nedala dlouho čekat. Do ulic vyšly davy protestujících, které se odmítly smířit s novou situací. Demonstrace se týkaly především velkých měst, nicméně i na venkově byla situace poměrně vypjatá, jelikož se tam šířil odpor proti násilné kolektivizaci. Režim nečekal tak silný odpor do té doby „poslušného

---

¹⁰⁴ Pětiletky–plánování ekonomiky. Totalita.cz. [online]. [cit. 202504-28]. URL: <https://www.totalita.cz/vysvetlivky/petiletky.php>.

¹⁰⁵ Kvaček, Robert. Doba moderní 1914–2012. In: *Kronika českých zemí od pravěku po současnost*. Praha, 2012. ISBN: 978-80-7321-652-8. s. 757.

obyvatelstva“ a tak se uchýlil k potlačení nepokojů vší silou, což mělo za následek vlnu persekucí proti organizátorům demonstrací i demonstrantům samotným. Reforma navíc ukázala i určité vnitrostranické rozpory. Lidé okolo Zápotockého se snažili situaci uklidnit různými sliby, zatímco křídlo stalinistů Antonína Novotného a jeho přívrženců odmítalo jakoukoliv sebekritiku a požadovalo potrestání všech „kontrarevolučních živlů.“ Následně došlo ke zrušení lístkového systému a zvýšení cen. Výsledek reformy byl tedy takový, že občané přišli o své úspory a na trhu se vyskytoval rapidní nedostatek zboží. Mnoho lidí se tak ocitlo v podobné situaci jako živnostníci po roce 1948. Při zabavování majetku živnostníkům spousta občanů tyto kroky schvalovala a nyní byli sami ochuzeni. Kolotoč plánovaného ožebračování ze strany KSČ tak pokračoval i několik let po převratu. K tomu se přidala i nedůvěra k Zápotockému a celé vládě. Nicméně strana svou moc stále držela pevně v rukou.¹⁰⁶ Ani po problémech spojených s měnovou reformou stranické aparáty neupustily od pořádání pětiletok. Hospodářské otázky, které bylo zapotřebí vyřešit, se projednávaly na sjezdech KSČ. Jubilejní desátý sjezd strany v roce 1954 projednával palčivý problém, kterým byly disproporce v národním hospodářství. Byl přijat program změn, které měl za úkol omezit soukromý sektor a tím posílit státní sféru. Strana viděla naději na zlepšení hospodářské situace v ještě větší centralizaci a podřízení ekonomiky plánu. Bylo tak činěno i přes to, že první pětiletka se ukázala být neefektivní. Na rozhraní let 1953–1954 navíc nastal nedostatek uhlí a elektřiny. Situace byla tak vážná, že muselo dojít k vypínání proudu. V oblastech východního Slovenska pak byl proud vypínán na týden, někdy i na čtrnáct dní. Na tomto sjezdu bylo rozhodnuto o navýšení zemědělské výroby a s tím souviselo rozšiřování členských základů JZD. Strana tak měla v plánu i nadále setrvat v řízení hospodářství, jako tomu bylo doposud a s tím souviselo další čerpání z průmyslu a zemědělství, z odvětví, která již byla zcela bez možnosti poskytnout adekvátní zásobování.¹⁰⁷

Nyní bych se však opět rád navrátil k hlavní tématice této práce, tedy k živnostem a jejich majitelům. Jako paradoxní může působit fakt, že i když byli živnostníci systematicky likvidováni, stále pro ně platila již zmíněná povinnost pracovat, a to co nejlepším a nejefektivnějším způsobem. Někteří živnostníci svou aktivitu na čas přerušili (viz. výše). Jednalo se o tzv. „klid živností.“ Již zmíněný apel na živnostníky byl míněn tak, aby provozovali své živnosti, pokud nebyli začleněni do komunálních podniků. Dalo by se říct, že se jednalo o jakousi formu „tolerance soukromého podnikání.“ Ministerstvo průmyslu se však rozhodlo

---

¹⁰⁶ Tamtéž. s. 765–766.

¹⁰⁷ Tamtéž. s. 768.

„klid živností“ zastavit. Následně ministerstvo vyzvalo národní výbory, aby bedlivě kontrolovaly přerušení živností. K zohlednění pozastavení živnosti mohlo být uvedeno několik důvodů, jako například pro nemoc či účast na různých pracovních brigádách.¹⁰⁸ Živnostníci se tedy pokoušeli podniky zachovat i tímto výše zmíněným způsobem, nicméně tehdejší stranické orgány již držely otěže moci pevně ve svých rukou a jejich možnosti k omezení či likvidaci podnikání byly velmi silné. Živnostníci měli jenom velmi omezené možnosti, jak zachovat svou existenci. Pomyslné nůžky mezi státem a podnikatelem se navíc stále více rozevíraly.

Situace navíc nebyla ustálená. Trvalo několik let, než komunální podniky získaly nějakou ucelenou podobu. Docházelo například k předávání krajských národních podniků do rukou podniků komunálních. Často bylo zapotřebí vyřešit technickohospodářský plán určitého podniku pro dané období.¹⁰⁹

Zřízení komunálního podniku však neznamenalo, že bude fungovat bez problému a na dobu neurčitou. Mohla totiž nastat situace, že komunální podnik zanikne. Komunální podnik města Pardubic zanikl roku 1953. Jednotný národní výbor (JNV) dále musel stanovit likvidačního správce.¹¹⁰ Ukazuje se tedy, že myšlenka jednotného podnikání ze strany komunistů nebyla vždy zcela realizovatelná. Provozování těchto podniků naráželo na různá úskalí, které s sebou nesla doba i politická ideologie. Jejich hospodaření navíc bezpochyby musela také ovlivnit hospodářská situace v zemi, která byla stále i několik let po skončení 2. světové války velmi špatná. Takřka nikdo navíc neměl tušení o příchodu měnové reformy, která pochopitelně celou ekonomickou situaci ještě více proměnila.

Po roce 1948 navíc můžeme pozorovat de facto dvě fáze socializace živností. První byla tzv. chaotická nebo také improvizovaná a spadala mezi roky 1948–1960. Jednalo se o období utváření moci komunisty. Nový režim sice již držel otěže moci ve svých rukou, nicméně trvalo několik let, než svůj systém dokázal převést do praktického života ve všech aspektech. Československá ekonomika navíc stále stagnovala oproti západním zemím. Komunisté chtěli ovládnout především sféru obchodu, která představovala zónu zájmu široké veřejnosti. Na počátku své vlády komunisté znárodnili sféru soukromého velkoobchodu a zahraničního obchodu. Následovat měl maloobchod. Nově založené družstevní podniky vytvořily hustou síť

---

¹⁰⁸ SOkA Pce. Fond: Jednotný národní výbor Pardubice (1949–1954), kart.105 Částečný výpis a výnosy. 28.8.1950.

¹⁰⁹ Tamtéž. Výzdoba. Zpráva krajského národního výboru 3.1. 1953.

¹¹⁰ Tamtéž. Ustanovení ředitele komunálních služeb JNV v Pardubicích. 27.7.1953.

služeb, které nemohly maloobchody konkurovat. Vzhledem ke stále se zhoršujícím podmínkám nezbyla mnoha živnostníkům jiná šance než se uchýlit k černému obchodu. Ten sice mohl do určité míry zachovat jejich existenci, ale živnostníky přivedl na hranu zákona a představoval pro ně veliké nebezpečí.

Účinnou taktikou v „boji“ proti maloobchodníkům se stalo tzv. třídní zásobování. To se poprvé objevilo již koncem roku 1947. Systém tohoto druhu „zásobování“ spočíval v tom, že do obchodů byly dodávány pouze určité druhy zboží, nebo se uměle snižovalo požadované množství. Větší soukromé restaurace či vinárny nedostávaly žádné zásoby vína. Malé a střední podniky obdržely množství do 40 litrů.¹¹¹ Likvidace maloobchodní sféry tedy začala být plně aktivována. Nicméně ještě stále část živnostníků věřila, že se jejich živnosti podaří zachránit, k čemuž však nedošlo. Nastávala postupně další a další omezení, která maloobchod vedla k definitivní záhubě.

Od 1. ledna 1950 již nesměly obchody dostávat k prodeji průmyslové zboží. Dále pak také došlo k omezení potravinářských výrobků v těch případech, kdy byla k dispozici prodejní síť socialistického obchodu. Národní výbory navíc neustále prováděly různé kontroly živností, ať už šlo o kontroly živnostenských oprávnění či jiných důležitých listin. Narůstající byrokratické procesy vedly k tomu, že živnostníci byli tak zdeptaní touto situací, že se rozhodli živnosti raději dobrovolně zrušit. Právě tento koncept „dobrovolného zrušení“ mohl vést k posílení dobové propagandy, která mohla ukazovat, jak se o lidi komunisté starají, na rozdíl od živnostníků, kteří již odmítají poskytovat své služby. Veřejnost pak mohla tuto rétoriku přijmout a nadále se jí řídit, vzhledem k malému množství různých informačních zdrojů to bylo celkem jednoduše proveditelné.

Pomyslnou hierarchii v oblasti likvidace soukromých živností tvořily především národní výbory, a to jak krajské, tak okresní. Jejich „podřízený služebník“ v této oblasti byl Ústřední svaz obchodu. Skrze něj pak bylo možné velmi účinně kontrolovat činnost a stavy živností. Při likvidaci živností komunisté použili historicky neblaze proslulý zákon č. 231/1948 Sb. na ochranu republiky a jejího lidově demokratického zřízení. Tento zákon vedl mimo jiné k zakládání táborů nucených prací, kde také skončilo velké množství bývalých živnostníků. Na podzim roku 1948 byly vydány dva oběžníky, které zdůrazňovaly potřebu potírat černý obchod. Ruku v ruce s potíráním dle nich mělo jít například udělování pokut, ztráta majetku či umístění do již zmíněných táborů.

---

¹¹¹ MAREK, Pavel. *České živnostnictvo 1945–1960*. Brno, 2006. ISBN: 80-7239-200-X, s.136–140

S likvidací maloobchodů vyvstala otázka, co se stane s uvolněnými prostory po živnostnících? Tehdejší orgány se je rozhodly využít pro další potřeby socialistického sektoru. Mělo dojít k jejich přeměně na bytové jednotky nebo na místnosti pro setkávání Národní fronty. Výlohy zrušených provozoven pak mohly sloužit jako nástěnky ROH či ČSM.¹¹² Komunisté tedy dokázali využít veškeré zákony pro své plány na zničení soukromého sektoru podnikání. Znárodnování se však pochopitelně netýkalo pouze majitelů obchodů. V oblasti řemeslné výroby komunisté hovořili o tzv. předimenzovaných oborech jako byli například krejčí. Komunisté prohlašovali, že vyšší formy podnikání povedou ke zvýšení produktivity práce a projeví se zvýšením životní úrovně. Aby mohli být živnosti socializovány, bylo zapotřebí sepsat jejich evidenci, tedy pořídit zápis o jejich hmotném a nehmotném majetku podniků a také všech pracovních sil. Nicméně začleňování živnostníků do „vyšších forem podnikání“ bylo prováděno řadou, řekli bychom nezákonných praktik. Začleňování se odehrávalo často bez udání důvodu se stanovením závazného termínu, čímž národní výbory porušovaly zásadu dobrovolnosti.¹¹³ Z hlediska začleňování živností se komunisté opírali o první zákon o pětiletém plánu. Jednalo se o zákon č. 241/1948 Sb. a jeho celý název zněl Zákon o prvním pětiletém hospodářském plánu rozvoje Československé republiky. Komunisté jej prezentovali jako zákon, který měl za úkol povznést životní úroveň v Československu a zvýšit produktivitu práce. Dále si kladl za cíl upevnit svazky dělníků, rolníků, inteligence a středních městských vrstev. Nicméně jak víme z pozdějších dob, sjednocení se rozhodně nekonalo ba přímo naopak, jelikož komunisté tyto skupiny ve většině případů perzekuovali a rozeštvávali. Komunisté dále vykládali pětiletý plán (viz. níže) jako možnost, jak zelektrifikovat a zmechanizovat zemědělství a zároveň jako krok k upevnění znárodněného průmyslu. Komunisté tedy již v tomto zákoně deklarovali význam znárodnění, který v příštích letech potvrdili ve všech sektorech.¹¹⁴ Dobové prameny dále tento zákon podávají jako vypořádání se s „kapitalistickým sektorem“, kdy všechny jeho prvky měly být vytlačeny ze společnosti. Dále byl zákon prezentován tak, že nemá být namířen proti živnostnictvu jako celku, nýbrž proti rozdrobeným formám, které mají být převedeny do větších celků.¹¹⁵ Pokud živnostník vstoupil do komunálního podniku, automaticky tím pozbyl své živnostenské oprávnění a stal se komunálním zaměstnancem. Tito zaměstnanci poté měli povinnost vydávat potvrzenky komunálního podniku, aby bylo řádně vedeno, že jsou jeho zaměstnanci. V ojedinělých případech zaměstnanec vystoupil, aby se opět pokusil vést živnost

---

¹¹² Tamtéž. s. 140–145.

¹¹³ Tamtéž. s. 146–148.

¹¹⁴ Zákony pro lidi: Sbírka zákonů. [online]. [cit.2025-04-16]. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-241>.

¹¹⁵ SOKA Pce. Fond: Jednotný národní výbor Pardubice (1949–1954) kart. 105. Plán začleňování řemeslných živností soukromého sektoru, příloha 8. 2. 1951.

soukromě, jako tomu bylo například v případě holiče Karla Konečného z Pardubic. Učinil tak roku 1950, a to i přesto, že již byl nějakou dobu členem komunálního podniku. Důvodem proč se zřejmě rozhodl Konečný přejít zpět do soukromého sektoru byl důvod, že svůj živnostenský list nepředal úřadům, které by jeho platnost ukončily. Svě živnostenské oprávnění si dokonce nechal (trochu až protestativním způsobem) zavěšené na zdi v rámečku. Na úřední vyzvání mu však oprávnění bylo odebráno a odevzdáno hospodářskému referátu JNV. Tato událost byla ihned hlášena referentovi JNV, který započal se stíháním Karla Konečného. Holič Konečný se zřejmě chtěl vzbouřit systému, který jej donutil se soukromým podnikáním skončit, nicméně jeho snaha nevyšla, jelikož soukromé živnosti měly takřka nulovou šanci k přežití.¹¹⁶

Ukazuje se tím, že mnoho živnostníku se odmítalo s nastolenými pořádky smířit a rozhodlo se svůj osud vzít do vlastních rukou. Nicméně vzhledem k situaci, která panovala, se jim nedařilo dosáhnout svých vytyčených cílů. Problém navíc tkvěl také v tom, že neměli žádnou možnost opřít se o státní správu, která naplno rozjela mašinerii znárodnování, oproti třeba Polsku, kde bylo možné určitou formu živností zachovat. Výrazným problémem byl také fakt, že živnostníci byli postupně prezentováni v stále horším světle. Tato dobová rétorika tedy přispívala k tomu, že živnostnictvo ztrácelo oporu ve všech skupinách společnosti. Tato teze se však nedá pochopitelně plošně paušalizovat na všechny jedince ve společnosti, nicméně dobový konsenzus ve většině případů učinil své. Pro živnostníky byl také samozřejmě problematický fakt, že bez vlastnictví živnostenského oprávnění nemohli svou živnost legálně provozovat. Pokud by v provozování své činnosti setrvali, hrozilo jim bezpochyby vězení. Avšak jak již bylo řečeno výše, i s platným živnostenským listem již nemohli svou činnost vykonávat tak jako tomu bylo před nástupem komunistů k moci. Dá se říct, že došlo k devastaci jednoho ze základních znaků společnosti, kterým je právě soukromé vlastnictví a soukromé podnikání. Nezačlenění pracovníků do komunálního podniku bylo také možné na základě toho, že neměli potřebnou akreditaci. V tomto případě se jednalo o výuční list. Jako odůvodnění sloužilo, že technický pracovník v těchto pozicích by požadovanou akreditací oplývat měl. V případě, že živnostník odmítl vstoupit do komunálního podniku s určitým zaměřením, mohli vzniknout pro tamní vedení nemalé potíže. K výrobě totiž chyběli potřební pracovníci, kteří oplývali určitými schopnostmi a vědomostmi, které získali za léta provozování své soukromé praxe. Dobová rétorika se pak opět snažila živnostníky vylicít negativně, a to proto, že se odmítli začlenit do většího celku pro blaho všech občanů. Národní výbory se pak pokoušeli živnostníky přesvědčit, aby své postoje přehodnotili a do komunálních podniků přeci jenom vstoupili. Jako důvod

---

¹¹⁶ SOkA Pce. Fond: Jednotný národní výbor Pardubice (1949–1954) kart. 105.Úřední záznam. 26.9. 1950.

dobové zdroje uváděly „zbytečné finanční výdaje“, které zamezovaly v začleňování dalších soukromých podniků.¹¹⁷

Komunistický aparát si byl vědom schopností těchto živnostníků, a proto se je snažil získat na svou stranu. Národní výbory si navíc byly vědomy imperativu, který na ně byl kladen s tím, že je zapotřebí živnostníky začlenit, a to nejlépe s jejich vlastním rozhodnutím. I to mělo přispět k příznivému obrazu KSČ jako strany, která nepotřebuje používat donucovací prostředky k tomu, aby dosáhla svých cílů a lidé jí naopak rádi uposlechnou a přidají se k ní. Je však obecně známo, že realita byla diametrálně odlišná a stranické aparáty se uchýlovaly k nejrůznějším krokům, aby živnostníky dostaly do komunálních podniků. Mohlo však dojít i k situaci, kdy komunální podniky samy nejevily o začlenění živnostníků zájem, a to v případě, že třeba dané živnostenské provozovny neměly s distribucí komunálních podniků příliš společného. V takovém případě pak přicházelo v úvahu převést tyto živnosti do národních podniků, jelikož samozřejmě nebylo možné zachovat fungování soukromého sektoru anebo jeho působení alespoň zcela minimalizovat.¹¹⁸ Na transformaci živnostenského stavu se pak podílel také zákon č. 99/1948 sb., což byl tzv. Zákon o národním pojištění.

Začleňování živností do komunálních podniků bylo označováno jako delimitace. Tento proces se měl řídit směrnicemi Ministerstva průmyslu. Socializace se pak měla týkat pouze podniků, o které příslušné orgány jevíly zájem. Opět nařízení kladlo důraz na systém dobrovolnosti a přesvědčování. O výsledcích začleňování měly dané orgány podávat zprávy svým nadřízeným.¹¹⁹ Socializace živností se však pochopitelně neprojevovala pouze na území dnešního Pardubického kraje. Ve velké míře tuto problematiku můžeme sledovat také v jiných krajích. Jako příklad může posloužit živnostenská historie obce Ivanovice na Hané. V Ivanovicích byly živnosti zastoupeny v široké míře a město bylo výrazným článkem v hospodářském vývoji tamního okolí. V průběhu 19. století se zde uskupovaly různé živnostenské spolky, které se postupně transformovaly dle dobových událostí, nicméně stále byla jejich existence ve městě velmi významná a de facto i svébytná. V obci se nacházelo také několik židovských podniků, jejichž majitelé však nepřežili věznění v koncentračních táborech. I přes nepřízeň doby se však živnostenský stav udržoval v Ivanovicích v poměrně dobrém stavu, a to až do nástupu komunismu. Ještě před únorovým převratem však v obci byla

---

¹¹⁷ SOkA Pce. Fond: Jednotný národní výbor Pardubice (1949–1954) kart.105. Jiskra: výrobní družstvo strojníků a nástrojařů. Krajský národní výbor. 23.3. 1951

¹¹⁸ SOkA Pce. Fond: Krajský národní výbor Pardubice (1949–1954) kart.105. Budoucnost: Zapsané družstvo s ručením omezeným. Jednotný národní výbor Pardubice. 13.12. 1950.

¹¹⁹ SOkA Pce. Fond: Krajský národní výbor Pardubice (1949–1954) kart.105. Krajský národní výbor v Pardubicích: hospodářský referát. 11.4. 1951.

znárodněna soukromá autobusová doprava Antonína Fridricha, a to již roku 1947. Důležitou roli mohl také sehrávat fakt, zda vysoce postavení komunisté byli s daným místem nějak osobně spjati, jako tomu bylo v případě obce Rousínov na Vyškovsku. Zde na počátku 20. let 20. století působil jako dělník v tamní nábytkářské firmě Klement Gottwald. V pozdějších letech mu pak komunisté umístili na dům, kde pobýval, pamětní desku a v pokoji, kde přespával, bylo vytvořeno muzeum. Město jako takové se pak vždy hrdě hlásilo k odkazu prvního komunistického prezidenta, což samozřejmě vytvářelo určitý dobový charakter obce.¹²⁰

Právě rozličné charaktery obcí představovaly diferenciaci také v oblasti socializace živností. Socializace tedy nebyla vždy prováděna jednotnými postupy a měla různé tempo. V případě určité liberálnosti ze strany tamních komunistických aparátů mohla být socializace pomalejší anebo nemusela být prováděna příliš drasticky, což mohlo živnostníkům pomoci přežít ještě určité období v soukromém sektoru. Jednalo se však spíše o přežívání než o žití a bylo de facto pouze otázkou času, kdy živnosti zcela zaniknou. V procesu znárodnování z počátku sehrával roli počet zaměstnanců. Jak jsem již zmínil výše, hranice 50 zaměstnanců byla pro podnikatele již de facto likvidační a nebylo možné podnik dále zachovat v soukromých rukou. Původně se však hovořilo o hranici 20 zaměstnanců. Nicméně hovoříme o velkovýrobě, proti které komunisti dlouhodobě zaujímal negativní postoj. Malovýrobci byl po určitou dobu ještě ponechán jistý prostor. Navíc musíme vzít v potaz fakt, že velkovýrobní podniky byly trnem v oku mnoha lidem včetně samotných malých živnostníků. Nejde však pochopitelně tyto postoje plošně paušalizovat, v mnoha případech se však jedná o skutečné realie. V prvním pětiletém plánu se dokonce počítalo se zvýšením řemeslné výroby o 20 %. Ruku v ruce s tím však přicházela agitační kampaň propagující výhody družstev. Důvod, proč se přístup k živnostníkům obrátil, není stoprocentně znám. Zřejmě šlo o souhrn více faktorů, jako byly například vnitrostranická krize, potíže v zásobování či sovětsko-jugoslávská roztržka. Tyto faktory pak vedly k následnému zvětšení tlaku vůči živnostníkům. Na listopadovém zasedání ÚV KSČ pak Gottwald navrhl do tzv. socialistického sektoru zařadit všechny podniky, které měly více jak dvě činné osoby. Toto zasedání je pak považováno za první fázi socializace živností.¹²¹ Pomyslné ozubené soukolí znárodnující mašinerie se tedy rozjelo až postupem času.

---

¹²⁰ Krupica, Radim. *Osudy živnostníků na Vyškovsku po únoru 1948*. [online]. Brno, 2011. [cit. 2025-04-26]. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Mgr. Jirí Němec, PhD. Dostupné: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fis.muni.cz%2Fth%2Fizkf%2FBakalarska_prace.doc&wdOrigin=BROWSELINK. s. 12–20.

¹²¹ Tamtéž. s. 24–25.

Během 50. let byly soukromé živnosti zrušeny a komunisté k tomu nepotřebovali ani celou jednu dekádu, stačila jim de facto pouze první pětiletka. Bezpochyby se velké množství živnostníků nevzdalo naděje, že se jejich živnosti vrátí do soukromých rukou, nicméně situace tomu v následujících letech ani nenaznačovala. Československý komunistický režim totiž byl poměrně stabilní a držel se spíše v konzervativních vodách. Právě kvůli tomu byla šance na znovuoobnovení soukromého podnikatelského sektoru takřka nulová. U socializace živností byla pro komunisty vždy problematická situace, pokud byl živnostník u široké veřejnosti váženým občanem. V takovém případě totiž hrozilo, že by se jej lidé mohli zastat a nastala by tím vzpoura vůči režimu. Samozřejmě by se jednalo o vzpuru malého rázu, nicméně i to mohlo režim ohrožovat. Navíc komunisté si snažili zakládat na tom, že mají u široké veřejnosti stále velmi silnou podporu ještě z dob před únorem 1948. Pro komunisty byla zcela nejlepší možnost, pokud byl soukromník zapletený do protistátních činností nebo když mohl být obviněn z kolaborace v dobách okupace. Taková situace byla pro komunisty velice výhodná v tom, že právo na zabavení majetku bylo nezpochybnitelné, jak podle stanovených norem, tak v očích veřejnosti. Postupem času se komunisté uchýlovali také k praktikám, které měly navodit dojem, že živnostník skutečně provádí nezákonnou činnost, ač situace byla zcela jiná. Jako příklad oblíbeného živnostníka, kterého se komunisté rozhodli zničit, může posloužit případ řezníka Antonína Kudínka z Ivanovic na Vyškovsku. Jeho tamní podnik byl vyhlášený, a proto komunisté velmi usilovali o jeho získání. Roku 1949 mu ONV zakázal výrobu uzenin. Posléze na něj přišlo udání, že uzeniny vyrábí i nadále a k tomu se ještě pan Kudínek odmítal zapojit do národního podniku Masna. Následně byl podán návrh o zavedení národní správy, které se ujala právě Masna. Panu Kudínkovi bylo dovoleno, aby v podniku i nadále prodával, a to právě pro svou oblibu. Kvůli špatnému zdravotnímu stavu toho však nebyl schopen. Po likvidaci firmy mělo dojít k vyplacení nájemného. Situace však byla o to komplikovanější, že si z tohoto nájemného ONV strhnul daň. Antonín Kudínek musel daň následně zaplatit, a to i přesto, že většinu roku v podniku nepracoval, a tudíž jeho výsledek nedosáhl zdanitelného minima. Komunistické aparáty však tuto skutečnost nebraly na zřetel a požadovaly proplacení daně. Pan Kudínek se snažil být v podniku co nejméně zřejmě z protestních důvodů. Valná část živnostníků napříč republikou se ve většině případů rozhodla přejít k „dobrovolnému začlenění“, jelikož tlak KSČ a neustálá nová nařízení jim velmi komplikovala život. Pokud chtěli podnikatelé své živnosti zachovat, museli čelit neustálému kolotoči protivenství ze strany státu. Co se obchodníků týče, problém pro ně představovalo vyřazení z vázaného trhu po zavedení tzv. volného trhu. Ten začal fungovat od 1. ledna 1949 a bylo možné si na něm zakoupit zboží bez přidělových lístků. Takto zakoupené zboží však bylo výrazně dražší. I kvůli

těmto všem událostem nakonec nastala situace, kdy se živnostníci nechali již roku 1949 začlenit do různých „vyšších forem“ podnikání. Obchody se smíšeným zbožím tak byly například zařazeny do národního podniku Pramen.¹²²

8 Přeměna společnosti a člověka v rámci komunistické nadvlády

Komunistický režim výrazně pozměnil koncept chápání podnikatelů na našem území a také výrazně změnil rozložení společnosti. Právě těmto změnám bych se rád věnoval v následující kapitole. Je zapotřebí si nejdříve položit otázku, jak je možné, že se česká společnost po komunistickém převratu proměnila natolik, že následky pocítujeme ještě v dnešní době? Bezpochyby na to měla vliv 2. světová válka, která zapříčinila změnu myšlení i určité politické orientace Čechů a Slováků.

S procesem rušení živností v jednotlivých zemích po komunistických převratech souvisí i to, jak se nová společnost a tzv. noví lidé stavěli k soukromému podnikání. Soukromé podnikání běžné pro většinu zemí světa se ocitlo v hledáčku tamních komunistických režimů, pro které tato forma práce představovala naprosto nemožnou formu existence. Během pár let a v některých případech i během několika měsíců se tak z živnostníků stali jedni z „nepřátel lidu.“ Jejich bývalí zaměstnanci, učni, zákazníci i dodavatelé se k nim otočili zády. Nešlo jen o rozvázání vztahů, ale také o to, že tyto pro živnostníky důležité skupiny proti živnostníkům začaly velmi ostře vystupovat. Ve své podstatě stačilo opravdu málo, pouze změna politického režimu a vše co po desetiletí i staletí fungovalo, se najednou zhroutilo jako pomyslný domeček z karet. V této oblasti se liší komunistické státní zřízení oproti tomu nacistickému i oproti jiným typům totalit. Nacisté systematicky likvidovali židovské obchodníky. Jejich zlobě neuniklo ani mnoho živnostníků nežidovského původu, nicméně soukromé podnikání jako takové bylo zachováno. Stejně tomu tak bylo i v případě různých diktátorských režimů na Blízkém východě. Zde svou roli sehrál fakt, že arabský svět si drží po staletí trvajících obchodní tradici. Komunisté touto taktikou narušili ekonomickou páteř celého státu a výrazně a vědomě tím poškodili jednotlivé národní ekonomiky. Změna myšlení v oblastech ovládaných komunisty se však projevovala také v oblasti vyjadřování a vystupování. Na scéně se objevil tzv. totalitní jazyk. Mnoho vědců prezentuje tento typ jazyka jako formu, která nehovoří o nežádoucích atributech a tím neguje jejich samotnou existenci. Z hlediska verbálního projevu se jednalo o nastolení

---

¹²² Tamtéž. s.30–31.

nové éry a nového typu autority. Tyto aspekty pak dominantním způsobem ovlivnily tehdejší jazyk.¹²³

Razantně se tím proměnilo myšlení společnosti, kdy začalo být běžné, aby člověk skrýval své emoce a myšlenky co nejhluběji do svého nitra. Došlo tím k vytvoření dusné atmosféry, která zapříčinila vznik společenského traumatu. Toto trauma může dodnes pociťovat takřka jakákoliv postkomunistická společnost.

9 Znárodnění živností v Československu na jednotlivých příkladech

V následující kapitole bych rád blíže popsal procesy znárodnění a následné perzekuce podnikatelů, a to na konkrétních příkladech. Během mého výzkumu jsem provedl 7 rozhovorů s narátory, jejichž nejbližší příbuzní provozovali živnosti, které byly během přelomu 40. a 50. let znárodněny. Narátoři, se kterými jsem rozhovory uskutečnil, jsou dětmi anebo vnoučaty perzekuovaných podnikatelů. Ve většině případů dané události zažili ještě v dětském věku. V následujících podkapitolách tedy proto pracuji s jejich výpověďmi, které zahrnují přímou i přejetou paměť. Nejvíce narátorů, a to celkem 5, je z Pardubického kraje, dále jeden z Královéhradeckého kraje a jeden z Kraje Vysočina.

Důvod, proč jsem uskutečnil rozhovory s těmito narátory, kteří zastupovali tyto druhy živností je ten, že jsem se snažil do své práce získat různé druhy živností a poznat jejich různorodé osudy v době znárodnování. Kontakt na většinu narátorů jsem získal díky paní Šárce Kuchtové z Českého rozhlasu Pardubice, dále také od vedoucí mé práce paní Mgr. Dity Homolové. Ph.D. a také díky mým příbuzným.

Výzkum ve spolupráci s pamětníky byl vedený formou rozhovorů za použití orální historie. Všechny rozhovory se pak uskutečnily během roku 2024. Rozhovory jsem se snažil vést formou, kterou jsem popisoval v kapitole o metodice výzkumu. Všichni oslovení narátoři velmi aktivně spolupracovali při vedení rozhovoru a dozvěděl jsem se od nich množství cenných informací, které přispěly k obohacení mé práce.

Zmínil bych zde také rád, že stavy živnostnictva v jednotlivých krajích měly různé zastoupení. Tak například roku 1950 byli v okrese Pardubice celkem čtyři živnostníci, kteří se zabývali

---

¹²³ Tamtéž. s. 31-33.

výrobou chemických, technických a kosmetických přípravků. Což je poměrně paradoxní, jelikož Pardubice bývali specializovány na chemickou výrobu. Místní aparáty poté usuzovaly, že tito živnostníci nejspíše sami odevzdají živnostenské oprávnění a jejich začlenění do komunálního podniku tak mělo být poměrně snadné.¹²⁴ Ve stejném roce pak došlo k velkému začlenění podniků provozujících pohostinskou činnost. Jednalo se celkem o 55 hotelů, 5 cukráren a perníkáren a jednu sodovkárnu.¹²⁵

9.1 Smékalovo pekařství/Vysoké Mýto

V této podkapitole bych se rád věnoval osudům rodiny Smékalových a jejich pekařství. Jako primární zdroj pro získávání informací mi sloužila výpověď paní Jiřiny Duchoslavové rozené Smékalové, která je dcerou zakladatelů této rodinné firmy. Dál jsem také čerpal z knihy, kterou Jiřina Duchoslavová o osudech své rodiny sepsala. Tato kniha nese název Smékalovo pekařství aneb Tátův úžasný recept na život.¹²⁶

Smékalovo pekařství bylo úspěšným podnikem, který prosperoval po několik desetiletí. Jeho majitelé z něj vytvořili jedno z nejvíce prosperujících pekařství ve Východních Čechách. Nicméně nástup nadvlády KSČ a následná vlna znárodnění činnost pekárny v soukromém vlastnictví ukončily. Pekařství chátralo a rodina Smékalových se musela potýkat s persekucemi ze strany vládnoucího establishmentu.

S nápadem na otevření pekařství přišel otec paní Duchoslavové pan Josef Smékal. Ten se narodil roku 1900 a pocházel z pekařské rodiny. Jeho otec provozoval pekárnu ve Velkých Opatovicích. Otec Josefa Smékala byl velmi podnikavý člověk, jelikož kromě pekárny vlastnil ještě švestkový sad v Moravské Třebové, švestky pak následně posílal na pálení do Vizovic. Obnovil zde také zaniklý písečný důl, písek z tohoto dolu se poté používal na spravování silnic. Josef Smékal se původně chtěl vyučit kuchařem v Itálii, ale matka mu to zakázala, proto se nakonec vyučil pekařskému řemeslu u svého otce. I přesto, že ještě nebyl plnoletý musel narukovat do bojů 1. sv. Během bojů v italské Pijavě onemocněl malárií a konec války ho zastihl v lazaretu. Po válce si chtěl otevřít vlastní pekárnu, jelikož tu rodinou převzal jeho starší bratr. Udělal si tovaryšské a následně mistrovské zkoušky. Z živnostenské rodiny pocházela také

---

¹²⁴ SOkA Pce. Fond: Krajský národní výbor Pardubice (1949–1954). Kart. 105. Československé chemické závody: národní podnik. Chemickotechnologická výroba– sledování činnosti z hlediska živnostensko právního. 17.6. 1950.

¹²⁵ SOkA Pce. Fond: Krajský národní výbor. Pardubice (1949–1954). Kart. 105. Hotelové a restaurační komunální podniky města Pardubic. Zpráva o činnosti restaurací a hotelových komunálních podniků za měsíc březen 1950. 5.4. 1950.

¹²⁶ Duchoslavová, Jiřina. *Smékalovo pekařství aneb Tátův úžasný recept na život*. Vysoké Mýto, 2009.

matka paní Duchoslavové. Ta se jmenovala Marie Smékalová, rozená Wernerová. Narodila se roku 1903 a pocházela z Litomyšle. Její otec zde provozoval sedlářství. Josef a Marie se poté seznámili v již zmíněném ovocném sadě v Moravské Třebové. Marie tam byla na práci u příbuzných, kteří si od Smékalových koupili v sadě jeden ovocný strom. Při trháni plodů se zde pak poprvé potkali.¹²⁷ Roku 1924 se vzali a následně si koupili pekárnu ve Vysokém Mýtě. Pekárna byla zatížena velkým dluhem, který museli manželé Smékalovi splácet. K tomu museli splácet hypotéku a také vyplatit dvě dcery původního majitele. V pekárně po původním majiteli zůstali dva dělníci a jedna kuchařka, kteří zde pracovali pod vedením Josefa Smékala. Začátky Smékalových v podnikání byly velice náročné. Po prvním měsíci měli manko, a proto museli kuchařku i dělníky propustit a pracovat v pekárně sami. Poprvé se v pekárně u Smékalových peklo na výročí vzniku republiky, a to 28. října 1924. Firma pak nesla název *Parní Pekárny Josef Smékal*. Josef Smékal pekl ze začátku sám a Marie Smékalová prodávala v obchodě a také vedla účetnictví. Museli pracovat i 20 hodin denně. Práce však stále přibývalo, a proto si Smékalovi vzali prvního učně. Smékalovi následně pekli komisárek i pro vojenskou posádku ve Vysokém Mýtě. Od roku 1928 vlastnili koně a bryčku, právě na rozvoz komisárku pro vojenskou posádku.¹²⁸ Poté dostal Josef Smékal příležitost od Svazu pekařů procestovat evropské pekárny. Tuto možnost využil a nabyl zde nových poznatků a dovedností. Po těchto cestách dospěl k názoru, že je zapotřebí pekárnu přebudovat, a proto nechal vybudovat parní pec a sklady. Pan Smékal však musel zanechat pečení komisárku pro armádu. Důvodem bylo rozpuštění československé armády po podepsání Mnichovské dohody. Následně se Josef Smékal chtěl věnovat cukrářské živnosti, což mu však nebylo umožněno. Začal proto péct perník. Pro rodinu Smékalových byl velmi výrazný rok 1945.¹²⁹

Nejstarší syn Smékalových v počátcích toho roku rozvážel pečivo do Dobříkova u Chocně. V té době zde utíkali z konvojů ruští zajatci. Syn Smékalových neváhal a zajatcům okamžitě rozdál všechno pečivo, které vezl, jelikož byli ve zbídačeném stavu. Když se vrátil domů a řekl o tom rodičům, tak jej poslali s novým nákladem, aby jej také rozdál utečencům. Téhož roku také začal Josef Smékal spolupracovat s několika Rusy a Ukrajinci z protinacistického odboje. U Smékalových pak po nějakou dobu byla uschována vysílačka odboje a vysílal od nich radista, který se jmenoval Pičkar a pocházel ze Zakarpatské Ukrajiny a mluvil tedy dobře česky. Němci však vysílání odhalili a Pičkar se musel pod falešnou identitou skrýt. Byl to právě Josef Smékal, kdo pomohl Pičkarovi dostat se do Prahy. Zde pak Pičkar vysílal i dále, byl zajat, ale skupina

---

¹²⁷ Rozhovor s Jiřinou Duchoslavovou dne 19.1. 2024.

¹²⁸ Duchoslavová, Jiřina. *Smékalovo pekařství aneb Tátův úžasný recept na život*. Vysoké Mýto, 2009. s. 21–29.

¹²⁹ Rozhovor s Jiřinou Duchoslavovou dne 19.1. 2024.

odbojářů jej osvobodila a on následně bojoval při Pražském povstání. S jedním ze členů odboje se pan Smékal znovu setkal až o dvacet let později. Tento člen odboje jménem Boris Charitonov sepsal knihu *Zápisky rozvědčíka*. V tomto díle vzpomíná na svou odbojovou činnost a také na Josefa Smékala. Následně s panem Smékalem udělal rozhovor redaktor z Rudého práva. Vzhledem k tomu, že však Josef Smékal byl v tehdejší době již řadu let komunistickým režimem perzekuován, byl redaktor propuštěn.¹³⁰

Po válce opět manželé Smékalovi mohli svobodně podnikat bez různých omezení. Ne však na dlouho, jelikož přišel rok 1948 a komunistický převrat. V tehdejší době měli celkem 5 dětí (3 dcery a dva syny). Paní Duchoslavová popisuje ve svém vyprávění svou rodinu jako velmi harmonickou. S rodiči i se sourozenci měli velmi dobrý vztah, i přesto že byla od nich o řadu let mladší. U Smékalových se ctily tradice první republiky, náboženství, a především odkaz prezidenta Masaryka. Komunistické myšlenky jim byli vždy velmi vzdálené. Vzhledem k politickému postoji Smékalových, faktu, že byli živnostníci a dějinným událostem bylo jen otázkou času, než se stanou oběťmi komunistických represí. Komunisté chtěli Josefa Smékala uvěznit. Dle slov paní Duchoslavové proto neměli žádný oficiální důvod, ale bezpochyby by vytvořili zinscenované a falešné důkazy. Když jej přišla zatknout StB, nebyl doma. Sestře paní Duchoslavové se jej podařilo varovat. Josef Smékal následně prchal přes les s povozem. Podařilo se mu odbočit na boční cestu, a tak své pronásledovatele setřásl. V lesích se pak následně schovával dva týdny. Do Vysokého Mýta se vrátit nemohl, jelikož by byl okamžitě zatčen. Uchýlil se proto do Ostravy. V tehdejší době byla Ostrava přebudována. Mířilo tam velké množství dělníků ze všech koutů republiky a Josef Smékal se tak mezi nimi mohl schovat, aby nebyl nalezen. Paní Duchoslavová na toto období vzpomíná jako na velmi těžké, jelikož otce neviděla řadu let. Několik lidí sloužících komunistickému establishmentu se snažilo zjistit, kam se ukryl, ale naštěstí to nezjistili.

Komunisté se však bohužel mstili na dalších členech rodiny Smékalových. Jejich nejstarší syn Josef byl zatčen roku 1948. Studoval tehdy na potravinářské škole v Pardubicích a se spolužáky rozhodl několik protikomunistických letáků. Ve vazbě jej následně čekalo 18 měsíců nepřetržitých výslechů. Jeho manželka byla následně zatčena u Smékalových, v tehdejší době byla v šestém měsíci těhotenství. Následně byla vyslýchána celý měsíc a poté byla propuštěna s tím, že si porod musí uhradit z vlastních prostředků. Švagrová paní Duchoslavové však tehdy neměla prakticky žádné finanční prostředky, jelikož jim komunisté všechn majetek zabavili a

---

¹³⁰ Tamtéž.

byť zapečetili. Následně porodila již v sedmém měsíci těhotenství. Díky pomoci lékaře, který se nebál riskovat potíže, se jí naštěstí narodil zdravý syn. Josef Smékal mladší se o narození syna vůbec nedozvěděl a poprvé jej viděl až po propuštění z vězení, celkem ve vězení strávil 2 roky.¹³¹

Marie Smékalová mezitím nesměla být nikde zaměstnána a s dcerou Jiřinou trpěly velkou životní nouzí. Josef Smékal rodině posílal peníze z Ostravy, nicméně to nestačilo. Po několika letech se mohl Josef Smékal z Ostravy navrátit. Bylo mu dokonce přislíbeno místo mistra odborného výcviku v již zmíněné potravinářské škole v Pardubicích. Vyhledky na lepší časy však brzy skončily, jelikož byl po týdnu z místa propuštěn. Důvodem bylo, že nesmí vychovávat mládež, jelikož prý špatně vychoval své dva syny (mladší syn byl tou dobou v emigraci). K politickým problémům přibýly Smékalovým také rodinné tragédie. Roku 1958 zemřela na mrtvici Marie Smékalová. Paní Duchoslavová tehdy chodila do sedmé třídy a bylo domluveno, že osmou a nově otevřenou devátou třídu bude absolvovat u tety v Olomouci. Domů jezdila pouze jednou za tři týdny. Ředitel školy následně paní Duchoslavové řekl, ať si ani neposílá přihlášku na střední školu, jelikož na jejího otce přišel „posudek horší než na vraha.“ Paní Duchoslavová měla tehdy dvě možnosti, buď jít pracovat do továrny, nebo do JZD. Její bratr jí poté sehnal místo uklízečky na gynekologicko-porodnickém oddělení v Litomyšli. Oddělení po nějaké době uzavřelo brigádu socialistické práce. V takovém případě však bylo nutné stanovit si určitý závazek. Bylo rozhodnuto, že někdo ze zaměstnanců by měl nastoupit do školy. Byla vybrána paní Duchoslavová a začala studovat na střední zdravotnické škole. Odmaturovala roku 1966 a práci zdravotní sestry se věnovala následujících 25 let.¹³²

Po tvrdých 50. letech rodině Smékalových starostí nebylo, ba právě naopak. Josef Smékal se spolu s jednou ze svých dcer musel několik let starat o starou a nemocnou tchýni a k tomu jim byl roku 1961 znárodněn celý dům. Do horního patra tohoto domu pak byly nastěhovány dvě rodiny nájemníků a Josef Smékal byl povinen platit za svou bytovou jednotku nájem. Celá rodina Smékalových pak byla pod neustálým dohledem komunistických aparátů. Rodině Smékalových se však znovu podařilo navázat kontakt se synem v emigraci, ten žil tou dobou v Austrálii, stalo se tak roku 1976 a Josefu Smékalovi staršímu pak bylo několikrát dovoleno, aby syna v Austrálii navštívil. Rodina Smékalových pak měla také příbuzné ve Francii. U nich byla paní Duchoslavová na návštěvě roku 1968. Příbuzní ji tehdy varovali, že Československu hrozí sovětská okupace, ke které následně skutečně došlo. Pražské jaro i následnou okupaci

---

¹³¹ Tamtéž.

¹³² Tamtéž.

paní Duchoslavová i její rodina prožívali velmi intenzivně. Tak jako mnoha dalším lidem v Československu se i jim rozplynul sen na svobodnější život. Následná normalizace pro ně znamenala příchod dusné a nevraživé atmosféry. Tehdy již byla paní Duchoslavová vdaná a měla dvě dcery. Nemohla vycestovat z Československa, jelikož jí komunisté zabavili pas, který získala v průběhu Pražského jara. Během normalizace pak zemřel Josef Smékal starší, a to roku 1983.¹³³

Pro rodiny Duchoslavových i Smékalových pak byl zásadní rok 1989 a s ním spojený pád komunistického režimu. Následně paní Duchoslavová mohla bez problémů vycestovat za bratrem do zahraničí. Po pádu komunismu s manželem zažádala o navrácení znárodněné pekárny. Jednalo se o velmi zdlouhavý a složitý proces, ale nakonec se podařilo pekařství opět dostat do rodinných rukou. Pekařství pak provozovali od roku 1991 do roku 2015. Začátky byly velice těžké, ale nakonec se manželům Duchoslavovým podařilo vybudovat úspěšnou firmu a navázat tak na odkaz manželů Smékalových. Od roku 2015 pak tuto firmu provozuje zeť paní Duchoslavové. V současné době má pak Smékalovo pekařství své prodejny v několika východočeských městech a je stále fungující a prosperující firmou.¹³⁴

Jak již bylo nastíněno v této podkapitole, potravinářská výroba na Pardubicku měla a vlastně ještě i dnes stále má velmi silnou tradici i pozici. Nicméně dobové přeměny učinily své a osudy mnoha firem tak byly dosti neslavné. Vedle Smékalova pekařství to byla například firma KAPO, ta se specializovala na výrobu perníku a dalších sladkostí. Není tedy divu, že tato společnost měla své sídlo právě v Pardubicích, které jsou výrobou perníku proslulé. Firma fungovala od 30. let 20. století. Majitelem firmy byla obchodní společnost Pavel Kafka a spol. Rodina Kafkových však byla židovského původu, a proto byla na podnik roku 1941 uvalena nucená správa. Následně museli majitelé firmu prodat a byli odvezeni do koncentračních táborů odkud se již nevrátili. Za okupace pak nesla firma název Pardubická továrna na perník a cukrovinky, majitel Rudolf Sturm, Pardubice. Po skončení války nastal problém, kdo vedení firmy převezme, nakonec se o majetek přihlásil synovec Pavla Kafky Josef Závorka, který dokonce předložil plnou moc k zastupování bývalého majitele. Vzhledem k situaci se tedy stal národním správcem. Firma se nacházela stejně jako většina tehdejších podniků v nelehké situaci. Podnik byl totiž poškozen při bombardování roku 1944. Bylo zapotřebí firmu do budoucna znovu zařídit, jelikož zde chybělo potřebné vybavení. V poválečném období se našlo poměrně velké množství zájemců o přidělení podniku pod svou správu. Josef Závorka byl totiž

---

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ Tamtéž.

povoláním lékař, a tak dle mínění mnoha lidí neměl do budoucna jevit zájem o provozování podniku. Závorka však žadatele označil za osoby nespolehlivé, které v minulosti byly spojeny s německou správou.¹³⁵ Prospěchářství a touha po majetku se tedy projevila i v případě této firmy. Ve společnosti totiž přetrvával (a stále vlastně přetrvává) narativ, který vykresluje živnostníky jako bohaté lidi, kteří ke svému majetku přišli velmi lacino a je vnímáno jako „dobré“, když tento majetek sdílí také lid. V poválečném chaosu se této situace snažilo využít mnoho lidí ve svůj prospěch. Taková situace nastala i v případě KAPO. Zájem o ni projevil také předseda závodní rady Arnošt Jeleček. S pomocí Krajské odborové rady se rozhodl v únoru roku 1946 Josefa Závorku sesadit z jeho funkce s odůvodněním, že na řízení podniku nemá čas, jelikož do něj nedochází. Závodní rada správcem navrhla účetního Františka Mencla, který všechnu práci vykonával v zastoupení správce. ONV žádosti vyhověl a novým správcem byl v březnu 1946 jmenován skutečně František Mencl. Nicméně se o majetek přihlásil jeden z dědiců, kterým byl Egon Pick, ten podal žádost o zrušení národní správy a navrácení podniku. Koncem listopadu 1946 byla národní správa zrušena výměrem č.j. 48649/1946 a majetek byl předán do rukou dědiců, kterým byla soudem svěřena správa pozůstalosti. ONV pak ministerstvu výživy oznámil, že tento případ je majetkovou restitucí, a tudíž konfiskaci nepodléhá. V průběhu roku 1947 se však Osidlovací úřad a Národní fond snažili o konfiskaci tohoto podniku. 28. února roku 1948 pak byla do podniku zavedena nucená správa, a to výměrem ministerstva výživy. Správcem byl jmenován podnik Československé čokoládovny Praha. V lednu roku 1949 byla správa zrušena, jelikož firma byla začleněna do národního podniku.¹³⁶ Soupeření mezi majiteli podniku a nucenými správami se tedy stávalo velmi běžným úkazem, který se v mnoha ohledech nesl v podobném duchu jako v dobách nacistické okupace. Nicméně rozdíl byl v tom, že v poválečné situaci již správa byla prováděna Čechy a Slováky.

---

¹³⁵ Hloušek, Ladislav. Proces znárodnování průmyslu na Pardubicku po roce 1945.[online]. Hradec Králové,2008.[2025-03-28]. Dostupné: <http://evskp.uhk.cz/ThesisDetail.aspx>. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové. Doc. PhDr. Marta Kohárová, CSc. S. 77–78.

¹³⁶ Tamtéž. S. 78–79.

9.2 Sedlářství a čalounictví Steiner/Bystré

Sedlářství a čalounictví Steiner je malou živností, která sídlí a je provozována v městě Bystré. To se nachází v okrese Svitavy v Pardubickém kraji a je v těsném sousedství Kraje Vysočina a Jihomoravského kraje. Právě tyto aspekty pak utvářely zdejší historii a mentalitu. I díky těmto aspektům si pak režisér Vojtěch Jasný vybral Bystré pro natáčení svého filmu Všichni dobří rodáci z roku 1968, který se odehrává právě na jižní Moravě. Nicméně my se navraťme k historii sedlářství rodiny Steinerových. Jedná se o historii svým způsobem opravdu ojedinělou. Firma totiž funguje nepřetržitě od roku 1912. Pozoruhodné je, že její činnost nebyla přerušena ani za nacistické okupace, ale ani za dlouhé komunistické nadvlády. Jedná se o jednu z mála živností, která fungovala právě i za minulého režimu. V případě československých živností je to tak opravdový unikát, na rozdíl od sousedního Polska nebo jiných komunistických zemí, kde živnosti v mnoha případech fungovali bez větších potíží i pod nadvládou komunistů. Mohla by se tedy nabízet otázka, proč jsem zařadil historii této živnosti do své diplomové práce, když nebyla bývalým režimem zničena? Řídil jsem se tak trochu známým lidovým rčením, že „výjimka potvrzuje pravidlo.“ Dále mi také přišlo zařazení této živnosti do mé práce přínosné právě svým ojedinělým osudem a možností komparace s firmami, které naopak byly zrušeny. Jedná se tedy o unikátní možnost zkoumání v oblasti znárodnění živností.

Informace, ze kterých čerpám v této podkapitole mi poskytnul primárně pan Pavel Steiner. Pan Steiner v současné době stále provozuje čalounickou živnost stejně jako jeho otec a děda. Nyní se však již blíže podívejme na historii této živnosti. Vedení živností u rodiny Steinerových mělo dlouhou tradici. S provozováním živnosti, a to živnosti pekařské začal již František Steiner (pradědeček narátora). Ten se narodil roku 1852 a svou živnost zde provozoval ji od roku 1890. Jeho syn František (dědeček narátora) se narodil roku 1880 a začal provozovat sedlářskou a čalounickou živnost. Stalo se tak v již zmíněném roce 1912. Počátky tohoto podnikání nebyly jednoduché. Dle výpovědi narátora bylo běžné, že lidé za vykonanou službu u živnostníka neměli čím zaplatit. Zákazníci platili například lihovinami, které doma sami vypálili. Peníze pak zůstávali dlužní i několik měsíců, většinou, než prodali úrodu a měli výtěžek (například po sklizni brambor). Dědeček pana Steinera si dlužné částky zapisoval do knihy, ale na platbu čekal často i půl roku. K nelehké ekonomické situaci se přidali ještě dějinné události, jelikož pouhé dva roky po založení živnosti musel František Steiner mladší narukovat do bojů 1. sv. Z té se však naštěstí vrátil a živnost provozoval i nadále během první republiky. Po něm převzal živnost jeho syn Jan Steiner, narozený roku 1910 (otec narátora). K předání živnosti došlo dle

výpovědi narátora zřejmě kolem roku 1940. Jan Steiner pak zvládl vést živnost bez větších potíží po celou dobu války. Během války se pak oženil s dcerou řezníka z nedaleké obce Trpín.¹³⁷ Předci pana Steinera byli tedy vesměs všichni živnostníci, kteří tuto tradici udržovali a předávali řemeslo z generace na generaci.

Nicméně přišel komunistický převrat roku 1948. Po uchopení moci komunisty již nemohl Jan Steiner provozovat svou živnost soukromě, stejně jako ostatní živnostníci. Byl nucen vstoupit do komunálního podniku. Nicméně tento stav netrval příliš dlouho. Výdělečné hodnoty pro komunální podnik nebyly velké, a proto bylo rozhodnuto, že Janu Steinerovi bude živnost navrácena do soukromého vlastnictví. V komunále strávil Jan Steiner zhruba tři roky. Dle vyprávění jeho syna to mohlo být zhruba mezi lety 1950–1953. Po vstupu do komunálu měl v sedlářství tři učně, kteří se u něj vyučili. Poté, co směl opět působit soukromě mu však již nebylo umožněno další učně přijmout. Snaha získat oprávnění k soukromému podnikání i za dob komunismu se však vyskytovala u většího počtu živnostníků, a právě třeba i v živnosti sedlářské jako v případě pana Steinera. O zachování své živnosti se pokoušel například František Šimek, ten působil jako sedlák a v tomto oboru byl velmi úspěšný. Publikoval dokonce několik učebnic pro učně sedlářských učilišť. Sám pak také na jedné škole tohoto typu působil. I přes svou profesní odbornost byl od výkonu své činnosti roku 1950 odstaven a namísto toho vykonával práci řidiče v Krajské nemocnici v Pardubicích. Jeho profesní dráha mu však bezpochyby chyběla, jelikož roku 1954 zažádal o opětovné otevření své živnosti.¹³⁸ Pro její znovuotevření argumentoval právě tím, že sepsal několik odborných knih pro učně a že je dokonce jejich jediným autorem, nicméně mu živnost znovu povolena nebyla.¹³⁹ Pavel Steiner měl odjakživa blízko k řemeslu svého otce, proto se chtěl také vyučit sedlářem. Nicméně situace nebyla v tomto ohledu příliš jednoduchá. I přesto, že již probíhala 60. léta a částečné politické uvolnění, musel pan Steiner čelit ve škole tlaku od některých učitelů, ti jej neustále přemlouvali ať nejde do učení na čalouníka. Do učení však nakonec nastoupil, a to v učilišti v Třebechovicích pod Orebem. Jan Steiner mezitím i nadále provozoval svou živnost. K tomu se věnoval částečně zemědělské činnosti, nicméně zde se musel potýkat s nepřízní tamních komunistických úřadů.¹⁴⁰

---

¹³⁷ Rozhovor s Pavlem Steinerem 26.6. 2024.

¹³⁸ SOKA Pce. Fond: Jednotný národní výbor Pardubice kart. 104. Hospodářský referát Pardubice. Krajské kožedělné družstvo. *Žádost o povolení živnosti sedlářské–vyjádření*. 21.1. 1954.

¹³⁹ Tamtéž. *Jednotný národní výbor*.

¹⁴⁰ Rozhovor s Pavlem Steinerem dne 26.6. 2024.

Jan Steiner si roku 1946 zakoupil 2,75 hektarů pole ze statku, který byl v Bystrém rozprodáván. Nicméně zanedlouho nastala kolektivizace, která jemu i ostatním zemědělcům přinesla značné problémy. Komunisté mu pole zabavili, jelikož se nacházelo na rovině a zřejmě i v dobrém a úrodném místě. Bylo mu dáno jiné pole o stejné výměře, nicméně ve velmi nepříznivém a hrbolatém terénu. Na toto místo přesunuli i další soukromé zemědělce. Hlavním důvodem bylo jejich přesunutí na okraj zemědělské produkce, kdy s tak špatnými podmínkami nemohli konkurovat tamnímu JZD. Jan Steiner pak musel čelit přesouvání pozemků ještě několikrát. V oblasti své živnosti se tedy hněvu vládnoucího establishmentu vyhnul, nicméně v oblasti zemědělství však musel zažívat dobová příkoří jako ostatní sedláci. Jan Steiner se také aktivně zajímal o politiku a byl členem Československé strany lidové, která vedle KSČ byla jedinou povolenou politickou stranou v zemi. Strýc Jana Steinera i jeho bratr byli kněží, a původně na toto povolání studoval i jeho druhý syn, což rodině Steinerových také v očích komunistů přitěžovalo. Aktivně o situaci v zemi hovořil se zákazníky, kteří k němu do sedlářství přicházeli a doufal ve změnu společenských poměrů.¹⁴¹

Pavel Steiner mezitím dokončil vyučení a žádal v Bystrém na Národním výboru o povolení pracovat u otce, než nastoupí na základní vojenskou službu, to mu nakonec bylo umožněno. Po absolvování základní vojenské služby nastoupil roku 1970 v nedalekém městě Poličce do místního podniku THT specializujícího se na výrobu požárních vozů. Dále také pracoval v poličské mlékárně a v textilním podniku Hedva, který sídlil v Poličce, ale měl také pobočku v nedaleké obci Jedlová, kde dělal právě i pan Steiner. Jan Steiner nakonec živnost předal synovi roku 1993. Pavel Steiner mezitím stále zůstával zaměstnaný v Poličce a provozoval tedy dvě zaměstnání naráz. Aby měl více času na provoz živnosti, sehnal si místo vrátného na pobočce Hedvy v již zmíněné Jedlové, která se nachází v těsné blízkosti Bystrého. Pan Steiner měl také určitou výhodu, že nemusel rozjíždět firmu od nuly, jelikož již byla zajetá z dob jeho otce. V 90. letech byl navíc o jeho služby poměrně velký zájem, jelikož přibývalo živnostníků, kteří jeho produkty potřebovali pro výkon své vlastní činnosti, například soukromí zemědělci, pro které dělal potahy do traktorů. Pavel Steiner provozuje živnost až do současnosti, a to pouze vlastní silou.¹⁴² Čalounictví rodiny Steinerových tak již více jak 110 let stále udržuje svou činnost. Dle slov Pavla Steinera byl jeho otec zřejmě jediným soukromým podnikatelem v oblasti východních Čech v období socialismu. Nicméně se mi dle dobových pramenů podařilo zjistit, že Jan Steiner nebyl zcela jediným soukromým živnostníkem v tomto regionu. Svou

---

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Tamtéž.

živnost nadále mohl provozovat také například pan Alois Blažek z Pardubic, který působil jako pilníkář. Důvodem, proč směl pan Blažek provozovat svou živnost i nadále, byl jeho vyšší věk. V roce 1951 mu totiž bylo 66 let, což byl podle dobových měřítek již velmi vysoký věk. Jednotný národní výbor proto nekladal žádné námitky k tomu, aby směl svou činnost i nadále provozovat, jelikož se předpokládalo, že pro svůj věk již nebude přijímat žádné zaměstnance. Doslova mu bylo povoleno živnost provozovat do konce života.¹⁴³ Jednalo se však o poměrně výjimečnou situaci, která měla čistě praktický ráz, jelikož proces socializace s živnostníkem v tomto věku mohl být ještě více zdlouhavý. Navíc tamní orgány zřejmě nepředpokládaly žádný odpor ze strany pana Blažka.

9.3 Řeznictví Antonín Beránek/Rychnov nad Kněžnou

Řeznictví rodiny Beránkových je úspěšným rodinným podnikem, který je v Rychnově nad Kněžnou provozován již po několik generací. Jediným obdobím, kdy tento podnik nebyl v soukromých rukách rodiny Beránkových, bylo 41 let trvající období komunistické nadvlády. Informace pro tuto kapitolu jsem získával primárně od pana Antonína Beránka, který sám řeznictví řadu let provozoval. Rodina Beránkových pocházela z Borohrádku. Pradědeček pana Beránka začínal jako sedlák. V Rychnově nad Kněžnou vlastnil statek a několik polností a k tomu podnikal ve zpracování dřeva. Postupně se pak podnikání rodiny Beránkových přeorientovalo na řeznickou živnost. Následně se tato živnost dědila z otce na syna, kromě živnosti se pak v této rodině „dědilo“ také jméno Antonín. Otec pana Beránka se též jmenoval Antonín a byl posledním provozovatelem živnosti před komunistickým převratem. Matka pana Beránka se jmenovala Zdeňka rozená Hartmanová a pocházela z Dobrušky. Otec paní Beránkové rozené Hartmanové pak v Dobrušce velel vojenské posádce a za války spolupracoval s protinacistickým odbojem. Roku 1944 pak byl za svou účast v odboji popraven.¹⁴⁴ Po panu Hartmanovi se pak jeho rodině dochovala vidlička vyrobená z drátů, kterou si vyrobil, aby měl čím jíst. Antonín Beránek (otec narátora) se svou manželkou oženil, aby nemusel na nucené práce do Německa, které byly povinné pro lidi narozené na počátku 20. let. V případě, že měl takový člověk vlastní rodinu, tak na práci nemusel. I přes toto narychlo uzavřené manželství spolu manželé Beránkovi zůstali do konce života a společně provozovali

---

¹⁴³ SOKA Pce, Fond: Jednotný národní výbor Pardubice (1949–1954), kart. 105. Pilníkárna Havlíčkův brod. Národní podnik: obchodně administrativní odbor. 20.3. 1951.

¹⁴⁴ Rozhovor s Antonínem Beránkem dne 16. 2. 2024.

řeznickou činnost. Rozhodli se koupit dům, aby měli větší prostory pro svou živnost. Veškerou práci prováděli sami bez zaměstnanců, pouze s pomocí jednoho tovaryše. Antonín Beránek pracoval v provozu a Zdeňka Beránková prodávala zboží zákazníkům. Takto řeznictví fungovalo až do roku 1948, kdy bylo znárodněno. Dle slov pana Beránka se celá tato událost udála v řádu maximálně jednoho měsíce, kdy rodině Beránkových bylo řeznictví zabaveno.¹⁴⁵ Pod správou komunistů však obchod nebyl příliš udržován a během následujících let bylo veškeré vybavení rozkradeno a také samotná budova byla ve velmi špatném stavu. Na dvoře řeznictví se pak dle slov pana Beránka například ve velkém množství pohybovali potkani. Dle jeho vyprávění pak celkově komunistické vedení nedbalo na údržbu domů v Rychnově nad Kněžnou a fasády domů zde výrazně chátraly. Rodina Beránkových udržovala styky i s jinými rodinami živnostníků, kteří též přišli o své živnosti vinou komunistického převratu. Patřili mezi ně například pan Ježek, který vlastnil tkalcovství, dále pan Fáborský, který provozoval zámečnictví nebo pan Drůbek stojící v čele textilního závodu. Manželé Beránkovi neustále doufali ve změnu politických poměrů a často o tom diskutovali s příbuznými, kteří byli znárodněním též postiženi, jelikož přišli o textilní živnost.¹⁴⁶

Otec pana Beránka (narátora) prý často o komunistickém režimu říkával „to není možný, to musí krachnout.“ Rodině Beránkových také přitěžoval fakt, že měli příbuzné na Západě. Sestra paní Beránkové studovala filosofii v Praze, a odtud na počátku 50. let emigrovala do Francie za svou spolužačkou. Usadila se blízko švýcarských hranic a její manžel pracoval v Ženevě pro OSN. Koncem 60. let pak panu Beránkovi (narátorovi) a jeho manželce bylo umožněno tyto příbuzné ve Francii navštívit. Bližší styky však navázali až po pádu komunismu. Antonín Beránek (narátor) nesměl kvůli svému původu studovat žádný maturitní středoškolský obor. Nastoupil proto na učební obor s názvem Technologie masa v Praze. Šel tak tedy v rodinných stopách. Při zaměstnání mu pak bylo umožněno si dálkově dodělat maturitu na střední průmyslové škole. Nastala totiž 60. léta a doba politického tání, která tomu bezpochyby napomohla. Členové rodiny Beránkových pak aktivně sledovali politické změny v 60. letech a s nimi spojené již zmíněné politické uvolnění.¹⁴⁷ Následná sovětská okupace v srpnu 1968 a příchod normalizace je všechny nemile překvapila. Velmi negativně tyto politické události nesl především otec pana Beránka (narátora), který v tehdejší době pracoval jako mistr na jatkách. V době okupace se léčil v Mariánských Lázních a jelikož s okupací nesouhlasil, tak poslal na MNV v Rychnově nad Kněžnou dopis, ve kterém oznámil, že vystupuje ze Svazu

---

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ Tamtéž.

československo-sovětského přátelství, a to na protest proti intervenci vojsk Varšavské smlouvy. Po návratu z lázní byl za trest z pozice mistra „degradován“ na post dělníka ve výkupu dobytka. Pan Beránek (narátor) v té době pracoval v Žamberku v podniku na zpracování uzenin z drůbežího masa. Díky této práci pak měl možnost vycestovat do tzv. západních zemí, a to již před pádem komunismu. Navštívil tak například Itálii, Rakousko či NSR. Následně pak pracoval jako vedoucí v podniku v Černožicích nad Labem. Příchod Sametové revoluce a následný pád komunismu pak rodina Beránkových velmi uvítala. Otec pana Beránka se však změnil, po kterých tolik toužil, již nedožil. Zdeňka Beránková si po změně režimu přála, aby její syn navázal na rodinnou tradici a obnovil podnikání v řeznictví. Pan Beránek se pak přestěhoval z Vamberka, kde měl postavený rodinný dům do Rychnova a celý dům zde kompletně předělal, aby mohl začít podnikat. Do obnovy živnosti se pak zapojila celá rodina. Počátky nebyly jednoduché, jelikož rekonstrukce si vyžádala nemalé finanční prostředky, nicméně se Beránkovým podařilo znovu obnovit úspěch svého řeznictví. Pan Beránek vedl řeznictví až do roku 2021, kdy živnost předal synovi, který v současnosti vede řeznictví. Pan Beránek však stále v řeznictví vypomáhá, když je to zapotřebí.¹⁴⁸ Podnikání rodiny Beránkových tak stále funguje, a to již po několikátou generaci. Pozoruhodné je, že i přes přerušení v době komunismu, žádnou generaci této rodiny neminulo soukromé vedení řeznické živnosti, a to alespoň na několik let.

9.4 Mlýn a pila Emil Šauer/Ubušínek

Mlynářská živnost měla v českém prostředí po staletí své pevné místo. Mlýn se nacházel takřka v každé vesnici, a to i v těch, které měly třeba jenom několik desítek obyvatel. V mnoha obcích se poté dokonce nacházelo hned několik mlýnů. Z dnešního pohledu je to takřka nepředstavitelné, že všechny tyto mlýny mohly naplno fungovat a jejich majitelé se svou činností užívali, nicméně skutečně tomu tak bylo. Mlynářská živnost totiž šla ruku v ruce s živností zemědělskou a pekařskou. Před rokem 1948 se v každé vesnici nacházelo množství soukromých zemědělců, kteří potřebovali své vypěstované obilí nechat umlít. Mouku pak k výrobě pečiva odebírali soukromí pekaři. Všichni tito soukromníci tak dokázali po celé generace fungovat a vzájemně kooperovat, bez toho, aniž by byl tento tradiční koloběh nějak

---

¹⁴⁸ Tamtéž.

výrazně narušen. Dramatické události 20. století však vzaly za své a se všemi těmito živnostmi (stejně jako s ostatními) pomyslně „zatočily.“ Živnosti částečně ustály tlaky a hrůzy světových válek, ale síle komunistického diktátu již nemohly vzdorovat. 40. a 50. léta se pro ně proto stala hřebíčkem do pomyslné rakve.

V následující podkapitole bych se rád věnoval osudům mlýna rodiny Šauerových, který se nacházel v obci Ubušíněk. Jako primární zdroj informací mi posloužilo vyprávění pana Ing. Jana Uhlíře, který je vnukem posledního soukromého mlynáře v této obci. Než však začnu s výkladem o soudech rodiny Šauerových a jejich mlýna, rád bych blíže přiblížil dějiny mlynářské živnosti v českém prostředí, jelikož v mé diplomové práci se bude nacházet ještě jedna podkapitola obsahující tento druh podnikání.

Pro rozvoj mlynářského řemesla bylo zásadní fungování mlynářské školy v Pardubicích (dnešní SŠ Průmyslová škola potravinářství a služeb). Tento ústav navazoval na tradici mlynářské školy v Břeclavi, která zanikla roku 1939. Škola se z Břeclavi přestěhovala do Brna a později do Pardubic. Důvodem proč se novým sídlem staly Pardubice, byl fakt, že se zde nacházela největší továrna mlýnských strojů ve Střední Evropě.¹⁴⁹ Význam této školy potvrdilo i několik narátorů, se kterými jsem hovořil, osudy jejich rodinných živností byly často s touto školou blízce provázány.

U mlynářů bylo během 2. světové války běžné, že spolupracovali s protinacistickým odbojem. Důvodů mohlo být hned několik. Mlynáři mohli cítit vlasteneckou povinnost, tak jako mnoho dalších lidí, ale svou roli mohl sehrát také mlýn jako takový. Mlýny se často nacházely odtržené od středu obcí, čímž přilákávaly partyzány, kteří se skrývali v lesích. Dále byly navíc mlýny rozsáhlé budovy, které mohly nabídnout dostatečný úkryt pro odpůrce nacistické okupace. Důvodem však také mohl být fakt, že partyzáni počítali s tím, že ve mlýně vždy naleznou dostatek jídla, aby přečkali další dlouhé období v lesích. Ukázkou takové spolupráce s odbojem může být například rodina Havlíčkových z Tmani na Berounsku. Jiří Havlíček v knize Naše mlýny vzpomínal na to, že k nim do rodinného mlýna chodili odbojáři pro zásoby. Matka pana Havlíčka byla poté Němci vězněna, což se podepsalo na stavu jejího duševního zdraví. Činnost mlýna se však ani touto smutnou událostí nezastavila. Až komunistická garnitura přerušila soukromé podnikání této rodiny. Roku 1950 byl mlýn socializován a od roku 1960 zde byla zřízena výroba krmiv, kde se pak pan Havlíček stal vedoucím.¹⁵⁰ Činnost soukromých mlynářů

---

¹⁴⁹ Luňák, Josef. Naše mlýny v proměnách času. Brno, 1997. ISBN: 80-7174-052-7. s. 15.

¹⁵⁰ Tamtéž. s. 18–19.

sice nemusela být ihned po únoru roku 1948 zastavena, ale mohl být výrazně stížen její provoz, jelikož mohlo dojít k omezení výroby strojů určených pro potřeby mlynářů. Jedním z takových podniků vyrábějící stroje pro mlynářskou výrobu byla firma Josefa Prokopa. Jednalo se o úspěšný podnik, ba dokonce o jeden z nejúspěšnějších v celé republice. Nicméně dobové události s osudem této firmy výrazně zamíchaly. Během nacistické okupace byl Josef Prokop nucen svou výrobu přeorientovat, a to na válečný průmysl, konkrétně na výrobu granátů. Stalo se tak roku 1939. S koncem nacistické nadvlády vzešly plány na znovuoobnovení činnosti, nicméně dobové události rozhodly jinak. Závodní rada požadovala propuštění několika zaměstnanců z důvodu jejich „špatného chování“ za války.¹⁵¹ Jinými slovy můžeme opět spatřovat vystupování proti podnikatelům již v období krátce po skončení okupace, typické pro pozdější komunistickou rétoriku. Komunistům navíc ve prospěch hrál právě i dobový fakt, kdy každý občan mohl být obviněn z kolaborace s Němci, čímž mu mohl být život náležitě zproblematizován. Dokázat svou nevinu pak bylo velmi nelehké. O velké podniky jako byl tento navíc Němci jevíli za války velký zájem a chtěli jejich průmyslový potenciál co nejvíce využít. U takovýchto závodů tedy bylo nemožné se vyhnout kontaktu s okupačními silami a nebylo možné ani uhlídat jednání jednotlivých zaměstnanců. Likvidace podnikání v prvních měsících a letech po skončení války tedy byla možná i touto cestou. V případě výše jmenovaného závodu se tak dělo i přesto, že do něj za války nebylo dosazeno německé vedení. V říjnu roku 1945 byla na podnik uvalena nucená správa. Ta měla fungovat do doby, než měl být závod znárodněn (měl více jak 300 zaměstnanců). Spolumajitelé firmy však podali odvolání proti výměru. Dle nich totiž některé zabrané budovy byly soukromé povahy a pod národní správu nepatřily. Jejich odvolání bylo vyslyšeno a ony budovy od správy osvobozeny v květnu 1946.¹⁵²

Nyní bych se však již blíže zaměřil na osudy rodiny Šauerových. Obec Ubušínek, kde mlýn sídlil, se nachází, v okrese Žďár nad Sázavou na Vysočině. Emil Šauer, který zde kromě mlýna provozoval také pilu, byl v Ubušínku váženým občanem. Nástup dvou totalit 20. století však osudy mlýna i pana Šauera nadobro převrátil. Rodina Šauerových provozovala mlynářskou živnost velmi dlouho, už od roku 1883, kdy dědeček Emila Šauera František Šauer kupuje silně zadlužený mlýn od rodiny Navrátilových. Po Františkovi přebral mlýn jeho syn Alois. Od Aloise poté přebral mlýn jeho syn Emil. Emil Šauer se ujímá vedení živnosti roku 1934,

---

¹⁵¹ Hloušek, Ladislav. *Proces znárodnování průmyslu na Pardubicku po roce 1945*. [online]. Hradec Králové, 2008. [cit. 2025-03-28]. Dostupné: <http://evskp.uhk.cz/ThesisDetail.aspx>. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové. Doc. PhDr. Marta Kohárová, CSc. S. 80.

¹⁵² Tamtéž. s. 82.

v tehdejší době je již čtyři roky ženatý a ve mlýně mu pomáhá jeho manželka Bedřiška.¹⁵³ Dle slov pana Uhlíře se manželům Šauerovým velmi dařilo, jelikož roku 1937 k mlýnu přibudovali již zmíněnou pilu, která fungovala na vodní pohon. Rok 1937 byl však pro Šauerovi rokem velmi náročným, jelikož v dubnu mlýn vyhořel, ale již koncem září byl znovu uveden do chodu. Svědčí to o schopnostech pana Šauera. Emil Šauer výrazně spolupracoval se sedlákem Hegrem z nedaleké obce Nyklovice, s ním pak připravoval obiloviny i dřevo pro nákladní auta.¹⁵⁴ Úspěšné roky podnikání však narušil příchod nacistické okupace a válka. Problémem v Ubušínku i v místních vesnicích bylo fungování partyzánských oddílů. Zde je potřeba zmínit fakt, že partyzáni nebyli vždy mírumilovnými hrdiny, jak je líčil komunistický narativ. V mnoha případech se jednalo o loupeživé oddíly, jejichž příslušníci se nebáli uchýlit i k násilí směřovanému vůči civilnímu obyvatelstvu. V okolí Ubušínka se nacházelo množství hlubokých lesů, kde se ukrýval bezpočet odbojářů. Obyvatelé zdejších obcí měli z partyzánů strach, jelikož přicházeli z lesů ozbrojeni a pod vlivem alkoholu, čímž pádem představovali pro občany značné nebezpečí. Dle slov pana Uhlíře chodili partyzáni pro jídlo v Ubušínku nejčastěji do dvou stavení, těmi byly mlýn rodiny Šauerových a statek rodiny Smrčkových.¹⁵⁵ Pro rodinu Šauerových (stejně jako pro jiné rodiny) nepředstavovalo nebezpečí jenom poskytování jídla partyzánům, ale také poslech zahraničního rozhlasu. Právě ve mlýně se k poslechu rozhlasu společně scházeli obyvatelé Ubušínka. Protinacistické aktivity však nezůstaly utajeny vojenské posádce, která sídlila v nedaleké obci Dalečín a ve městě Bystřice nad Pernštejnem. Tyto jednotky pak o dění v okolí pravidelně informoval německý správce textilní továrny v Dalečíně. 11. února 1945 byl mlýn obklíčen německými vojáky, kteří jej celý prohledali. Emil a Bedřiška Šauerovi byli poté zatčeni a spolu s nimi také Emilův otec Alois Šauer a tovaryš Karel Šeda. Ve mlýně poté zůstaly děti manželů Šauerových, dvanáctiletý Stanislav a desetiletá Jarmila (matka narátora) a také dva další zaměstnanci. Všichni zatčení byli převezeni do Bystřice nad Pernštejnem. Vězni byli nakonec po nějaké době propuštěni, až na Emila Šauera, který byl převezen do Letovic, kde byl vězněn až do dubna 1945. Následně se vrátil domů ve velmi špatném zdravotním stavu.¹⁵⁶

Po skončení války doufala rodina Šauerových, stejně jako většina rodin, že se život vrátí do starých kolejí, nicméně přišel onen osudný rok 1948 a spolu s ním komunistický převrat. Mlýn i pila byly znárodněny a po třech generacích tak pro rodinu Šauerových skončilo podnikání

---

¹⁵³ Makovský, Vladimír. Ubušínec 1390–2000. Velké Meziříčí, 2001. s. 139–141.

¹⁵⁴ Rozhovor s Janem Uhlířem dne 22.7. 2024.

¹⁵⁵ Tamtéž.

¹⁵⁶ Makovský, Vladimír. Ubušínec 1390–2000. Velké Meziříčí. 2001. s. 136–139.

v Ubušítku. Stanislav Šauer se směl ve mlýně vyučit u svého otce, jelikož se počítalo s tím, že rodinnou živnost převezme, k čemuž však z politických důvodů nedošlo. Stanislav pak tragicky zahynul při nehodě na motocyklu roku 1959. V budově mlýna byla v 60. letech zřízena výrobná krmných směsí, která spadala pod Hospodářské družstvo Bystřice nad Pernštejnem, později pak pod Zemědělské zásobování a nákup Žďár nad Sázavou.¹⁵⁷ Rodině Šauerových bylo dovoleno v tomto podniku pracovat. Jarmile Šauerové nebylo umožněno nastoupit na střední školu, a tak ve mlýně pracovala již od svých patnácti let. Rodina Šauerových přečkala 50. léta, a když se zdálo, že by život mohl být alespoň trochu poklidný, postihla tuto rodinu velká tragédie. Roku 1965 byl totiž Emil Šauer zatčen a spolu s ním také jeho zeť Jan Uhlíř (otec narátora). Důvodem k zatčení byl nelegální pořez dřeva na pile v Ubušítku. Činnost pily totiž byla komunisty v 50. letech zastavena. Dřevo pak Emil Šauer a Jan Uhlíř st. neřezali pro vlastní potřebu, ale pro známé, kteří je o to požádali. Emil Šauer byl následně vězněn ve věznici na Borech, a to v délce čtyři a půl roku. Domů se vrátil ve velmi špatném zdravotním stavu, jelikož během věznění se u něj rozvinula Parkinsonova choroba. Jan Uhlíř st. byl vězněn v Kuřimi, a to v délce dva a půl roku. I po těchto útrapách rodiny Šauerových a Uhlířových setrvaly v Ubušítku.

Emil Šauer zemřel roku 1988. Roku 1990 byl v restituci rodině Uhlířových navrácen rodinný majetek. Jan Uhlíř ml. pak vystudoval Střední průmyslovou školu potravinářských technologií v Pardubicích a po maturitě pokračoval ve studiu na Fakultě chemicko-technologické Univerzity Pardubice. Roku 1992 se v Ubušítku chopil provozu výroby krmiv. Firma od té doby nese název Uhlíř–Faulhammer s.r.o. Ubušínek.

9.5 Němečkův mlýn/Trhová Kamenice

Mlýn patřící manželům Němečkovým byl rodinným podnikem, který prosperoval v předválečném i válečném období, jeho činnost ukončil až příchod komunistických mocipánů. Primárním zdrojem pro vznik této podkapitoly bylo vyprávění pana Václava Němečka. Mlynářské živnosti se věnoval otec pana Němečka, který se také jmenoval Václav. Václav Němeček st. pocházel z obce Javorník u Vysokého Mýta. Pracoval jako pomocník ve mlýně v obci Vesničany, kde se seznámil se svou manželkou, která se jmenovala Jarmila Felcmanová. Ta ve mlýně tehdy také pracovala a pocházela z obce Bořice na Chrudimsku. Poté manželé Němečkovi zakoupili mlýn v Trhová Kamenice na Chrudimsku, který provozovali od 30. let.

---

¹⁵⁷ Tamtéž. s. 142

S prací jim pomáhal jeden rodinný příslušník a také jeden pomocník. K těžké práci, kterou musela rodina zastat přibyla také jedna velká tragédie. Václav Němeček st. roku 1941 nečekaně zemřel. Při práci ve mlýně jej zachytilo mlýnské kolo a uhodilo s ním o betonovou zem. Starost o mlýn pak zůstala na jeho manželce. K těžké práci navíc musíme přičíst každodenní starosti spojené s probíhající válkou. Václav Němeček ml. byl osobně svědkem hrůz spojených s koncem 2. světové války, ať už se jednalo o násilí ze strany přecházejících německých vojáků, či násilí Čechů vůči Němcům po skončení bojů. V předjaří roku 1945 byla situace velmi vážná a pan Němeček hovořil o tom, jak si do školy se spolužáky chodili k učitelce jenom pro úkoly, výuka jinak standardně neprobíhala, jelikož ve škole byli ubytováni němečtí vojáci.¹⁵⁸

Po skončení válečných hrůz se zdálo, že rodina Němečkových bude moci začít žít klidným životem, bohužel se tak stalo jenom na několik let. Roku 1953 pak byl mlýn zestátněn a Jarmila Němečková následně začala pracovat v JZD. Pracovala jako krmička drůbeže v obci Rohozná na Chrudimsku. Rodina Němečkových poté poskytla azyl bývalé člence Československé strany sociálně demokratické. Jednalo se o stranu, která byla po roce 1948 komunisty zrušena, stejně jako ostatní politické strany. Valná část sociálních demokratů po převratu vstoupila do KSČ, ale mnoho členů se s novými pořádky odmítlo ztotožnit, právě jako tato sociální demokratka, která se schovávala u Němečkových. Ve mlýně pak s nimi pobývala od roku 1953 do roku 1957. Na úkryt se však přišlo a roku 1957 byla tato sociální demokratka uvězněna a spolu s ní i Jarmila Němečková. Vězněny byly obě v Želiezovcích na Slovensku. Propuštěny byly až roku 1962. Václav Němeček ml. se vyučil mlynářem v Pardubicích. Dle jeho slov k tomuto řemeslu měl dobrý vztah, jelikož se kolem něj od dětství pohyboval. Následně začal pracovat v podniku Automatické mlýny v Pardubicích. Dle slov pana Němečka si jeho maminka velmi přála, aby nastal pád komunistického režimu, čehož se však již nedožila.

Rok 1989 a následnou změnu politických poměrů přivítali pan Němeček i jeho rodina velmi kladně. Neblahou zkušenost s komunismem totiž měla i rodina jeho manželky, která přišla do Československa v roce 1947 v rámci reemigrace. Jednalo se o rodinu volyňských Čechů z Ukrajiny. Ti pak po příchodu do nové vlasti varovali Čechy před nebezpečím komunismu. Volyňští Češi měli ve většině případů velmi pohnuté osudy a po zkušenosti se sovětským komunismem museli čelit ještě komunismu československému. Mnozí z nich tak za svůj život zažili dvojí znárodnění a dvojí perzekuci ze strany komunistického establishmentu. Co se týče

---

¹⁵⁸ Rozhovor s Václavem Němečkem. 13.3. 2024.

rodinného mlýna Němečkových v Trhové Kamenici, tak ten byl po roce 1989 již zcela zpustlý a nebylo zde již možné obnovit mlynářskou živnost.¹⁵⁹

9.6 Zlatnictví Josef Chládek/Lanškroun, Žamberk

Zlatnictví Josefa Chládky bylo úspěšným rodinným podnikem, které si vydobylo své místo nejen mezi českými zákazníky. Fungování této úspěšné živnosti však přerušila komunistická nadvláda. Následně se rodina Chládkových ocitla pod hledáčkem komunistů, kteří ji systematicky a tvrdě perzekvovali 41 let v kuse, a to různými způsoby. Primárním zdrojem pro získání informací při tvorbě této podkapitoly bylo vyprávění pana Vladislava Severina, který je vnukem Josefa Chládky.

Josef Chládek se narodil roku 1909 a pocházel z Výprachtic u Lanškrouna. V Lanškrouně se následně vyučil zlatnickému řemeslu. Několik let byl jako zlatník zaměstnán, ale nakonec dospěl k závěru, že by si rád založil vlastní živnost. Učinil tak roku 1934 a ve stejném roce se také oženil. Zlatnickou dílnu provozoval v Lanškrouně, ale začátky byly velmi náročné. Bylo zapotřebí najít prostory a také si musel vzít úvěr. Jako zaměstnanci u něj pracovali dva jeho kamarádi, kteří působili na stejném pracovišti jako on. Po zaplacení materiálu, zaměstnanců a také úvěru mu pak často zbyly peníze pouze na suchý chléb. Během několika let si však jeho firma vybudovala dobré jméno a v Lanškrouně se stal váženým občanem. Slibně rozjetou kariéru však narušily opět politické události té doby. Nastal totiž kritický rok 1938. Lanškroun se navíc nacházel v pohraniční oblasti, což znamená, že většinu jeho obyvatel tvořili Němci. Po vyhlášení mobilizace v září 1938 nastoupil Josef Chládek jako hraničář u jednotky v Žamberku. V Lanškrouně tak zůstala jeho manželka Hedvika a dvouletá dcera Miluška. Situace byla o to komplikovanější, že manželé Chládkovi měli pro svou živnost pronajaté v domě, který vlastnili Němci. Mezitím politická situace vyústila až v podepsání Mnichovské dohody. Josef Chládek však v kasárnách musel stále setrvat, jelikož jeho jednotka ještě nebyla demobilizována. O manželku s dcerou měl však veliký strach, jelikož Lanškroun se stal územím Třetí říše. Vymýšlel, proto způsob, jak manželku, dceru a svou živnost dostat na české území. Nakonec na dálku organizoval jejich převoz do Žamberku, a to za pomoci svého tchána. Rodině

---

¹⁵⁹ Tamtéž.

Chládkových pak při převozu věcí paradoxně vypomáhal občan německé národnosti. To bylo velkou výhodou, jelikož ostatní Němci je nechali v klidu projet, bez toho, aniž by jim zabavovali věci, což se mnoha občanům Lanškrouna stalo. V roce 1939 pak Josef Chládek v Žamberku koupil pozemek, na kterém si postavil dům a znovu začal podnikat. Musel začínat znovu de facto od nuly, nicméně se mu v podnikání opět začalo postupem času dařit. Další komplikace však nastaly v roce 1943. Josefu Chládkovi Němci nařídili, že musí svou živnost ukončit, jelikož není nezbytná pro chod válečného hospodářství. Mohl nadále podnikat pod jednou podmínkou, a to, že by začal vyrábět odznaky pro německou armádu. To však odmítl a firma byla skutečně uzavřena až do konce války. Mezi lety 1943–1945 pak Josef Chládek pracoval v městě Jablonné nad Orlicí jako nástrojař ve firmě Telegrafie.¹⁶⁰

Okamžitě po konci války pak svou živnost znovu obnovil. Jednalo se již o třetí začátek firmy. Opět to byl začátek velmi problematický. Problém tkvěl hlavně ve ztrátě důležitých kontaktů. Pan Chládek měl množství židovských obchodních partnerů. Jednalo se o majitele velkoobchodů i obchodní cestující. Z těchto partnerů však nikdo válku nepřežil. I přesto Josef Chládek znovu dokázal, že je schopným živnostníkem a své podnikání začal provozovat tak, že jeho služby opět začali lidé ve velkém vyhledávat. Nicméně přišel únorový převrat roku 1948. StB po nějaké době dokonce zinscenovala akci na likvidaci několika živnostníků, mezi něž patřil i pan Chládek. Byla na něj nasazena volavka. Tento agent, kterého pan Chládek dobře znal, jej prosil, zda by jej nezavezl do města Rokytnice v Orlických horách, jelikož tam údajně potřeboval vyjednat koupi dřeva. Pan Chládek souhlasil, jelikož měl jako jeden z mála občanů v Žamberku vlastní vůz. Ocitli se nakonec v budově, kde mělo dojít k onomu dojednání dřeva. Nicméně se jednalo o past ze strany státních orgánů. Jeden z několika mužů, kteří tam byli, vyslovil návrh na podniknutí protistátní činnosti. To pan Chládek odmítl a rozhodl se odejít, spolu s ním chtěli odejít také dva muži, kteří tam byli také jako řidiči, kteří přivezli někoho známého. Z budovy se však již nedostali, za dveřmi na ně totiž čekali příslušníci StB. Ti všechny příslušné legitimizovali, ale ten den je ještě pustili domů. Postupem času si však všechny začali zvát na výslechy a ze všech přítomných vytvořili protistátní skupinu. Celkem tato skupina zahrnovala deset lidí, kteří byli tehdejšímu režimu nepohodlní. Výslechy, které museli podstoupit, byly velice brutální a docházelo při nich k použití fyzického násilí vůči obžalovaným. V březnu roku 1951 pak panu Chládkovi přišlo písemné předvolání k soudu, který se měl konat v Praze. Soud byl tajný, takže k němu nesměl ani nikdo z rodiny. Josef Chládek byl nakonec odsouzen na tři roky vězení. Znění rozsudku však v písemné podobě

---

¹⁶⁰ Rozhovor s Vladislavem Severinem. 5.2. 2024

neviděl ani pan Chládek, ani jeho rodina. Během věznění prodělal Josef Chládek revmatickou horečku. Prošel trestaneckými tábory na několika různých místech. Byl vězněn v Jáchymově, Příbrami či nedaleko Karlových Varů.¹⁶¹ V jednom z pracovních táborů se jej potají rozhodla navštívit jeho patnáctiletá dcera Miluška. V tomto táboře dělal jednoho z dozorců známý rodiny Chládkových. Miluška Chládková jej tedy poprosila, aby ji za otcem pustil. Této návštěvy pak využili další vězni a uprosili slečnu Chládkovou, aby pronesla ven dopisy pro jejich rodiny. Dopisy však byly napsány provizorně na roztrhaných kusech cementových pytlů. Během její tajné návštěvy se v táboře objevila kontrola, Milušku proto vězni ukryli do vykopané jámy a její přítomnost tak nebyla odhalena. Poté slečna Chládková v Praze na hlavním nádraží nakoupila dopisní papír, všechny dopisy přepsala a následně rozeslala příslušným rodinám. Oficiální rodinou návštěvu měl Josef Chládek za celé tři roky svého věznění jenom jednu a ta trvala pouze patnáct minut.

Rodinu Chládkových mezitím čekaly velice náročné chvíle. U nich doma byly konané domovní prohlídky, při kterých jim zástupci státních orgánů zabavovali nejrůznější majetek. Nastala tak například situace, kdy Chládkovým zabavili i plynový sporák, na kterém zrovna v tu chvíli paní Chládková vařila oběd. Hrnce musela dát pryč a sporák byl okamžitě odmontován. Mezi věcmi, které jim příslušníci StB a SNB odcizili, byly také rodinné šperky, obrazy či peněžní hotovost. Rodině Chládkových hrozilo vystěhování do nedaleké obce Neratov, ta byla původně německá a po konci války byla ve velmi špatném stavu. V Neratově měli původně nuceně pást krávy. Dcera Miluška (matka narátora) měla nastoupit do převýchovného tábora na Rýmařovsko. Oficiálním odůvodněním bylo, aby se dostala z vlivu buržoazní rodiny. Jejím umístění se podařilo zabránit díky známému rodiny Chládkových, který byl lékařem. Ten sepsal do zdravotní zprávy, že má Miluška žloutenku a nikam nastoupit nemůže. Právě vycházela základní školu a jejím velkým snem bylo jít studovat medicínu, ale komunistický režim jí to nikdy neumožnil. Bylo jí řečeno, že na zdravotnickou školu by mohla jít pouze za předpokladu, že by se zřekla svého otce a jeho jednání. To však zásadně odmítla. Následně jí nebylo umožněno nastoupit na žádnou střední školu a měla možnost vybrat si pouze ze tří zaměstnání. Mohla dělat krmičku prasat, kominici nebo zednici. Díky známým se jí podařilo sehnat místo v nedalekém městě Letohrad v textilní továrně jako pomocnice jedné pracovnice u tkalcovského stavu.¹⁶²

---

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² Tamtéž.

Hedvika Chládková musela odevzdat živnostenský list jejího manžela a živnost převést do státního podniku. Byla s ní sepsána smlouva na pronájem strojů a výrobních prostor. Ve smlouvě také byla uvedena výše platby za pronájem. Nikdy jí však nic vyplaceno nebylo. Živnost pak nadále vedla sama paní Chládková, ovšem pod křídly státního podniku. Dcera Miluška zde později začala pracovat jako lisařka u zlatnického lisu. Ostatní zaměstnanci jí dávali najevo své opovržení a slečna Chládková za ně spolu se svou matkou musela dodělavat práci, aby byla splněna stanovená norma. Josefu Chládkovi se po propuštění nedařilo nikde dlouho sehnat zaměstnání. Nakonec díky svým známým začal opět pracovat jako nástrojař v Letohradu (stejně jako za 2. sv.).¹⁶³

Členové rodiny Chládkových si mysleli, že mají již to nejhorší za sebou. Bohužel se tak nestalo. V roce 1959 byl totiž Josef Chládek znovu zatčen. Ještě ten den, kdy byl zatčen, mu bylo oznámeno, že bude odsouzen na osm let odnětí svobody. O jeho rozsudku rozhodla místní komunistická buňka v Žamberku. Oproti roku 1951 však rodina Chládkových dostala písemnou zprávu, obsahující, proč byl Josef Chládek zatčen. Důvodem k jeho uvěznění bylo dle dobového znění „rozkrádání socialistického majetku.“ Takto nařčen byl pan Chládek proto, že měl před socialistickým podnikem zatajit několik kusů zlatnického vybavení. Mělo se jednat o tři zlatnické pinzety, jedny kleště a tři kusy jehlových pilníků. Dále měl také zatajit a neodevzdat podniku krabičky na šperky. Paradoxem bylo, že tyto krabičky obsahovali logo jeho živnosti a státnímu podniku by tedy nebyly k žádnému užítku. Celková cena „zatajeného“ vybavení činila 264 Kčs. Pro rodinu Chládkových tak opět nastaly velmi těžké časy. Znovu k nim domů začalo chodit množství příslušníků StB a SNB, kteří si odnášeli cokoliv, co se jim, byť jen trochu líbilo. Rodině Chládkových dokonce zabavili domovní klíče a mohli tak kdykoliv a nečekaně přijít. Odcizili jim další obrazy, šperky anebo i rodinný automobil. Zabavování věci bylo tak masivní a vše zahrnující, že synovi pana Chládky dokonce odnesli i školní tašku. Při těchto nezvaných „návštěvách“ bylo rodině Chládkových příslušníky státních orgánů řečeno, aby se o těchto událostech nikde nezmiňovali. Bylo jim vyhrožováno vězením či tím, že jim jejich dvouletého syna Vladislava (narátora) umístí do dětského domova.

Otázkou však zůstává, proč byl Josef Chládek skutečně uvězněn? Důvodem bylo zahájení akce Z. Písmeno Z v názvu této akce má symbolizovat zlatníky. Státní podnik Preciosa měl tehdy velkou zakázku sjednanou se západními zeměmi. Problém však byl, že ke splnění zakázky byl zapotřebí určitý počet zlatníků, který by danou práci odvedl. Spousta zlatníků však tou dobou

---

¹⁶³ Tamtéž.

již své řemeslo nevykonávala a věnovali se jiné práci. Komunistický režim se proto rozhodl vytvořit tuto akci k diskreditování zlatníků. Zlatníci (včetně Josefa Chládky) byli uvězněni ve věznicích ve Valdicích. Zde sídlila velká bižuterní výroba, ve které museli pracovat. Kromě zlatníků zde však byli taky třeba odsouzení členové kněžského řádu a další lidé, kteří se na splnění zakázky museli také podílet. Josef Chládek si nakonec ze svého trestu osmi let odseděl pět roků. Propuštěn byl roku 1964 v rámci amnestie, ale vrátil se domů s velice podlomeným fyzickým zdravím. Léta strávená ve věznicích a nelidské výslechy StB jeho tělo výrazně poznamenaly. Pan Severin vzpomíná na návštěvy jeho dědečka ve vězení. Byly pouze občasné a velmi smutně laděné. Rodiny, které přišly na návštěvu, měly přidělené číslo a následně čekaly v malé místnosti až bude jejich číslo vyvoláno a oni se budou moci setkat se svým blízkým. Jakýkoliv fyzický kontakt s vězni byl však přísně zakázán.¹⁶⁴

I pana Severina následně postihla nevole komunistů, a to již v dětském věku. Roku 1972 vycházel základní školu a podal si přihlášku na učební obor nástrojář. Jeho původní přání bylo vyučit se zlatníkem, stejně jako jeho dědeček, tomu však nebylo umožněno. Ovšem i s přijetím na nástrojáře nastaly problémy. Všem spolužákům pana Severina začaly chodit písemné zprávy, které se týkaly nástupu do učení, jemu však nic nepřišlo. Jeho otec se snažil získat o této věci více informací a bylo mu řečeno, že jeho syn na tento učební obor zapsán není. Důvodem bylo, že počet učňů na tomto oboru byl omezený, smělo jich být pouze dvanáct v ročníku. Mezi těmi, kteří si na tento obor podali přihlášku byl i syn jednoho vlivného komunisty, který se nedostal na střední školu, kterou chtěl. Bylo tedy zapotřebí někoho z uchazečů vyškrtnout. Tato pomyslná špatná karta nakonec padla na Vladislava Severina, kterého neměli přijmout do učení. Otec pana Severina se však začal v celé věci angažovat, a nakonec se mu podařilo zařídit, že jeho syn bude na nástrojáře přijat. Panu Severinovi se v učení dařilo a byl dokonce vyhlášen za své výsledky nejlepším učněm z celého učiliště. Následně směl nastoupit na denní studium na střední průmyslovou školu. Ještě těsně před pádem komunistického režimu si rodiny Chládkových a Severinových museli zažít příkoří ze strany vládnoucího establishmentu. V roce 1989 začal mít velký zájem o rodinou vilu rodiny Chládkových ředitel podniku Šperk Praha, který byl provozován v jejich domě. Nabídl všem obyvatelům tohoto domu, že jim přidělí byty. Zřejmě již tušil blížící se změnu politických poměrů a plánoval, jak po změně režimu získá vilu v rámci privatizace. Obě rodiny by pak v rámci restituce nemohly o navrácení požádat. Tento plán se však nakonec neuskutečnil a vila zůstala v rodinných rukou. Josef Chládek nakonec zemřel na jaře roku 1990 s dlouhodobě podlomeným zdravím. Jeho manželka Hedvika jej

---

¹⁶⁴ Tamtéž.

přežila jenom o několik měsíců. Oba manželé se však po mnoha letech krutých represí dožili vytoužené svobody, byť tomu bylo jenom v řádu několika měsíců. Pan Severin se rozhodl roku 1991 začít podnikat v oblasti zlatnické výroby a navázat tak na řemeslo svého dědečka. Do té doby pracoval jako nástrojař v Letohradu. Zaměstnaných u něj bylo několik lidí, kteří za socialismu pracovali v žamberské pobočce podniku Šperk Praha. V podnikání pak panu Severinovi také výrazně pomáhala jeho matka. Živnost pak pan Severin provozoval až do roku 2022, kdy odešel do penze.¹⁶⁵

9.7 Autodoprava, statek Václav Stříteský/Pardubice

Václav Stříteský byl živnostníkem, který tak jako ostatní osoby zmíněné v této práci musel své činnosti zanechat kvůli komunistickému převratu. Rozhodl se uchýlit k jediné povolené soukromé činnosti ve státě, kterou byla práce v zemědělství. Nicméně jeho plány ztroskotaly kvůli dobovým událostem. Tato závěrečná podkapitola tak v sobě skloubí jak soukromé podnikání, tak soukromé zemědělství a pomyslně se tím částečně vrátím na první strany své práce, která obě tato odvětví, která byla zničena komunisty, zahrnovala.

Pro získání informací pro tvorbu této podkapitoly mi sloužil rozhovor s panem Ing. Václavem Stříteským, který je synem živnostníka stejného jména. Václav Stříteský st. pocházel z obce Horní Újezd na Svitavsku. Jeho rodina zde vlastnila statek a on sám měl k tomuto odvětví velmi blízko. Měl celkem šest sourozenců, což znamenalo, že středoškolské vzdělání mohly dostat jenom některé z těchto sedmi dětí. Jeho starší sestra absolvovala klášterní školu a dva starší bratři obchodní akademii. Sám pan Stříteský a jeho další sourozenci skončili studium po vychození povinné školní docházky. Po ukončení základní vojenské služby si půjčil peníze, za které koupil povoz a koně. S nimi pak vozil kamení na regulaci řeky Chrudimky v okolí Pardubic. Firma, u které povozničil, mu po několika letech půjčila peníze na auto. Postupem času vydělal dost peněz, aby auto splatil. Stavbyvedoucí této firmy mu poradil, ať si šetří na další auto. Zde se tedy začal rodit plán na soukromé podnikání. Postupem času si Václav Stříteský st. vybudoval vlastní autodopravu. Živnost pak bez větších potíží provozoval i během nacistické okupace. Jediným vážným incidentem bylo, když byl gestapem předvolán na výslech. Vozil tehdy totiž načerno uhlí z Ostravy pro lidi. Naštěstí se však vyhnul persekuci ze strany nacistických úřadů.¹⁶⁶

---

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ Rozhovor s Václavem Stříteským dne 12.6. 2024.

Živnost provozoval dál i po konci války, nicméně nástup komunistické totality tomu učinil přítrž. Byl mu nabídnut vstup do komunálního podniku města Pardubic a to roku 1951. O jeho začlenění do komunálního podniku bylo jednáno v květnu téhož roku. Z vedení ČSAD mu bylo nabídnuto, že si smí jeden vůz ponechat a pracovat pod tímto podnikem jako řidič, což však odmítl.¹⁶⁷ Situace Václava Stříteského však byla daleko komplikovanější, jelikož v tehdejší době se kromě autodopravy věnoval také zemědělské činnosti. Z oblasti tamních orgánů byla také vyvíjena iniciativa převedení Stříteského pozemků pod správu JZD, stalo se tak též roku 1951. Technické služby města Pardubic jednaly o začlenění pozemků s JZD v pardubické městské části Pardubičky. Nicméně z této oblasti jim bylo oznámeno, že začlenění Stříteského do komunálního podniku je podmíněno převzetím pozemků „pod správu socialistického sektoru.“¹⁶⁸ Václav Stříteský tak zřejmě svou živnostenskou činnost v oblasti autodopravy provozoval i po roce 1948. To, že by se vzdal pozemků ve prospěch JZD Pardubičky tedy znamenalo, že by přestal být živnostníkem jako takovým a jeho vstupu do komunálního podniku by již nic nebránilo. Nicméně on sám ani o jeden vsup nestál. Na rozdíl od něj však do komunálního podniku bylo zařazeno poměrně velké množství jiných živnostníků, kteří provozovali autodopravní podniky. Patřili mezi ně například Miroslav Špinka z Nových Jesenčan, Antonín Beran z Lázní Bohdaneč, Václav Hruša z Pardubic či Václav Sýkora z Ostřešan. Všichni pak byli převedeni i se svými vozy. Nicméně se našli i řidiči, kteří sice do komunálního podniku chtěli vstoupit, avšak s vykonáváním jiné profese, než byla autodoprava. Takový případ byl například Jaroslav Kratochvíl z Černé u Bohdanče, který se zavázal ke vstupu do komunálního podniku, ale zažádal si o povolení pracovat jako řidič trolejbusu.¹⁶⁹ Svědčí to o poměrně velkém rozšíření autodopravní živnosti, a to v době kdy vlastnictví vozu nebylo ještě tak běžné jako o několik desetiletí později. Zároveň z dobových materiálů máme možnost zjistit to, že velké množství řidičů chtělo setrvat v tom, co dělali často dlouhé roky, a to i přesto, že z nich již nebyli živnostníci, ale řadoví zaměstnanci. Otázkou však zůstává, jak vysoká byla míra jejich dobrovolnosti v tomto odvětví. Sami tito živnostníci totiž mohli podlehnout nátlaku strany či svého okolí a mohli tak činit třeba i ze strachu. Likvidace soukromého zemědělství sice nastala později než likvidace ostatních druhů živností, nicméně počátkem 50. let již začínala probíhat první vlna združstevňování. Po nějakou dobu se tedy zdálo, že zemědělci své statky udrží v soukromém vlastnictví, jak tomu bylo po celé generace

---

¹⁶⁷ Tamtéž.

¹⁶⁸ SOKA Pce. Fond: Jednotný národní výbor Pardubice (1949–1954). kart.104 Technická služba města Pardubic: komunální podnik. *Jednotný národní výbor: hospodářský referát*. 12.11. 1951.

¹⁶⁹ Tamtéž. *Zápis* 10.5.1951.

Tyto představy se však ukázaly být liché. Václav Stříteský proto dům, kde bydlel předělal na statek. Jednalo se o dům, kde kdysi skutečně stála zemědělská usedlost. Václav Stříteský tedy navázal na rodinou zemědělskou tradici, i když na jiném místě než v rodné vsi. Svou zemědělskou produkci specializoval na živočišnou výrobu. Na statku choval především prasata a krávy, jelikož měl velmi malou rozlohu polností, která by mu umožnila pěstování plodin ve větším množství. Prasata, která se stala jeho hlavním bodem obživy vykrmoval ze zbytků, které vozil z různých restaurací, se kterými to měl předem smluvené. Na statku s ním tehdy žila jeho manželka Hana rozená Kracíková, ta pocházela z rodiny zlatníka. Oba manželé pak pocházeli shodně ze sedmi dětí. Společně měli dva syny.

50. léta byla pro rodinu Stříteských těžkým obdobím. Komunistický aparát stále více ztrpčoval soukromým zemědělcům život, což se projevovalo především stanovováním stále vyšších a vyšších dávek, které zemědělci museli plnit. Václav Stříteský ml. a jeho bratr chodili na hodiny náboženství, což bylo jeho rodině ze strany komunistických mocipánů také vytýkáno. Výuka náboženství navíc byla tehdy ve školách zakázána a pokud někdo chtěl, aby jeho děti kurzy navštěvovaly, bylo zapotřebí sehnat někoho, kdo je bude učit mimo budovu školy. Pan Stříteský vzpomíná, že jej také velmi ovlivnila setkání živnostníků, která se konala u nich na farmě. Psal se rok 1956 a oni se scházeli ve chlívě, kde vášnivě komentovali dění v Maďarsku, kde sovětská vojska velmi tvrdě potlačila protikomunistické povstání. Mezi tehdy bývalými živnostníky, kteří se zde scházeli, byli například čalouník, řezník nebo třeba další autodopravce. Všichni zúčastnění doufali, že se protikomunistické povstání rozšíří i do Československa. Nebyla to možnost zcela nereálná, jelikož protesty probíhaly kromě Maďarska také v sousedním Polsku. Nicméně k rozšíření povstání na československé území nedošlo. Pan Stříteský st. doufal, že těmito událostmi by mohl komunistický režim v Československu zcela padnout, ale jeho naděje se brzy rozplynuly.¹⁷⁰

Václav Stříteský st. se i nadále snažil udržet chod statku, ale situace byla stále hůře snesitelná, a nakonec mu byl roku 1958 vyvlastněn a definitivně tak skončily jeho snahy o samostatné živobytí. Václavu Stříteskému ml. a jeho bratrovi bylo původně řečeno, že nebudou po vychození povinné školní docházky přijati nikam na střední školu. Situace se ale časem změnila. Rodiče pana Stříteského ml. se rozvedli, a tím pádem mu bylo řečeno, že smí nastoupit na střední školu. Oficiálním odůvodněním bylo, že „se vymanil z vlivu buržoazního otce.“ Václav Stříteský ml. následně nastoupil na gymnázium. Po maturitě pokračoval ve studiu na

---

¹⁷⁰ Rozhovor s Václavem Stříteským dne 12. 6. 2024.

Stavební fakultě ČVÚT, kde vystudoval geodézii. Během jeho studií v Praze se naplno rozjíždělo politické uvolňování 60. let, což on sám vnímal velice intenzivně a kladně. Velkým šokem pak pro něj byla okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy roku 1968, která se odehrála ještě během jeho studií. Sám byl také v lednu 1969 přítomen na pohřbu studenta Jana Palacha.¹⁷¹

Po ukončení studia poté nastoupil do podniku Geodézie Pardubice jako zeměměřič. Václav Stříteský ml. také uvažoval o emigraci. Bylo to roku 1969 kdy se prvním tajemníkem ÚV KSČ stal Gustáv Husák, což jej velmi rozhněvalo. Nakonec však emigroval jeho mladší bratr, který odešel do Británie a následně se usadil v Kanadě. Pan Stříteský zůstal s bratrem v kontaktu. Dokud to šlo, tak si telefonovali a poté si posílali dopisy. Nicméně jejich korespondence byla zadržována komunistickými úřady. Tyto úřady pak chtěly navodit dojem, že si oba bratři navzájem žádné dopisy neposílají, aby na sebe navzájem byli rozhněvaní.

Václavu Stříteskému st. po skončení v zemědělské činnosti bylo zamítnuto pravidelné vydávání důchodu, jelikož roky, kdy provozoval svůj statek mu nebyly započítány do výměry důchodu. Do svých 70 let tedy musel pracovat jako ošetřovatel zvířat ve veterinární škole. Pro rodinu Stříteských tak bylo i období normalizace velice těžké.

Václav Stříteský ml. pak velmi intenzivně prožíval rok 1989 a s ním spojené politické změny, například se stal členem Občanského fóra. V prvních polistopadových volbách roku 1990 pak kandidoval do zastupitelstva a byl zvolen. Po rozpadu Občanského fóra roku 1991 se podílel na založení politické strany ODS v Pardubicích. Obnovení rodinné autodopravy, či rodinného statku se nekonalo, jelikož nebylo na co navázat. Obě živnosti byly již desítky let zničené.¹⁷²

10 Závěr

Tématem této diplomové práce bylo zmapování procesu znárodnění živností v prvních letech komunistické nadvlády. Co se výběru živností týče, jednalo se o všechny druhy podnikání, o kterých se mi podařilo získat materiály k bádání. Záměrně jsem nezahrnul blíže živnosti zemědělské, a to z toho důvodu, že tematika kolektivizace je již historiografií dostatečně

---

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² Tamtéž.

prozkoumána. Důvodem, proč jsem si zvolil tuto tematiku, je skutečnost, že má rodina prošla komunistickými restrikcemi v 50. letech minulého století. I přes tento fakt jsem se po celou dobu tvorby této práce snažil o neutrální a objektivní postoj k danému tématu. Dále jsem si toto téma zvolil z toho důvodu, že se stále jedná o problematiku, které není v české historiografii věnován dostatek prostoru. Jak již název napovídá, cílem byl výzkum znárodnování spojený s výzkumem paměti narátorů, a to tak, aby byl vytvořen komplexní obraz dané problematiky.

Primárním zdrojem pro mou diplomovou práci se staly orální výpovědi jednotlivých pamětníků. Veškeré výpovědi jsem však konfrontoval s odbornou literaturou. I zde bylo zapotřebí využít kritiku pramene, aby výpověď nepůsobila jako ničím neotřesitelný zdroj informací, který by však neměl v závěru žádnou vypovídající hodnotu. Bylo zapotřebí také výrazně promyslet, které informace do diplomové práce zařadit, a které naopak ne, jelikož by to pro narátory mohlo být nepříjemné. I přes rozdílné zaměření živností, či věk narátorů bylo možné osudy jednotlivých živností porovnávat.

Vzhledem k tomu, že jsem svůj orálně-historický výzkum byl nucen opírat o zprostředkovaná svědectví rodinných příslušníků, tedy nepřímých pamětníků likvidace živností, nazíral jsem téma diplomové práce skrze paměť těchto událostí, tak, jak je předávána v jednotlivých postižených rodinách. Z hlediska zkoumání této paměti jsem došel k jednoznačnému závěru, že všichni pamětníci, se kterými jsem hovořil, zastávají negativní postoje k bývalému režimu (vzhledem k vlastním zkušenostem). Zároveň je třeba zmínit, že z rozhovorů – právě z důvodu práce s nepřímými pamětníky událostí – nevyplývaly konkrétní informace o průběhu likvidace živností, které by následně umožnily komparovat postoj státních orgánů vůči jednotlivým zkoumaným živnostem a srovnat, do jaké míry se proces likvidace u jednotlivých podniků shodoval či naopak lišil. Výpověď každého narátora byla ojedinelá a podléhala určitému narativu, který převzal od svých příbuzných. Někteří z narátorů otevřeně přiznali, že se o dané problematice dozvěděli velké množství informací díky tomu, že toto téma bylo v jejich domácnostech častým předmětem debat. Stejně tak se ale u některých narátorů objevoval fakt, že o dané problematice své rodiny nevědí podrobnosti. Dle jejich výpovědi to bylo tím, že tato tematika nebyla v jejich rodinných kruzích hlavní náplní debat. Lze však vidět předávání narativu, který se přenáší v daných rodinách z generace na generaci. Jedná se o narativ spatřující ve znárodnění živností tragédii, která celé rodiny živnostníků výrazně postihla. Dalo by se říci, že dané rodiny „postižené“ procesem znárodnění si nesou určitý druh traumatu. Narátoři sami v některých případech nebyli přítomni znárodnovacímu procesu, který se týkal

jejich rodin. Nicméně právě díky předávanému traumatu si drželi ve svých výpovědích negativní postoj vůči znárodnění i vůči bývalému režimu jako takovému. Při psaní této práce jsem se pokoušel nejdříve téma představit v širším kontextu a následně již přecházet blíže k dané problematice. Znárodnování živností v Československu jsem aktivně zkoumal déle než jeden rok a došel jsem k několika závěrům. V úvodu své práce jsem si vytyčil otázky, na které jsem se pokusil během bádání najít odpověď. Těmi otázkami bylo, zda existovala možnost zachovat soukromé podnikání i během komunistické nadvlády? Měla likvidace živností ve všech zkoumaných případech stejný průběh?

Soukromé podnikání v několika případech v Československu zachováno bylo, nicméně se jednalo jen o minimum živností, které většinou nikdo jiný nechtěl provozovat, či nebyly příliš výdělečné, a proto byly zachovány. Výrazným faktorem také bylo staří živnostníka, které mohlo jeho živnost v ojedinělých případech zachovat v soukromých rukou. Znárodnění probíhalo podle určitého modelu, mohlo se ale lišit případ od případu. Rozhodující byly různé faktory, jako například jaké postoje živnostník k znárodnění zaujímal, rozsah živnosti či postoje komunistických aparátů, které o znárodnění rozhodovaly.

Při rozhovorech se všemi narátory jsem se také po dobu mého výzkumu pokoušel zjistit, jaký mají názor na současný stav českého podnikání. Všichni do jednoho se shodli, že situace není příliš příznivá, jelikož stále přetrvává v myslích lidí proti živnostenský narativ z dob bývalého režimu. Dále vidí také jako překážku v plně svobodném podnikání nastavení fungování státu. Neustále byrokratické překážky ze strany státního aparátu považují za špatné, jelikož živnostníkům přidělávají práci a oni se pak nemohou naplno věnovat náplni své živnosti. Tím se potvrzují mé úvahy o tom, že situace živnostníků v České republice je stále v mnoha ohledech špatná a je zde velký prostor pro zlepšení této situace a nastolení změn. Z mého bádání tedy také vyplývá jednoznačný fakt, že osudy živností mohly být různorodé, nicméně nakonec vždy byly považovány za překážku „lidově demokratického zřízení“. S tím je také spojen fakt, že živnostníci byli pomyslným trnem v oku režimu a tato nálepka jim zůstávala po celou dobu komunistické nadvlády (ve většině případů tedy do konce jejich životů). Při mém zkoumání jsem také ve většině případů došel k závěru, že podnikatelské vlohy a chuť do podnikání byly v daných rodinách hluboce zakořeněny. Vidět to můžeme právě na příkladu mnou oslovených narátorů, kteří ve většině případů brzy po pádu režimu (maximálně v řádu dvou let) začali opětovně provozovat rodinou živnost. Dokazuje to jejich úctu k rodinné živnosti a k tomu, co jejich předci dokázali a také k tomu, jak velkou daň zaplatili za to, aby mohli dělat to co je naplňuje.

Seznam pramenů a literatury:

Archivní prameny:

Státní okresní archiv Pardubice:

Fond: Jednotný národní výbor Pardubice (1949–1954):

kart. 104. Technická služba města Pardubic. Jednotný národní výbor. Hospodářský referát. 11.2.1952.

kart. 104. Krajský národní výbor. Hospodářský referát. 21.3.1950.

kart. 104. Ministerstvo průmyslu. Opis. 31.12.1949.

kart. 104. Krajský národní výbor v Pardubicích. 24.10.1949.

kart. 104. Krajský národní výbor v Pardubicích. Jednání 18.4.1950.

kart. 104. Krajský národní výbor v Pardubicích. Zápis. Jednání. 16.11.1949.

kart. 104. Krajský národní výbor v Pardubicích. Zápis. 17.11.1949.

kart. 104. Hospodářský referát Pardubice. Krajské kožedělné družstvo. Žádost o povolení živnosti sedlářské – vyjádření. 21. 1. 1951.

kart. 104. Technická služba města Pardubic. Komunální podnik. Jednotný národní výbor. Hospodářský referát. 12.11.1951.

kart. 104. Technická služba města Pardubic. Komunální podnik. Jednotný národní výbor. Zápis 10.5.1951.

kart. 105. Stavební komunální podnik města Pardubic. 20.9.1951.

kart. 105. Částečný výpis a výnosy. 28.8.1950.

kart. 105. Zpráva krajského národního výboru 3.1.1950.

kart. 105. Ustanovení ředitele JNV v Pardubicích. 27.7.1953.

kart. 105. Plán začleňování řemeslných živností soukromého sektoru. Příloha. 8.2.1951

kart. 105. Úřední záznam. 26.9.1950.

kart. 105. Jiskra: výrobní družstvo strojníků a nástrojařů. Krajský národní výbor v Pardubicích. 23.3.1951.

kart. 105. Budoucnost. Zapsané družstvo s ručením omezeným. JNV Pardubice. 13.12.1950.

kart. 105. Krajský národní výbor v Pardubicích. Hospodářský referát. 11.4.1951.

kart. 105. Československé chemické závody. Národní podnik. Chemickotechnologická výroba – sledování činnosti z hlediska živnostenskoprávního. 17.6.1950.

kart. 105. Hotelové a restaurační komunální podniky města Pardubic. Zpráva o činnosti restauracích a hotelových podniků. Za měsíc březen 1950. 5.4.1950.

kart. 105. Pilníkárna Havlíčkův brod. Národní podnik. Obchodně administrativní odbor. 20.3.1951.

Literatura:

Bláhová, Ivana. *Jménem republiky*. Praha: Auditorium,2016. ISBN: 978-80-8754-55-1.

Bláhová, Ivana. *Oběti komunistické spravedlnosti*. Praha: Auditorium,2015. ISBN: 978-80-87284-43-3.

- Bourdieu, Pierre. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum,1998. ISBN: 80-7184-518-3.
- Duchoslavová, Jiřina. *Smékalovo pekařství aneb Tátův úžasný recept na život*. Vysoké Mýto,2009.
- Fouclat, Michel. *Slova a věci*. Brno: Computer Press,2007. ISBN: 978-80-251-1713-2.
- Geršlová, Jana. *Dějiny moderního podnikání*. Příbram: Professional Publishing,2012. ISBN: 978-80-431-7431-080-5.
- Hájek, Pavel. *Jde pevně kupředu naše zem*. Praha: Malá skála,2008. ISBN: 978-80-86776-01-1.
- Kalous, Jan. *Český a slovenská komunismus (1921–2011)*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimu,2012. ISBN: 978-80-87211-70-0.
- Kuklík, Jan. *Znárodněné Československo*. Praha: Auditorium,2010. ISBN: 978-80-87284-12-4.
- Luňák, Josef. *Naše mlýny v proměnách času*. Brno: Návrat,1997. ISBN: 80-7174-052-7.
- Makovský, Vladimír. *Ubušínek 1390–2000*. Velké Meziříčí,2001.
- Malíř, Jiří. *Politické strany: Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861–2004. II. díl: Období 1938–2004*. Brno: Doplněk,2005. ISBN:80-7329-179-8.
- Marek, Pavel. *České živnostnictvo 1945–1960: Likvidace živnostníků, obchodníků a řemeslníků v českých zemích*. Brno: Doplněk,2006. ISBN: 80-7339-200-X.
- Maslowski, Nicholas. *Kolektivní paměť: K teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum,2014. ISBN: 978-80-246-2689-5.
- Peier, Brigitte. *Kronika lidstva*. Praha: Frotuna print,2003. ISBN: 80-85873-42-7.
- Pullmann, Michael. *Konec experimentu: Přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha, Scriptorium,2011. ISBN: 978-80-87271-31-5.
- Rupnik, Jacques. *Dějiny komunistické strany Československa*. Praha: Academia,2002. ISBN: 80-200-0957-4.
- Šmídová–Matoušová, Olga. *„Rudé právo psalo, že nás bylo málo.“* Praha: Sociologické nakladatelství,2012. ISBN: 978-80-7419-065-0.

Šustrová, Radka. *Česká paměť– Národ, dějiny a místa paměti*. Praha: Academia,2014. ISBN: 978-80-200-2411-4.

Švaříčková Slabáková, Radka. *Mýtus šlechty u nás a v nás*. Praha: Nakladatelství lidové noviny,2012. ISBN: 978-80-7422-223-8.

Vaněk, Miroslav. *Orální historie: metodické a technické postupy*. Olomouc: Univerzita Palackého, Filozofická fakulta,2003. ISBN: 80-244-0718-3.

Vaněk, Miroslav. *Třetí strana trojúhelníku*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR,2011. ISBN: 978-80-87398-11-1.

Články a studie:

Kvaček, Robert. *Doba moderní (1914–2012)*. In: *Kronika českých zemí od pravěku po současnost*. Praha: Fortuna Libri,2012. ISBN: 978-80-7321-652-8.

Marek, Pavel. *Staré městské střední vrstvy v letech 1945–1948*. In: studie k sociálním dějinám. 10/2. Opava,2002.

Pechr, Michal. *Živnostník proti totalitám*. Paměť a dějiny, Praha,2021[online]. 2021/02. ISSN: 1802-8241. URL: https://www.ustrcr.cz/wp-content/uploads/2021/06/PD_2_20_s69-79.pdf.

Tichá, Jana. *Dvacáté století ve světle života jedné ženy*. Paměť a dějiny[online]. 2013/04. ISSN:1802-8241. URL: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1304/048-058.pd>.

Kvalifikační práce:

Bušťová, Iva. *Likvidace sektoru drobných a středních živnostníků v Československu v letech 1948–1953*. [online]. Praha,2011. Diplomová práce. Karlova univerzita, Filozofická fakulta.

Mgr. Alena Marková, Ph.D. dostupné:
<https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/111172/120338056.pdf?sequence=1&isAllo wed=y>

Čermin, Jan. *Socializace pohostinských živností v Brně letech 1948–1953: Sonda do dějin komunálního podniku Pohostinské podniky města Brno*. [online]. Brno, 2013. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Mgr. Tomáš Dvořák, Ph.D. dostupné: https://is.muni.cz/th/uc3bi/Bakalarka__Jan_Cermin_verze26.4..pdf.

Hloušek, Ladislav. *Proces znárodnování průmyslu na Pardubicku po roce 1945* [online]. Hradce, Králové, 2008. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové. Doc. Marta Kohárová, CSc. dostupné: <http://evskp.uhk.cz/ThesisDetail.aspx>.

Krupica, Radim. *Osudy živnostníků na Vyškovsku po roce 1948*. [online]. Brno, 2011. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Mgr. Jiří Němec. CSc. dostupné: https://www.google.cz/search?q=osudy+%C5%BEivnost%C3%AD+na+vy%C5%A1kovsku&sca_esv=1b9e1d36071de626&source=hp&ei=Ivo6aJHOK_OTxc8P5bStmQo&iflsig=AOW8s4IAAAAAa

Internetové zdroje:

Pětiletka – plánování ekonomiky. Totalita.cz. URL:
<https://www.totalita.cz/vysvetlivky/petiletky.php>.

Dekrety prezidenta republiky Edvarda Beneše. Parlament České republiky: Poslanecká sněmovna. URL: <https://www.psp.cz/docs/laws/dek/>.

Hamplová, Květa. Paměť národa [online]. dostupné: <https://www.pametnaroda.cz/cs/hamplova-kveta-1937>.

Kalousová, Zlata. Paměť národa [online]. dostupné: <https://www.pametnaroda.cz/cs/kalousova-zlata-1940>.

Krpešová, Anna. Paměť národa [online]. dostupné: <https://www.pametnaroda.cz/cs/krpesova-anna-1930>.

Sochor, Oldřich. Paměť národa [online]. dostupné: <https://www.pametnaroda.cz/cs/sochor-oldrich-1930>.

Osobní rozhovory:

rozhovor a Jiřinou Duchoslavovou. 19.1. 2024. Vysoké Mýto.

rozhovor s Pavlem Steinerem. 26.6. 2024. Bystré.

rozhovor s Antonínem Beránkem. 16. 2. 2024. Rychnov nad Kněžnou.

rozhovor s Janem Uhlířem. 22.7. 2024. Ubušíněk.

rozhovor s Václavem Němečkem. 13.3. 2024. Pardubice.

rozhovor s Vladislavem Severinem. 5.2. 2024. Žamberk.

rozhovor s Václavem Strítěským. 12.6. 2024. Pardubice.

Zákony:

Zákon č. 499/2004 sb. Zákon o archivnictví a spisovní službě a o změně některých zákonů. [online]. Zákony pro lidi: Sbírka zákonů. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-499>.

Zákon č. 115/1948 sb. Zákon o znárodnění dalších průmyslových a jiných výrobních podniků a závodů v oboru potravinářském a o úpravě poměrů znárodněných a národních podniků tohoto oboru. [online]. Zákony pro lidi: Sbírka zákonů. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-115>.

Zákon č. 50/1948 sb. Zákon o živnostenské dani. [online]. Zákony pro lidi: Sbírka zákonů. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-50>.

Zákon č. 167/1950 sb. Zákon o komunálních podnicích. [online]. Zákony pro lidi: Sbírka zákonů. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1950-167>.

Zákon č. 199/1948 sb. Zákon o komunálních podnicích (zrušeno 1951). [online]. Zákony pro lidi: Sbírka zákonů. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-199/zneni-19490129>.

Zákon č. 192/1946 sb. Zákon o dvouletém hospodářském plánu. [online]. Zákony pro lidi: Sbírka zákonů. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1946-192>.

Zákon č. 241/1948 sb. Zákon o prvním pětiletém plánu. [online]. Zákony pro lidi: Sbírnka zákonů. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-241>.